Al Liamm

NIVERENN 142
Gwengolo - Here 1970

Da rakprenañ betek dibenn 1970

HO KERVEL A RIN EN NOZ

ha marvailhoù all

gant

ROPARZ HEMON

35 kontadenn aes, 260 pajenn

Priz franko :

15,00 lur e-lec'h 17,00 lur + mizoù (10 %)

war Lafuma 20,00 lur e-lec'h 23,00 lur + mizoù

Mlle J. QUEILLÉ, Editions Al Liamm,
47, rue Notre-Dame, Guingamp
C.C.P. 1136 82 Rennes

DEIZIADUR GODELL 1971

An dek 7 lur

Ne vez ket gwerzhet a-unanoù

Distaol 1/3 evit un niver bras

Kasit ho chekenn gant ho koulenn da R. HUON,
2, Venelle Poulbriquen, Brest - C.C.P. Rennes 1629-14

AL LIAMM
Gwengolo-Here 1970
26vet Bloavezh
142

JUBILE

ROPARZ HEMON

Kinniget eo an niverenn-mañ
da Roparz Hemon da geñver
e zek vloaz ha tri-ugent.

TAOLENN

Roparz Hemon (luc'hskeu. gant Ronan Huon)
Lec'h Gwalarn en Emsav 325

Faltazi Roparz Hemon, gant Arzel EVEN 334

Ar paradozioù kollet, gant ABANNA 345

Meulgan Simeon, gant Maodez GLANNDOUR .. 352

Troiadurioù, gant Maodez GLANNDOUR 353

Friedrich Hölderlin (tr. gant A. E. AR BERR) 355

Barzhoneg evit ur vamm, gant Ramon SOLEY CETO (tr. Anjela DUVAL) 363

Salmoù Ernesto Cardenal (tr. Br. TURIAV) 365

Ha se eo a fell din ? gant Joelle KERMOAL . .. 373

Ur sizhunvezh dispac'h, gant Yann MIKAEL . .. 379

James Baldwin, gant Pierrette KERMOAL 394

Ar Merzher, gant Nannig AR MEE - CHEREL . .. 400

krKn. **Keth, Ke- ,** krBr. **quez,** gant G. PENNAOD .. 402

Evit un ereadoniezh eus ar brezhoneg, gant Wolfgang DRESSLER 412

Evezhiadennoù a-hed hag a-dreuz, gant Y. OLIER 419

Notennoù 425

Pep gwir miret strizh

sk. Ronan Huon

ROPARZ HEMON E IWERZHON E 1954

Lec'h **Gwalarn** en Emsav *

Savet e voe **Gwalarn** e 1925. Er penn kentañ ne voe anezhi nemet « adniverenn lennegel trimizek **Breiz Atao** ». Roparz HEMON, en doa embannet meur a bennad brezhonek e **Breiz Atao** er bloavezhioù a-raok, a gemere renerezh an « adniverenn » -se, he distage da vat diouzh he magerez er bloaz goude, hag a chome he rener betek he niverenn 165, an hini diwezhañ, deuet er-maez e Mezheven 1944. Trimiziek etre 1925 ha 1930, e voe **Gwalarn** miziek diwar Here 1930, — nemet etre Gwengolo 1939 ha Gouere 1940, ma ne voe moulet niverenn ebet.

Bras eo bet pouez ha levezon **Gwalarn** e buhez hon yezh, e buhez hon lennegezh, e buhez hon Emsav.

GWALARN HAG AR BREZHONEG.

Aozet e oa bet ar yezh unvan gant VALLEE, Meven MORDIERN hag ERNAULT (sl. **Emsav** 2/7 ha 3/58). **Gwalarn** a voe ar gelaouenn gentañ oc'h ober a-zevri gant ar yezh unvan-se hag ouzh he lakaat da drec'hiñ. Hep **Gwalarn** e vije chomet aner labour tadoù ar yezh lennegel arnevez. Muioc'h a reas c'hoazh : dre dostaat kammed ha kammed ar yezh unvan ouzh ar gwenedeg, ar rannyezh chomet er-maez eus " Emglev ar Skrivagnerion ", e kasas ar brezhoneg d' e beurunvanidigezh. E kavell **Gwalarn** enta eo bet ganet hor yezh-Stad.

Evit kaout un alberz eus ar spered a rene war labour yezhel **Gwalarn** ez eo a-walc'h lenn arroudoù eus pennad Roparz HEMON : *Danvez evit kentskrid ur geriadur* (**Gwalarn**, Hañv 1927) :

(*) Embannet eo bet ar pennad-mañ gant *Emsav* e Mezheven 1967.

« Ne vo ket er geriadur-mañ ul labour a ouiziegezh. Un dastumad gerioù hepken, kutuilhet ganin :

1. En oberoù krouerion ar brezhoneg lennegel.
2. En oberoù va c'henlabourerion.
3. Em oberoù-me. ()

« Ne rin em labour meneg ebet eus doareoù lavar ar bobl. Ne rin em labour meneg ebet eus ar yezhoniezh. () Studiañ zo un dra. Un eil tra eo krouiñ. Ar studierion a gav lezennoù, — a zo mat pe fall evit o studi. Evit ar grouerion, avat, re strizh e vez lezennoù ar studierion. Peogwir ez eo ledanoc'h bed ar c'hrouer eget bed ar studier. N' eo ket gant ar viskoulenn e tesk ar valafenn nijal.

« Pennañ ali a roer dimp eo kemer yezh ar bobl da stur, ha kemm ar yezh-se nebeutañ ma c'hellomp. War zigarez na dleer ket kammañ kreskidigezh-natur ar yezhoù. Setu ali ar viskoulenn.

« N' eo ket digant ur bobl, avat, damesaet ha dizesk, ma 'z aimp da c'houlenn petra 'zo mat pe fall da lavarout, na gant gouizieion kennebeut, n' int netra ouzhpenn bezañ gouiziek ha berrwel. Yezh ar bobl a zegemeromp. N' eo ket d' en em chalañ gant lezennoù yezh ar bobl. Rak hervez al lezennoù-se ez eo barnet ar brezhoneg ha Breizh da vervel. Setu lavar ar valafenn.

« En aner e lavarer din : risklus eo kement-se. O klask an Holl, ar pezh hoc'h eus a c'hellit koll. Respont : ar pezh am eus n' eo netra din hep an Holl. »

Diaes eo dimp hiziv ijinañ an degemer a voe graet d' ar gelennadurezh-se. Diouzh un tu, un dornadig tud yaouank entanet a wele enni « tarzh un deiz nevez hag emsav ur sklerijenn splann » (Maodez GLANNDOUR). Diouzh an tu all, kunuc'hennoù, ha kunujennoù, ar skrivagnerion rannvroel hag o lennerion a wele dismegañset ganti kement tra o doa lakaet en o dlead enoriñ. Un heklev anezho a glevomp e-barzh pezh-c'hoari Jakez RIOU, **Gorsedd digor** :

Ar Barzh-diouganer :

« Ya, un vandenn baotred yaouank, — tud a galite panevet-se — o deus kemeret da dad-paeron ar gwashañ avel a c'hwezh en Armor. Dre-se e verkont mat-tre e fell dezho ober foeltr ha nompas labour profitabl. O fallentez

a zo ken don hag an oabl, hag an distruj a raint a vezo ken bras hag ar mor. N' eo ket saveteiñ ar brezhoneg eo a raint, nemet kas anezhañ da netra. »

E gwir, ne rae an tousmac'h enep **Gwalarn** nemet kenderc'hel an tabut a durmude abaoe ur c'hantved en-dro da labourioù AR GONIDEG, KERVARKER ha VALLEE. Divrall en o roud e oa chomet daoust da bep tra reizherion hag arnevezourion ar brezhoneg. **Gwalarn** avat a zegase armoù nevez, ha da gentañ un termenadur fraezh d' o embregerezh. Betek neuze e oa en em gavet an holl a-du war ar poent-mañ : ret eo mirout ar brezhoneg. Ur c'h- « Comité de Préservation du Breton » en doa savet VALLEE e derou ar c'hantved. Hogen o klask *mirout* ar brezhoneg (na oa nemet ur bruzhunadur a deodyezhoù, meizet avat gantañ evel ur yezh vroadel), en doa VALLEE *krouet* ur yezh nevez, broadel. Evel roue ar vojenn, ne c'hell an dispac'her stekiñ ouzh netra hep krouiñ : o strivañ da virout traoù kozh, gant ur sell avat a ya en tu all dezho, e krou traoù nevez. Alese ar rendaeloù luziet en-dro da gammedoù kentañ ar brezhoneg unvan : ar grouerion oc'h embann bezañ mirourion hepken, hag oc'h en em zifenn diouzh ar pec'hed a vezañ diskaret an traoù kozh ; mirourion wirion an traoù kozh (na oant evit gwir nemet mirourion teodyezh o farrez) o prouiñ hep poan edo ar grouerion-sañset-mirourion o kas ar « brezhoneg bev » da netra. Evel ur gontell er skoulmadell e teuas kelennadurezh **Walarn** : *ar brezhoneg n' eo ket da virout, met da grouiñ*. War washaat ez eas ar cholori evit ur pennad. Met neuze e oa lakaet pep hini en e roll, hag evel dleet e teue termener ar rolloù da vestr ar c'hoari ha da drec'hour.

GWALARN HAG AL LENNEGEZH.

Estreget skrivañ ur yezh unvan hag arnevez a zeskas ar skrivagnerion ober a-drugarez da **Walarn** : he skrivañ gant reizh ha sked a zeskjont ivez, pezh a oa dianav dezho betek neuze koulz lavaret.

« Sed un dra a glever bemdez : ur yezh skrivet a vez graet gant ar skrivagnerion. E broioù 'zo ez eo gwir ().

E Breizh, ar c'hontrol a zo c'hoarvezet. Ar yezh skrivet a zo bet drailhet, dispennet, diskolpet, disgraet gant ar skrivagnerion. »

Roparz HEMON, *Tadoù ar Yezh*, **Gwalarn** 6 1926.

Gant strollad **Gwalarn** e teuas ar brezhoneg da vezañ benveg al linkañ mennozioù hag ar c'hizidikañ trivliadoù. Tu a oa a-benn ar fin da sevel oberennoù par d' ar re a vleunie er yezhoù all a sevenadurezh. Skridoù kenedus a oa bet savet a-ziagent e brezhoneg moarvat, hogen kondaonet e oa bet ar skrivagnerion gant skorted ha diasurded o yezh d' ar berranal spered : bac'het e vanent en talvoudoù lec'hel.

« N' oa ket niverus strollad kentañ he skrivagnerion. Pa vo bet meneget Roparz HEMON, Youenn DREZEN, Olier AP SULIAU, ABEOZEN, Frañsez VALLEE, Jakez KERRIEN, Yann-Eozen JARL, ha diwezhatoc'hik Jakez RIOU ha KERVERZIOU e vezo klok ar roll pe dost » (1). Ken rouez e oa al lennerion, peogwir, war a lavarer, ne oant ket ouzhpenn pemont. Diouzh rakjedoù Roparz HEMON edo an niveroù bihan-se, pa skrive, bloaz a-raok sevel **Gwalarn,** en e bennad *Lennegezh* embannet gant **Breiz Atao** :

« Ret e vo dimp un nebeut skrivagnerion o devo ar galon da skrivañ hep gortoz bezañ lennet gant an holl dud desket zoken ; skrivañ evit hanter-kant, pe ugent, pe zek, pe evito o-unan marteze. () Gwirheñvel eo ne vo ket komprenet o dezo, hag e vint goapaet, hag e kavint muioc'h a enebourion eget a vignoned. »

Krouerez al lennegezh vroadel vrezhon e voe **Gwalarn.** Krouiñ a reas skrivagnerion diouzh ur patrom nevez : tra ma save ar skrivagnerion gozh o oberoù diouzh blaz o lennerion, e fellas d' ar bagadig arzourion yaouank bodet gant Roparz HEMON (an holl, nemet VALLEE, a oa etre 24 ha 30 vloaz) stummañ o lennerion diouzh o oberoù, krouiñ ivez lennerion nevez e Breizh. Hag, evit gwir, e voazjont da sevel o skridoù evit an dornadig eus o lennerion evel evit ur bobl nevez a Vrezhoned. Ne vern ket amañ e ve aet ar varzhed hag ar gontadennourion-se da glask o

(1) ABEOZEN, *Istor Lennegezh Vrezhonek...*, AL LIAMM 1957, p. 112.

awen e korn-bro o c'havell, — evel ma rae Jakez RIOU pe Youenn DREZEN, — pe get : ar pezh a zo da verkañ eo e krouent evit ar Brezhon nevez. Aze ivez e voe taer ar stroñsadenn e bed al Lizheroù brezhon. Eneberion a savas. N' eo ket ganto koulskoude edo an diaested, met gant ar skrivagnerion nevez o-unan, rak ne oa ket stummet o fluennoù c'hoazh diouzh ar mennad a felle dezho seveniñ. Aze ivez e chomas dibleg Roparz HEMON, evel ma tiskouez an notenn-mañ embannet e traoñ pajenn diwezhañ eil niverenn **Gwalarn** (1925) :

> ALI d' ar re a gav dezho ez eus re a droidigezhioù e GWALARN ha re nebeut a oberennoù breizhat.
>
> Gwell eo ganimp moulañ, ha gwell e tle bezañ ganeoc'h lenn taolioù-micher an estrenion eget sorc'hennoù hor c'henvroiz. Ezhomm o deus Breizhiz da zeskiñ petra eo al lennegezh. Pa vo kavet ur skrivagner breizhat a ray estreget randoniñ war-lerc'h ar re all, e vo digoret frank dezhañ dor GWALARN.

Hag evit « deskiñ da Vreizhiz petra eo al lennegezh » e stagas **Gwalarn** adal he niverennoù kentañ da embann troidigezhioù diwar un niver mat a yezhoù : kembraeg, iwerzhoneg, saozneg, alamaneg, japaneg, henc'hresianeg, h.a. Abegoù donoc'h a oa da seurt ergerzhadenn dre sevenadurioù ar bed :

> « En hevelep doare m 'hon eus ezhomm evit traoù an ene eus skoazell an Denelezh a-bezh, evit traoù ar spered hon eus ezhomm eus ar Bed holl. Ul lezenn a " gemer " hag a " ro " a stag kenetrezo holl bobloù ar bed. () Arabat dimp krediñ ez anavezomp ar Bed, ma 'z omp deut da zeskiñ un dra bennak diwar e benn e levrioù hag e kelaouennoù Bro-C'hall. () Evit Gallaoued e vez graet levrioù ha kelaouennoù ar C'hallaoued, ha n' eo ket evit Breizhiz. () N' anavezomp ket ar Bed. N' anavezomp nemet Bro-C'hall. () Eomp d' ober un enklask dre ar Bed. Bez' ez eus en tu-hont da harzoù Bro-C'hall, broioù ken kaer hag hi, pobloù skiantek hag oberiant, a zo o yezhoù ken pinvidik, o lennegezhioù hag o ijinoù-kaer ken brav ha re Vro-C'hall (). N' eus ket ul lec'h war an douar n' en deus ket ur gentel evidomp. » (**Breiz Atao,** Eost 1923).

Dre an hent-se e teuas prim da lennegezh Vreizh ur vent keltiek hag hollvedel. Ar skrivagnerion tamm-ha-tamm a gavas o awen, ha dindan o fluenn e tiwanas an eostad gortozet.

E lec'h all (1) e vez kavet displegadennoù war danvez an eostad-se. Skedus e voe dreist-holl war ziv dachenn : ar varzhoniezh, ar gontadenn verr.

En tu all d' an eostad a oberoù e kreske un eostad all : skrivagnerion yaouank dedennet gant talvoudegezh al labour sevenet gant strollad an diazezerion a zeuas da gemer lec'h en o c'hichen, oc'h ober ar pezh a anver *Eil Strollad Gwalarn.* En o zouez edo ar barzh Maodez GLANNDOUR, Frañsez KERVELLA, MEAVENN, Remont JESTIN, Olier MORDREL, Loeiz ANDOUARD, LANGLEIZ Roperzh AR MASON, Yann SOHIER, KERLANN, h.a.

Gant an Eil Strollad e voe ivez diorreet ur gevrenn obererezh nevez e brezhoneg : ar *ouezoniezh.* E 1929 e oa deuet er-maez kentañ levrenn *Istor ar Bed* gant Meven MORDIERN ; pep bloaz da c'houde betek an eil brezel-bed e teuas er-maez, dindan c'holo **Gwalarn,** oberennoù a ouiziegezh (kentoc'h eget a ouezoniezh) gant an aozer-se. E 1934 e voe moulet ul levr *Mentoniezh* gant C. L. KERJEAN, hag e 1936 ur studienn hir a brederouriezh relijiel gant R. JESTIN : *Ar Bouddha hag ar Vouddhaadegezh.* Al lañs roet war dachenn ar skiantoù hag ar yezh ouiziel a dlee avat teurel e frouezh goude an eil brezel-bed.

GWALARN HAG AN EMSAV.

Evit ur gwel e pellaas **Gwalarn** diouzh ar politikerezh. Ken abred ha 1926 en em zisrannas diouzh **Breiz Atao,** hag aotreet eur da soñjal ne oa ket evit abegoù pleustrek hepken, pa lenner da skouer pennad-digeriñ an niverenn 9 (1927) :

Penaos ne vo ket saveteet Breizh

« An darn vuiañ ac'hanomp a gav dezho e vo saveteet Breizh dre n' ouzon pe daol-dispac'h, dre n' ouzon pe

(1) Lenn : MAODEZ GLANNDOUR, *Al Lennegezh Vrezhonek a-vremañ,* AL LIAMM 94/357, 1962 ; id. *Barzhoniezh maread Gwalarn,* S.A.D.E.D. Danevelloù 1967.

daol-reverzhi ; ha n' o deus nemet ur mennoz : lakaat tamm-ha-tamm o holl genvroiz da soñjal evelto, o krediñ en em gavo Breizh en he sav en deiz ma vo aet holl dud hor bro da vrogarourion c'hredus. Ac'hano an holl gelaouennoù hag an holl gevredigezhioù a welomp o tiwanañ pe o tasorc'hiñ amañ hag ahont adalek ar Brezel Bras. () O fiziañs a lakaont er stourm politikel : ar pezh a glaskont eo dastum muioc'h-muiañ a dud en-dro dezho, da c'hallout lavarout un deiz d' ar gouarnamant : " Setu, amañ emaomp, niverus, hag o c'houlenn an dra-mañ-dra ".

« Tud e-leizh a gred e vo gounezet kalz en doare-se. Gwazh a se dezho ! »

Penaos e vo saveteet Breizh

« Saveteet e vo Breizh en deiz m' hor bezo krouet, daoust d' an holl hag a-enep d' an holl, ur vuhez vroadel e Breizh. Saveteet e vo Breizh an deiz m' hor bezo desket d' hor c'henvroiz lenn ha skrivañ hor yezh ; en deiz m' hor bezo gwellaet hor yezh, graet hol lennegezh, savet hor skolioù gant hor mistri hag hol levrioù paeet gant hon arc'hant ; en deiz m' hor bezo digoret hag uhelaet a-walc'h speredoù hor c'henvroiz, d' o lakaat da vezañ ur bobl dishual e pep tachenn eus ar vuhez, buhez ar c'horf hag an ene. »

« Hag e lavarit : kement-se ne c'hell ket bezañ hep ar frankiz politikel. Neuze n' anavezit ket istor broadelezhioù bihan Europa. Hogen bezit dinec'h : gounezet e vo ar frankiz politikel hep re a brezegennoù a-raok ma vo sevenet an hanter eus kement-se. »

Diaes e oa diskouez muioc'h a zisfiziañs ouzh an ober politikel ! Gwir eo ne oa taget amañ nemet ar re a felle dezho ober bruderezh hep kaout netra diazezet da vrudañ, brudañ an aoz direizh m' emañ dalc'het hon bro hep kaout en o c'herz an aozadurioù reizh prest da gemer al lec'h. Hogen Roparz HEMON ivez n' en doa da ginnig e-lec'h politikerezh ar mare-se nemet skouer « broadelezhioù bihan Europa » an 19t kantved, pezh a oa koulz ha netra, rak bro ebet en 20t kantved n' he deus kemeret an hentoù-dieubiñ a rae berzh e degouezhioù politikel an 19t kantved (1).

(1) Dezvarnet eo bet ar gudenn-mañ gant Y. OLIER en e studienn : *Opiom an Emsav,* PREDER 24-25/55, 1961.

Ha koulskoude, e **Gwalarn** e kav politikerezh brezhon hon mare e andon hag e ziazez muioc'h eget e forzh petore luskad politikel eus ar mare-se, **Breiz Atao** zoken. Penaos kompren an dra-se ?

Sklaer e teu da vezañ ur wech ma komprener Istor Breizh en 20t kantved evel istor un dispac'h. Un dispac'h, da lavarout eo krouidigezh ur vro nevez gant tud en em grouet nevez. Meur a zoare zo da empennañ dieubidigezh ar vro. Hon politikerion gentañ, komz a reomp eus hon politikerion vroadel, a venne reiñ he frankiz da Vreizh ; hogen Breizh o mennoz oa Breizh evel ma c'halle hec'h anaout o daoulagad a dud sujet ; ar frankiz a vennent reiñ dezhi oa ar frankiz evel m' he danzee o hiraezh d' an amzer gozh, ar frankiz evel ma tlee bezañ bet e grez Nevenoe pe Yann 4 ; en ur ger, ar vennerion e oant oa Brezhoned ar sujidigezh, da lavarout eo tud an tremened, — an dud sujet zo dre ret tud an tremened ha ne c'hell o mennadoù nemet bezañ mennadoù an tremened. Dieubiñ evel ma veizent a oa kempenn, palastrañ ur frankiz a-wechall ouzh ur vro sanket endeo en tremened. Gwirion e oa avat o lusk d' ar rezid, — diouer a rae dezho al lavar d' e eztaoliñ. Dindan e vount e tlee frailhañ ar gwiskamant kozh ; **Gwalarn** neuze a zinodas.

Gwalarn a zeuas da derriñ kempouez meizel ar sujidigezh dre reiñ ul lavar nevez d' ar Brezhon kozh. Ha dre berzh al lavar nevez-se e stagas ar Brezhon kozh da neveziñ ar bed en-dro dezhañ ha d' en em neveziñ e-unan. Diwar neuze, ne c'halle ket chom a-sav ken an nevezidigezh vrezhon. Mennad an emsaverion, dieubidigezh ar vro, a c'houlenn da gentañ an dreuzfurmidigezh anezhi, ha da gentañ c'hoazh treuzfurmidigezh ar vennerion ez int. E buhez an dispac'her e krog da gentañ an dispac'h, aze emañ ster istorek **Gwalarn.**

> « Abaoe **Gwalarn** ha **Breiz Atao** emañ blaz an dispac'h en avelioù Breizh. Paneveto e vijed c'hoazh evit dibab an hentoù distroñs : kempenn ar gevredigezh kozh, takonañ ar pilhoù kozh, leuniañ ar seier kozh, kemer evel m' emañ stad an traoù e Breizh da heul ar sujidigezh c'hall, an enteuzidigezh, ar spazhidigezh c'hall, ha derc'hel damvev ar pezh n' eo ket peurvarv c'hoazh, hep direnkañ urzh ar Stad, o toujañ d' ar Galloudoù Ensavet. Siwazh da gemend-all a draoù doujet, bremañ ez eo stanket, berzet, diverket, kaset da get an hentoù distroñs, hentoù ar c'hempenn hag ar balzamerezh, — ha pebezh disamm

d' hon askre ! An den nevez breizhat, an hini a zo o sevel bemdez e pep hini ac'hanomp, a zo un dispac'h pep hini eus e gammedoù er bed. » (ABANNA, *Eil derez hon dispac'h,* **Ar Vro,** 19/33, 1963.)

Arguzet e vo : ar ster-se roet hiziv da **Walarn,** ne welomp ket he deus **Gwalarn** e roet dezhi hec'h-unan. Respont a reomp emañ dres aze an arouez ez eo Gwalarn hag an Emsav politikel a-vremañ daou brantad eus an hevelep dispac'h (1) : **Gwalarn** zo da gentañ ar **Walarn** a chom bezant en endon an ober politikel a-vremañ. Rak forc'hellek e van bepred spered an dispac'her : e veiz zo treuzfurmet dre nerzh e veizadoù, — pa dreuzfurmont da gentañ e vuhez. Ne gompren da vat ster an dispac'h nemet pa zeu en e gerz ar meiz nevez a zo frouezh an dispac'h end-eeun.

An domani klokañ, fetisañ, hollelañ eo ar politikerezh, ha n' eo ket souezh eo bet ken hir gwilioudiñ an den politikel brezhon. Dre **Walarn** e tremen e c'hanedigezh. Politikerezh ne c'hell hiviziken bezañ renet e Breizh anez e ve politikerezh an den brezhon nevez-se.

(1) Sl. *An Emsav evel ober hag evel Istor,* EMSAV 5/10b.

Arzel EVEN

FALTAZI ROPARZ HEMON

(Tem an dec'hadenn)

Pa gomzer eus Roparz Hemon evel skrivagner komz-plaen, e soñjer peurliesañ e romantour flemmus *An Aotrou Bimbochet e Breizh* hag *Ar Vugale fall* (pebezh truez n' eo bet biskoazh echuet hemañ), e danevellour *Kleier Eured* ha kontadennoù all a c'hellfe mont d' ober ul levr all pe zaou, pe c'hoazh er skrivagner a zegasas ar romant-polis el lenn-egezh vrezhonek hag a chom betek-hen, war-bouez nebeut, e zispleger nemetañ (1). Hogen e-kichen livour pobl vunut Brest, kriz ha truezus war un dro, e-kichen krouer ar c'houblad poliserien-amateur Jo ha Ja (2), ez eus ur Roparz Hemon hag a rin anezhañ, dre ziouer a c'her gwelloc'h, « skrivagner faltazi », en ur reiñ d' ar ger ster ar saozneg *fantasy writer*.

Chom a ra ivez betek-hen, koulz lavarout, hor skrivagner faltazi nemetañ, evel ma chom e-unan er romant-polis, anezhañ ivez ur stumm lennegel modern-rik. Met, a lavaror, ha n' emañ ket ar Breizhad o vevañ en ur bed burzhudus, ha n' eo ket leun-barr hol lennegezh folklorel, damfolklorel ha brizhkolklorel a gorriganed, a voudiged hag a dasmantoù ? Eo ; ha setu dres perak ez eo ken skort hol lennegel faltazi, tra m' eo ma vleugn an hini saoznek, amerikan dreist-holl. « *Marzhus* ha *Faltazius* zo daou rumm eus ar *Burzhudus*.

(1) Romant Kerwerc'hez, *En ur rambreal*, hag un nebeut danevelloù gant Per Denez eo an direizhderioù nemeto.

(2) N' on ket barrek a-walc'h war istor ar romant-polis evit lavarout pegen boutin pe divoutin eo gwelout ur c'houblad gwaz ha gwreg o c'hoari an detektived. Bez' ez eus Teddy ha Cynthia Randall e *The Unpleasant Profession of Jonathan Hoag* gant Robert A. Heinlein, met n' eo ket hemañ ur romant-polis gwirion.

Pell diouzh ar bed gwirion, ar burzhud faltazius a genderc'h e amzer hag e ec'honder dezhañ e-unan, e dudennoù dezhañ e-unan. An danevell faltazius, er c'hontrol, a vourr o tiskouez dimp, er bed gwirion m' emaomp ennañ, tud heñvel ouzhimpni, lakaet a-daol-trumm dirak traoù dizisklêriadus. Ar marzhus a laka er-maez eus ar wirionded ur bed ma n' eus tra dic'hallus, ha dre-se skandal ebet ; ar faltazius, eñ, a vev diwar ar striv etre gwirion ha posubl » (3). Ar marvailhoù gwrac'h kozh ha muioc'h c'hoazh an istorioù, roet evel gwir, diwar-benn tasmantoù ha spesoù all, a c'houlenn digant ar selaouer (rak a lennegezh dre gomz ez eus anv amañ dreist-holl) ma kredo, evit ar mare da nebeutañ, ar pezh a vez kontet dezhañ (an dra-se a anver e saozneg *suspension of disbelief*) ; lenner un danevell faltazi, er c'hontrol, a oar ervat ez eo un istor ijinet ha kontant eo da c'hoari gant an oberour, evel pa lavarfed (4). Lavarout a raen uheloc'hik e oa al lennegezh faltazi un doare stumm modern-rik, met ret eo eveshaat e tenn " modern " d' un doare meiz kentoc'h eget d' ur maread. *Istor gwirion* Loukianos, skrivet gant ul lenneg desket ha diskredik evit ur gevredigezh digrizet, zo un danevell faltazius er ster termenet bremaik ; an *Odusseïa*, *Merdeadenn Bran* hag ar c'h-*Kalevala* n' int ket, petra bennak ma tanevellont ivez « beajoù espar ».

Ouzhpenn Roparz Hemon, nebeut-tre a skrivagnerien vrezhonek o deus pleustret betek-hen war an doare lennegezh-se : Kerwerc'hez gant *Ha petra 'oa ?* (SAV, 10, N.-A. 1938) ; D. K. Kongar gant *Evel ma weler a-wechoù* (*Gwalarn*, 26, Gen. 1931) — div gontadennoù leun c'hoazh a elfennoù folklorel — ; Per Denez gant *An hini moal* (*Al Liamm*, 24, Gen.-C'hw. 1951), muioc'h diouzh doare an « okultourien » ; ha dreist-holl G. B. Kerverziou gant *Foar Vre*, un taol-micher bihan petra bennak m' eo bet awenet gant daou romant gallek (*La Vouivre* gant Marcel Aymé ha *Les Cousins de Vaison* gant Jean Martet). A-walc'h eo

(3) Louis VAX, *L'art et la littérature fantastiques*, Paris 1960 (« " Que sais-je ? ", 907), p. 5. Sed ar gerioù gallek impiljet gantañ : *féérique* « marzhus », *fantastique* « faltazius », *merveilleux* « burzhudus ».

(4) Bez' ez eus c'hoazh, etre ar folklor hag al lennegezh faltazi, disheñvelderioù kalz donoc'h ha kalz pouezusoc'h, met n' hellfen ket o menegiñ hep studiañ dre ar munud an diforc'h a zo etre ar menoz hengounel hag ar menoz modern.

keñveriañ an danevelloù-se pe re Roparz Hemon hag *Ar goulou-koar benniget* gant Gudren (*Al Liamm*, 24) — un istor mat-tre ivez met o chom e linenn " Mojenn an Ankoù " — evit empennañ pegen disheñvel eo ur marvailh kevrinus, boemus pe gañvaouüs, diouzh un danevell faltazi er ster strizh.

* * *

Roparz Hemon ne skriv mui kement ha gwechall — ha n' eo ket dav kaout re a geuz, rak koll al lennegezh zo bet gounid ar yezhoniezh —, met en e oberoù nevesañ, war a hañval, emañ an elfenn faltaziek o trec'hiñ mui-ouzh-mui. E-touez ar romantoù ha kontadennoù embannet gantañ abaoe 1950, n' eus nemet un toullad hag a chom e gwirionegezh strizh *Kaourintina* hag *Ar c'hoar henañ*. Da vihanañ ez eus un elfenn a gevrin hag a ya pelloc'h eget kudennoù ordinal ar romantoù polis (*An Ti a Drizek Siminal, Diamantoù Keroulaz*) ; a-hend-all, er faltazi rik emaomp, alies gant un doare fent dic'hoarzh, hogozik saoz (*Sibylla* ; *An tri goulenn* ; *Ar skeudennoù bev*), a-wechoù skrijus (*Mari-Vorgan* ; *Ho kervel a rin en noz* ; *Tasmant ar vali*), a-wechoù all boemus, eeunek ha fentigellus war un dro, o tegas da soñj *Le Petit Prince* Saint-Exupéry ha levrioù Edith Nesbit (5) (*Alan an Tri Roue* ; *An Tri Boulomig kalon aour*). Ret e vefe menegiñ ivez *Re Bennavel*, ur c'hemmesk a vourd hag a « science fiction », un tammig e doare Bimbochet. (Iskisat tra, pa lennis an istor-se da vare e embannidigezh, e voen temptet da hejañ va skoaz ha da lavarout " *Quandoque bonus...* " ; bremañ avat e plij din dreist).

Met zoken er marevezh a c'heller envel « gwirionek » (etre an daou vrezel) n' eo ket ezvezant an elfenn faltaziek, pell ac'hann. Ne gomzan ket eus c'hoariva Roparz Hemon ; n' eus nemet an drama istorel *Roperzh Emmet* hag an daou bezh koshañ, *Lina* hag *An tan e ti Kernaspreden* hag a zo gwirionek (ha c'hoazh ez eus en daou-se, e *Lina* dreist-holl,

(5) Ha peurgetket an trifezh : *Five Children and It* ; *The Phœnix and the Carpet* ; *The Story of the Amulet*.

un aergelc'h iskis a-walc'h ; kemend-all a lavarin diwarbenn *Un den a netra*). *Fest al leue lart,* petra bennak ne c'hoarvez ennañ netra iskis pe ziwirheñvel, a zo diazezet war ar pezh a ranker envel ur vojenn, hep tamm dizoujañs (6). Mojennoù relijiel (er ster ordinal) eo ivez *Dour ar c'halvar* hag *An dornad plouz* ; ha faltazi rik eo *Meurlarjez. Biniaouer ar glav hag an heol,* en e eil rann, a dremen en ur bed a spesoù. *Ur bugel a zo ganet,* en aergelc'h boas ha dilorc'h fabourzioù Brest anavezet ha karet gant an oberour, a implij un dro-vicher « malmañchek » : hini ar « gwenn-evit-du », an hini simplik o welout ar pezh a zo kuzhet d' ar re fin : evel Salaun, evel mamm Yann Varc'heg, evel Perig floc'h Gurvan, evel Del Falc'han, « Lola a sell, hag a wel, hag a oar » ur bed faltaziet gwirionoc'h eget bed an dud fur ha dall (7).

Bez' ez eus ivez barzhoniezh Roparz Hemon, evel just, met anat d' an holl ez eo ar varzhoniezh, dre he natur, un tammig er-maez eus ar gudenn-mañ. Dudius eo, evelato, merzout ar gerentiezh etre darn eus e varzhonegoù hag e romantoù ha kontadennoù faltaziek, dre o aergelc'h, o skeudennerezh ha zoken o awen, ez-dieeun da nebeutañ. Ar sonedenn vrudet *Ar Rozenn Du* zo bet plaenaet e meur a zoare (8) ; gwall-heñvel avat an « oabl teñval ha leizh dalbec'h » ouzh hini Brest ; hag an « tiez hakr stlabezet traoñ ha krec'h » hag ar « murioù gleb ha ramzel » o c'hronnañ a bep tu ar saonenn ma kresk ar Rozenn, daoust ha n' int ket re lastez-tiez ar ru Keravel, ma 'z ae an oberour, en e vugeliezh, da bourmen gant e vatezh kozh e-lec'h mont d' al liorzh-kêr gant ar vugale all. Eno, moarvat, eo bet sebezet ar bourc'hiz bihan anezhañ gant « dremmoù tud glas evel al ludu » o poblañ ar straedoù dilevenez,

(6) N' eus diforc'h hanvoudel ebet etre un henvojenn (" mythe ") hag ur barabolenn, nemet ez eo tennet houmañ diwar ar vuhez pemdeziek ha n' eus enni darvoud espar ebet. Ar pezh a gont eo ar wirionez dreistnaturel estaolet en eil koulz hag en eben.

(7) N' ouzon ket pegen don eo bet levezon Malmanche war Roparz Hemon, en deus bet bepred azaouez bras evitañ. En ur dremen : mar deo ar *qui pro quo* tro-vicher ardamezus Malmanche, en deus Roparz Hemon implijet un dro-vicher all a-wechoù ; hini ar paradoks. Lakaet en deus Dahud da santez, hag addispleget istor ar Mab Foran diouzh savboent ar breur henañ.

(8) Ar « rozenn du », evel ma ouzer, a oa arouez Iwerzhon o c'houzañv.

gouestlet da « preder ar spered ha striv an divrec'h ». An hevelep awen, enta, a zo d' *Ar Rozenn Du* ha da *Gaourintina*, met, evel pa lavarfed, war div skeul-vouezh disheñvel ; hec'h adkavout a raimp bremaik.

Oc'h ober parez d' *Ar Rozenn Du* ez eus ur sonedenn all gant klotennoù-diabarzh, *Al Liorzh espar*, a c'hellfe a-walc'h bezañ bet awenet gant Hieronymus Bosch, pe zoken gant Max Ernst. Ar skourroù kigennel-se, ar plant iskis-se, droukyoulek hag hogozik anevalek, n' int evit gwir nemet gwashadur an aergelc'h a gaver e kontadennoù evel *Irène*, *Beajour ar goañv*, ha dreist-holl *Traonienn Skeud ar Marv* — un aergelc'h a ziaezamant didermenadus, evel en abardaevezhioù touforek-se ma lavarfed ez eus un arc'houere droukyoulek e pep tra. Diaes-tre lavarout dres petra zo abeg d' an aergelc'h-se en *Irène*, da skouer, ha koulskoude emañ eno. Sklaeroc'h eo e *Beajour ar goañv* :

« Ur from espar a grog en den douget a-hed div roudenn dir e sioulded ar beuznoz, pa n' eus ket c'hoazh a c'houleier, ha nikun en e gichen. From ha damspont. Skeudenn wirion an tonkadur, difonn ha prim, arvarus ha dibleg. Badet ar c'hleved gant taboulinadeg ar rodoù, teoget ar sell gant kornigelladeg ar maez, e teuz ar gwirvoud en huñvre, ha faltazioù dic'hiz a vesk e prederennoù reizhek ar skiant. Bez' ez intr er spered neuze pep tra diwirheñvel evel ma ra er c'housked. Aet da get meizad an amzer hag an ec'honder. Digor an ene da santadennoù link ha merzadennoù tanav a vanfe kuzhet pe a vefe argaset raktal pa bar heol ar poell en e splannañ. »

Ha pelloc'h :

« Ur peoc'h bras oa ledet war an ti, war al liorzh. E-giz-se e oa bemdez marteze. Ha padal, n' hellen ket mirout a gavout iskis ar peoc'h-se, ur peoc'h ha na oa na leun na yac'h, — perak, ne ouien ket ; a-boan ma santen zoken, — ur peoc'h strafuilhet, ma c'heller lavarout, evel ar peoc'h a sav diouzh ur vered ».

* * *

Holl ez omp staget ouzh kantenn rod Ixion. N' eus nemet daou zoare da dec'hout diouti : dre ar c'hreiz pe dre ar spinenn, an dreistelezh pe an dilez. Daeañ an nerzh-digreizennañ ha krapat gant poan a-hed ur skin betek ar moell difiñv, betek ar « Poent a Frankiz ma vo kempouez da bep enebiezh » ; pe lavarout « ya » d' an nerzh-se hag he lezel d' hor bannañ etrezek an Dianav ma vored ennañ, marteze, an Nevez. Tem an dec'hadenn « anywhere out of the world » a gaver meur a wech en oberenn Roparz Hemon, ken e barzhoniezh ken e komz-plaen. An un dra eo « kleñved » Cúchulainn hag an nerzh a vount al « listrinoz » « hep roeñv na gwern na gouel ebet » « etrezek pennoù skorn ar bed » m' o deus re all kavet ar « c'hevrin kent », pe war-du palmez, laboused glas ha priñsezed du o selloù orgedus an « inizi hud » er « morioù-hont » (9).

Hogen teir danevell, dreist-holl, a zispleg an tem-se war teir fazenn disheñvel : *Beajour ar goañv ; Al laer avel ; Traonienn Skeud ar Marv.* An hini gentañ a gont un istor ordinal a-walc'h, diwar welout. Ar « beajour » — an hini a gont an istor — a ya e-kreiz ar goañv da weladenniñ ur mignon kozh n' en deus ket gwelet abaoe ugent vloaz. En ostaliri tostik ma chom da dremen an noz a-rack mont da di e geneil, e wel daou zen yaouank-flamm, ur plac'h kenedus-dreist, dezhi doare ur vourc'hizez pinvidik, hag ur paotr, izeloc'h e renk diwar welout, a hañval kollet en o c'harantez ha diseblant ouzh ar bed. An deiz war-lerc'h e kav e vignon hag e wreg nec'het, daoust ma klaskont da gentañ kuzhat o enkrez outañ, peogwir eo aet o merc'h da welout kerent ha n' eo ket distro c'hoazh. Diskouezet eo he foltred d' ar c'heneil, hag anavezout a ra ar plac'h en deus gwelet en ostaliri, kuitaet ganti ouzh brec'h un amourouz dianav an ti m' edo he yaouankiz o tizeriañ etre ur vamm glañvidik hag un tad kollet en e levrioù. Ne gred ket an den lavarout

(9) Marteze eo peogwir e klote gant ur skeudenn onirek rakvezant e seblant unan eus ar sonvandennoù kentañ, *Pagan Love Song,* bezañ trivliet RH, en deus troet e brezhoneg ar son-ditl anezhi (*Inizi an Hud, Gwalarn,* 29, Ebrel 1931). D' ar film-se ivez, a gredan, e tenn al linennoù-mañ er *C'hoar henañ* : « C'hoariet e veze ur film bras a garantez, du-hont, en inizi ar C'hreisteiz. Paotred ha plac'hed kenedus, o vale, o kanañ, o korolliñ o kouronkañ hanter-noazh dindan ar palmez hir, er skeud fresk hag en heol grizias ».

ar wirionez d' ar gerent, ha mont a ra kuit. « Biskoazh ne santis petra eo bezañ torfedour evel er c'harr-se am c'hasas pell diouzh kêriadenn va mignon ». Un istor evel ma c'hoarvez koulz lavarout bemdez, ha koulskoude e verzer anat ez eus ennañ estreget ur *fait divers* : ar plac'h zo skeudenn an holl re « zo c'hwerv o c'halon gan tar bed » *(Pirc'hirin ar mor)*.

Heverkoc'h eo tec'hadenn ar c'helenner Emil T..., al « laer avel ». Hemañ, a-wel d' an holl ur skolveuriad doujañsus hag ur paotr yaouank kozh reizhek, a guzh dindan an talbenn-se « un ene taer, kantreer 'vel ar gwent » *(Buhez)*. « A-vihanik, va mignon, on bet douget da huñvreal en traoù espar, dreistnatur. An holl dud, a lavarot, a ra evel-se. Me, avat, a yae pelloc'h eget ne vern piv. Ne oa ket a-walc'h din huñvreal. Fellout a rae din lakaat an tonkadur da blegañ d' am huñvreoù. (...) Pa voen brasoc'h, e teskis evel pep unan kuzhat e don va askre feulster va c'hoantegezhioù. Sentiñ a ris ouzh va zad — hep poan, a grede dezhañ — a venne reiñ din ur vicher sioul ha dibrabas. En doare-se e teuis da vezañ kelenner. Va faltazi, avat, a oa kresket spontus, e kuzh diouzh pep unan. Ne oan ket, siwazh, eus ar re-se a c'hell dispign teñzorioù ur faltazi re binvidik o lenn, o skrivañ, o sevel oberoù pe o torc'hwenial e fank pec'hedoù hudur. Gouzañv a ris. Ar vuhez a zeue din pounneroc'h da zougen bemdez. Ober atav an hevelep tra, chom atav en hevelep kêr, ne oan ket graet evit se. Din e felle gwelout broioù, bevañ e-kreiz riskloù bras, dreist-holl tec'hout diouzh al labour pemdeziek, pellaat diouzh an dremmoù re voutin, lezel war va lerc'h va holl amzer dremenet, dont da vezañ un den nevez — da lavarout eo, dont da vezañ Me va-unan ».

Un deiz, e-pad ur veaj e Paris, e kej gant e bimpatrom, ur violoñsour saoz divrud anvet Herbert Roe. Mar deo gwir, evel m' eo gwirheñvel, ez eo ar c'helenner T... (betek ur poent zo !) evit Roparz Hemon e-unan, e c'heller gwelout en Herbert Roe evel skeudenn-velezour Emil, e hanterenn all, e c'hoantegezhioù kushañ deut da gig. Un darempred iskis a gresk etre an daou zen. Plijadur a gemer Emil o kemmañ dilhad gant Herbert, hag o kemer e lec'h el lazseniñ (rak ur violoñsour barrek eo e-unan), hag evel-se e kav dezhañ emañ o seveniñ e huñvreoù un tammig. Setu m' eo kavet marv Herbert Roe, dilhad Emil en-dro dezhañ,

ha pep hini o krediñ en deus hemañ lakaet fin d' e vuhez ; hag ar c'helenner, pennfollet da gentañ, a gompren emañ e blanedenn ouzh e c'hervel : dilezel a ra pep tra ha dont da vezañ Herbert Roe, sonour hep ti nag aoz. Hag ar c'heneil en deus dizoloet e gevrin dre zarvoud hag a zo aet d' e glask a gav anezhañ e Birkenhead, ur porzh-mor brumennek all, skeudenn tuginet Brest evel m' eo Herbert Roe skeudenn tuginet Emil. Ur gêr distumm ha divalav eo Birkenhead, ur bern dokoù ha lastez tiez — naren gwash-oc'h eget Rekourañs marteze, hogen an diskrivadur hogozik diaoulek a ro anezhañ Roparz Hemon a zegas da soñj treuz-dremmadur Koad an Noz e *Buhez Salaun* :

« Birkenhead ! Chomet eo e don va spered eñvor ar c'haeoù hag ar straedoùigoù damsklêrijennet, lousañ ha duañ korn ur vro lous ha du. Gwelout a ran atav an engroez euzhus a oa leun-chouk gantañ ar sal dislivet, divalav : an dud yaouank, paotred ha merc'hed, chatalek o dremm, merk an dienez war o divjod ha skleur ar c'hadaliezh en o daou-lagad, ar gwrac'hed kozh hanter vezv, gant o chalioù hag o c'hasketennoù fankek, tolpet holl war ar bankoù strizh. Sevel a ra c'hoazh va c'halon gant an doñjer. »

Gant *Beajour ar goañv* hag *Al laer avel,* goude-holl, ne zilezomp ket ar bed gwirionek hag ar skiant bemdeziek, daoust m' eo anat o arouezelezh hag o aergelc'h ankenius. Gant *Traonienn Skeud ar Marv,* avat, emaomp er faltazi rik, en dec'hadenn er-maez eus ar bed e-unan. An titl, a-dreuz Bunyan (rak en un doare ez eo ar gontadenn-se ur barodienn eus *Pilgrim's Progress*), a sav betek Levr ar Salmoù, hogen relijius n' eo ket an awen, pell ac'hann — evit gwir, tamallet ez eus bet d' an oberenn bezañ digristen. Nemet Alan, pennden an istor, en deus un anv (un anv-badez hepken) hag un tamm personelezh ; an tudennoù all a gav war e hent — ar c'horporal hag e soudarded, ar gov hag e verc'h, ar wrac'h hag hec'h azen — n' eus anezho nemet merc'hodennoù divventek ha n' emaint eno nemet da verkañ ehanlec'hioù ur birc'hirinaj diskiant, ur sevenidigezh war an tu gin. Nag Alan e-unan, piv eo ? rak petra emañ o tec'hout ? hag un tiegezh en deus, ur vicher, mignoned ? hag ur vro en deus zoken ? ne ouzer. Mont a ra, e zrouhin war e gein, etrezek un huñvre n' eo ket emskiantek anezhi. Savet eo an oberenn e-giz ur « varzhoneg sumfoniel », gant tresoù-kan, troadurioù ha kemmadurioù-ment, ha temptet e

vezer da aroueziañ pep tudenn dre ur benveg pe vinvio ur strollad binvioù (10) : trompilhoù ha taboulinoù ar soudarded ha sach-bount groñs ar c'horporal ; gourbombard pompus ar gov ha fleüt amourous he merc'h ; kanenn-daou luoc'h c'hoazh ar glerinetenn hag an hirvombard, ar wrac'h hag hec'h azen — kement-se oc'h ober ur « foñs » evit ar c'herdin oc'h aroueziañ Alan. Hag ar vouezh kevrinus-se, ar vouezh a gan e Traonienn ar Marv evit e gouviañ d' an avantur veur er-maez eus rod ar buhezioù, pe venveg a zere outi ? ar werenneg moarvat, pe marteze ar vibrafon.

Komzoù an dud ma kej Alan ganto a estaol mat — betek al luskeudenn — follentez ar vuhez m' emañ Alan o tec'hout diouti, ar vuhez hag a zo ur pal dezhi hec'h-unan :

« — Pa vez aloubet ar vro, emezañ (ar c'horporal an hini a gomz), ez eo dlead pep hini mont war he skoazell. Paour ha pinvidik, lakaet ez eo yac'h ha kreñv, pep hini a dle mont. Ha mar deo lazhet, ne lavarer ket : gwell a se ! hogen un enor bras eo dezhañ. Lakaet e vo e anv war sichenn ur peul-maen e-kreiz ar vourc'h, ha lakaet e vo ivez war un daolenn goad pe maen-marbr e-barzh an iliz. Evel-se ne vo ankounac'haet biken. Sede perak ez eo ret da bep hini mont da soudard. »

Klichedoù ken goullo all a zeu gant ar gov a ro bod dezhañ d' an eil abardaez :

« — Dlead un den onest, eme ar gov, eo dimeziñ ha kaout kalz bugale. Bepred em eus lavaret kement-se ; hag emeur a-nebeudoù o tont da lavarout eveldon. Setu un dra a lenner bremañ bemdez er c'helaouennoù, a glever e prezegennoù hor c'hannaded hag e sarmonioù ar veleien . dimeziñ, kaout bugale.

— Ha perak, m' ho ped, bugale ? eme Alan.

Ur sell a druez a reas e ostiz outañ.

— Bugale, paotred ha merc'hed ; paotred, da zifenn ar vro ; merc'hed, da zimeziñ d' o zro, da gaout paotred ha merc'hed all. Kompren a rez ? »

(10) Lavarout a rin n' on ket laouen tamm ebet gant anvioù brezhonek ar binvioù-sonerezh evel m' o c'haver er geriadurioù (ha zoken e geriaouegi Ladmirault ha Corbes), evit abegoù a zisplegin un dro bennak marteze.

D' an drede noz, hag eñ war harzoù ar vro dianav emañ o klask hep gouzout mat dezhañ, e kav bod e lochenn ur wrac'h kozh. Porzhierez an huñvre ? N' eo ket 'vat ; ken " koñformist " hag ar re all eo ar gantreerez truilhek :

« A-benn ur pennadig e stagas da gomz eus he mab.

— Sed amañ e luc'hskeudenn, emezi, e luc'hskeudenn diwezhañ, tennet en Afrik, nebeut a-raok ma voe lazhet. Daou vloaz zo bremañ ez eo bet galvet da soudard. Marv eo warlene. Hiziv ez on va-unan, hag ez an dre ar maezioù da werzhañ podoù, pladoù ha traoùigoù all a bep seurt. Ret eo labourat. Ur mab am eus bet. Roet em eus va mab d' am bro. Bolontez Doue bezet graet ! »

Ha spontet eo pa glev Alan o vont pelloc'h gant e hent. « Du-se eo bro al loar », emezi ; ha den n' eo deut biskoazh en-dro eus ar vro villiget-se. En deiz war-lerc'h emañ Alan o treuziñ menezioù uhel, ha dont a ra en diwezh d' un draonienn werc'h — didud, hogen o virviñ gant buhez loenel ha plantel, o tridal gant levenez ar bed kentidik « evel ar c'himiad diouzh ur bed kozh, evel dor lirzhin ur bed all ». War-lerc'h ar baradoz-se, avat, ez eus un draonienn all « leun a skodoù bras disec'het, war ribl ur ouerenn aet da hesk » — hogen a-boan m' en deus Alan amzer da zamwelout ar gwastadur-se ; a-daol-trumm ez eo goloet an draonienn gant latar, hag e sant ar paotr e dreid o pounneraat, e zivesker o vont gourt en un taol, e zaouarn o sachañ war e zivrec'h evel plom, hag azezañ a ra war ur maen. Neuze eo e klev ar vouezh dianav oc'h hiboudiñ ur werz hag a zo kar-nes, dre he danvez hag he stil, d' ar barzhonegoù skrivet d' an hevelep mare (evel *Listri-noz, Kanaouenn* (11), *Barzhoneg evit kreiz ar bloaz*). Tizhet eo gantañ pal e veaj :

Astenn a reas war an douar yen e izili skornet, hag e troas e zremm war-du an neñv. A-raok mervel e tirollas da c'hoarzhin, o soñjal er soudard, er gov, hag er wrac'h kozh gant hec'h azen. »

Ma vijen-me ur sonaozour o sevel ar varzhoneg sumfoniel a gomzen anezhi uheloc'h, ez echufen va fezh-sonerezh gant un *tutti* hollzerez skrijus, kimiad goapaus un ene oc'h en

(11) *Gwalarn,* 8, Goañv 1926. N' eo ket bet advoulet houmañ en dastumad barzhonegoù Roparz Hemon, ha kennebeut *Kimiad* (*Gwalarn,* 7, Diskar-amzer 1926).

em strinkañ en islonk — neñvel pe ifernel ? « Plonger au fond du gouffre, Enfer ou Ciel, qu'importe ? — Au fond de l'Inconnu pour trouver du *nouveau* ! » (12).

E 1925 (war niv. 2 *Gwalarn*) e voe embannet *Traonienn Skeud ar Marv*. Biskoazh abaoe n' eo bet advoulet an istor (marteze dre na glote ket an danvez anezhañ gant hini *Kleier Eured* — met perak chom hep e adembann evel kontadenn distag ?), ha dianav e chom da galz brezhonegerien, ar re yaouank peurgetket, gant diaes m' eo kaout krog war niverennoù koshañ *Gwalarn* (13). Ur fazi e vefe koulskoude, d' am meno, sellout ouzh an oberenn sabatuusse evel ur « pec'hed yaouankiz » didalvez a-walc'h. Chom a ra, d' am soñj, n' eo ket hepken unan eus kontadennoù kaerañ Roparz Hemon, hogen unan a-bouez dreist evit kompren spered an oberour ha studiañ e oberennoù all, barzhoniezh ha komz-plaen.

(12) N' ouzon ket ha levezonet eo bet *Traonienn Skeud ar Marv* gant barzhoneg vrudet Baudelaire, *Le Voyage*, hogen heñvelderioù heverk zo etrezo hep mar (kv. d.sk. ar vouezh « skiltr evel mouezh ur bugel, ha krenus evel mouezh un hini gozh » gant « ces voix, charmantes et funèbres ».

(13) N'eus ket diouto zoken e levraoueg Roazhon, a gredan. Hogen *div* zastumadenn glok zo en Aberystwyth (ouzhpenn va hini-me), el Levraoueg Vroadel hag er Skol-Veur !

ABANNA

Ar paradozioù kollet

GOUEL JILI

O tistreiñ eus Roazhon omp chomet a-sav e Sant-Karreug. Kentañ sul Gwengolo e oa, Gouel Jili, *la Saint-Gilles*. E ankouaet a 'm boa, hag evel ur morc'hed a santan a-greiz-holl, mesket gant al levenez o vezañ deuet, hep gouzout din, da bardon va bro c'henidik goude kemend-all a vloavezhioù, dek, pemzek marteze. Koulskoude, pa oan krennard, soñj 'm eus, e veze kerse bras gant neb na zeue ket da Ouel Jili, ken Karreugiz strewet dre Frañs a-bezh, korn-bro Paris dreist-holl, — e Mantes e oa ur straed a-bezh dezho, — ken ar re zibaot c'hoazh o taremprediñ ar c'helenndioù hag ar skolioù-meur, ken soudarded an trevadennoù, — nag a fent a voe er vourc'h e-pad pell gant an ofiser-se a yeas da noz ar pardon en ur fulor politikel ken taer, eñ « chouan » ha tud ar vro « republikaned », ma laoskas ur foerell builh en e vragoù gwenn ! Koun a'm eus eus va from, un deiz war Boulevard Magenta e Paris, pa lammas e'm c'herc'henn Marcelle A., a oa matezh en un hotel eno, oc'h ober ac'hanon he breur oad. Petra a rejomp en eurvezh ma voemp a-gevret ? Komz eus ar vro hag eus Gouel Jili, na mui na maez. Nay ? Ne oa ket, n' eo ket. Reiñ a ra hepken da vuzuliañ an islonk hon eus bet da dreuziñ evit en em gavout er bed arnevez. An noz o serriñ ha setu ni en engroez ar pardon, Gab Cherel, Gizella, hon mibion Gwihen ha Gurvan, o-daou o tisloagal. Al laz-seniñ gant un anv giz amerikan o kas ar jeu. Un nebeut tud eus va oad pe koshoc'h. Ar re yaouank ne anavezan ket. Ha setu paotr e viel, sec'h dindan e gasketenn, o tont betek kreiz an tolpad e toull dor ar sal goroll. Gustave eo a zigor an hent dezhañ, rak tommet-mat eo ar soner. « Ur paotr eus *Ploeuc* eo. Aet on d' e gerc'hat evit daou zevezh. A-hed an deiz en deus sonet, en ur c'harr-kezeg oc'h ober tro ar vourc'h. N' eo ket skuizh. Te c'hell goulenn

ar son a garez digantañ ». Gustave zo *factotum* ar gumun : kantoner, touller-bezioù, bannour, eñ ivez a lak dour javell e kastell-dour « kêr » abaoe ma 'z eus dour e « kêr ». E verc'h Annick ha va mab Iwan o deus an hevelep paeron, mekanikour war an eoullistri. Gast e Paris e ve Annick, met eus se ne gomzomp ket. Mont a reomp d' ar c'hafedi nesañ, unan eus an 23 a zo evit 900 den ar gumun. Hag aze dao d' ar gwin ruz, dao d' ar viel, dao d' ar ganiri.

La mariée s'en va devant,
Son amant qui l'emmène,
O c' qu'elle est belle...

A-bouez-penn e vlej Gab, ur misi. Gizella ne chom ket war-lerc'h, — tost eo he romaneg eus ar Berri da romanegoù Reter Breizh.

AN NATUR C'HLAS

Dre eurvad on bet ganet en ur c'horn-bed na oa ket aloubet c'hoazh gant ar greanterezh. E-se e'm eus anavezet an Natur evel m' o doa hec'h anavezet an dud e-pad c'hwec'h mil bloaz, abaoe ar Reverzhi C'hounezel. Ar chadennad lanneier o wiskañ rozioù kreisteiz an draonienn m' emañ bourc'h Sant-Karreug, hag ar c'hoad war an uhelennoù he gwarez en norz zo bet din — zo din bepred — an nor war c'hwec'h milved eus istor ar bed. Eno e'm eus kejet da vat gant Vergilius tri bloaz goude pleustradennoù droch ar c'helenndi ; ha gant Shelley, ha gant Hölderlin ha Rimbaud. War ur gwelead belc'hoù er bineg teñval e'm eus lennet *An Ifern* ; gant lamponed all e oan en em silet er maner ha betek e levraoueg, ma 'm boa skrapet oberoù Dante. Penaos buhezañ *Kanenn ar C'hanennoù* anez bezañ kantreet etre al liorzhoù bleuñvek ha frouezhek en abardaevezhioù an dibenn hañv ? Hep mar, Saul ha David oc'h argadiñ ar Filistined, Leonidas en Thermopulai oa heñveloc'h ouzhimp pa vrezel-iemp goude ar foenn en daou du da stêr *Urn*, eget ouzh an nijer amerikan a bulluc'has Hiroshima. Paradoz an Natur c'hlas zo din gwengel ha gwengoun, keloù eürus ha koun eürus war un dro. Enni emañ va zad-kozh ha va mamm-gozh evel daou arc'houere mut ha mat.

Fin zo bremañ d' ar bed-se.

N'ouzomp ket c'hoazh petore dremm a vo d' ar bed arnevez, petore neuz a vo e kalon an dud d' ar pezh a zo bet maezioù, koadoù, lanneier an oadvezh gounezel. Kaer zo lavarout « ez eo peurbadel natur mab-den », emañ ar bed kozh o steuziañ a-dreñv dimp ha gantañ kement a oa sev d' hon ene. En islonk emaomp, hep gwelout ar ribl all. Petra vo Paradoz an Douar hon bugale vihan ? N' eo ket er plant-adegoù greantel e kavo c'hoazh Vergilius e awen, na Dante dor an Ifern, nag Apollinaire an tu da youc'hal : *ô liberté végétale ô seule liberté terrestre.*

Bloavezhioù-pad e'm eus baleet hep sellout war va c'hiz. Ur paouez a ran ha bremañ eo e santan va gloazioù : kement a liammoù bev a'm eus roget, kement a baradozioù a'm eus lezet da glozañ war va seulioù. Deviñ a ra din, hag e meur a lec'h. Mar kredan henn embann, eo peogwir emaomp hoil war an hevelep hent, pep hini digenvez — evit ur gwel hepken. Amzer da gaout hon anal hag a-raok adarre. Strinkañ a ra stivell ar fiziañs, hag eus an Natur e lavaromp evel eus ar Roue : marvet an Natur, bevet an Natur. Da geñver al Liñvadenn-veur e voe saveteet an holl loened war un dro gant mab-den. Mab-den, hervez ar gwengel, zo bezant ennañ an holl loened, an Natur a-bezh. En endon mab-den emañ andon an Natur.

Pell diouzhimp ar follentez da grediñ ez eo echu da vat gant an Natur, — pa ve hiviziken da vout ren ar spered, ar poell, an ijin, ar greout, en ur ger oadvezh an *Homo absolutus*. Diziouerusoc'h eget biskoazh eo dimp mont d' an Natur, ne lavaran ket « perc'hennañ » an Natur, rak diberc'hennadus eo : en em dennañ a ra ken pell ha ma vez ret dirak krabanoù nep perc'henn. Ha peogwir emañ oc'h en em dennañ diouzh ar bed glas, ez eo dav mont dezhi ken pell ha m' en em denn, betek hec'h andon, betek endon mab-den.

Tostoc'h eo dimp an dud all eget an natur vut, met ivez pelloc'h emañ an Natur enno, diaesoc'h da ziraez, dres pa n' int ket mut. Ur strouezheg komzoù, prederioù, morloc'hioù a vez bepred etre an den hag ar puñs mut ez eo e voud. Ne garomp ket treiñ kein d' ar bed evit plegañ war vardell ar puñs-se. Ha koulskoude kent pell marteze ne chomo dimp nemet an toull mut-se e morad ar safar, evel ma chom c'hoazh ar c'hoadoù hag ar mor glas da neb a vez doñjeret

gant buhez kêr. Week-end yoga ? M' henn argas ! N' hon eus ket d' en em dennañ diouzh bed an dud all, dilezel hon labour war glask d' un Natur. N' hon eus ket da sellout e-barzh ar puñs goullo, o treiñ kein d' ar bed, met bezañ ar puñs. N' omp ket proleterion ar boud, en o sav war ribl an islonk hag o treiñ kein dezhañ en un difreterezh na viro ket a gouezhañ e-barzh a-benn ar fin ; ma n' omp ket ar boud e-unan, ez omp an islonk, moul ar boud. Perzh hon eus er bed arnevez, en e labour hag en e stourm, gant ur yezh ha binvioù hag armoù arnevez. Hon labour hag hon stourm avat a vanko danvez buan ma ne sav ket dre ar puñs goullo ez omp an nerzhoù gwenn a zo fetisted pep buhez.

Dindan brenestr va burev emañ ar parkeier nevez eostet. Unan zo bet aret endeo. Pelloc'h, kae teñval ur parkad maiz. Pelloc'h c'hoazh mogerioù gwenn ar c'hlañvdi ma rankin adkavout va labour a-benn ur sizhun pa vo echu va ehanoù. Kement-se a verzan e termenoù *kevala, labour, natur* armerzhel da heul Ricardo, Marx, Keynes, Perroux. War un dro avat e skoan va zroad evel ma reas Galileo kozh : « E pur... ». Dindan, emañ an Natur o vountañ evel ur mor mut e puñs hon buhezioù. Barzhed 'vo c'hoazh, ha tud eürus.

GWALARN

« N' eus ket d' en em douellañ : mare *Gwalarn* a zo echu. An darvoudoù a zo bet re griz, o deus lazhet pe brevet re a dud, o deus lakaet re a gasoni er c'halonoù. Amzer *Walarn,* amzer ar stourm laouen, amzer ar gedern yaouank o doa baleet, gant *Breiz Atao,* war-du an trec'h, a zo echu. Daeroù a zeu en daoulagad — pa anavezomp bremañ yender an devezhioù du — o soñjal en amzer vurzhudus-se ( ). Met echu eo. Deomp-ni eo bremañ, deomp, bugale an dic'hoanag.... », a skrive Pêr Denez e 1953. Mard eus ur baradoz kollet e Breizh, ez eo *Gwalarn,* met evel hini ar Bibl ne glozas ket hep promesa. *Gwalarn* zo an Eden ma teraou hon istor. Paouezet hon eus a soñjal en amzer vurzhudus-se, met bemdez e labouromp da reiñ korf d' ur amzer na burzhudus na paradozel, a zo avat danvez ar bromesa. *Breiz Atao* a echuas fall, rak hi a oa en hent dija, — emsav-dieubiñ ebet koulskoude ne loc'ho e Breizh ma ne loc'h diwar ar poent ma kuitaas *Breiz Atao* he hent. Daoust

ma voe fin da *Walarn* dre an hevelep darvoudoù ha da *Vreiz Atao*, ne c'haller ket lavarout ez echuas fall na zoken ez echuas ; klozañ a reas hag al lodenn vurzhudusañ ac'hanomp eo hiziv. Dav oa dezhi klozañ evit m' he sammfemp ganimp da gemer an hent d' hon tro hep mui damant da hual ebet, evit ma paouezfemp a vezañ bugale an dic'hoanag da vezañ tadoù ar goanag.

Klevout a ran c'hoazh Pêr Denez e banvez kantvet niverenn *Al Liamm* e Roazhon o hiraezhiñ da amzer *Walarn* : « Neuze ne gomzed nemet eus ar Gened. Hiziv ne vez anv nemet eus an dialektik hag eus ar mindrailherezed ». Ha gwir eo hor befe degaset an daelerezh en un emsav a varzhoniezh ? Ha digoret bras prenester sal ar banvez war noz avelek ar goañv, c'hwezhet ar c'hantolioù ha sklaset ar gouvidi ? Hogen echu oa ar banvez. Echu oa zoken abaoe bloavezhioù. Un avel sklas all he doa lazhet ar gouleier e 1945. Ret e oa a dra sur adstrollañ ar bagadig goude ar reklom, met n' eo ket evit kenderc'hel nag adober *Gwalarn*. Evit koan Bask an Ermaeziadeg ne lavaran ket, « o c'hroazelloù gourizet, o botoù ler en o zreid hag o bazh en o dorn ».

Ni oa ar re yaouank er mare-se. Digoret hon eus ar prenestrer, n' eo ket mui evel e derou *Gwalarn* evit reiñ tro d' ar bed da zont tre, hogen evit lammat er-maez. Ha ni o klask un hent. Distreiñ da lec'hioù klet ar bed gall, reoù ac'hanomp henn greas. Bevañ diwar wrizioù en Natur, reoù ivez a gouezhas e gouezeri. Gwrizioù en Istor, setu ar pezh a gavjomp a-benn ar fin. Ne oa ket nevez, pell diouzh eno : Breizhiz warlerc'hiet, e tizoloemp an naontekvet hag an ugentvet kantved. Evel-se omp deuet d' ar politikerezh. Sapre bajaneion eo Breizhiz er politikerezh. Goude kantvedoù hep politiker er vro, kantvedoù o varmouzañ politikerezh ar C'hallaoued. Ya, bajaneion oamp. Omp c'hoazh, daoust m' omp krog da welout un tamm sklaeroc'h.

Camus en e *Lizher d' ur c'heneil alaman* a skriv : « Kasoni a'm eus ouzhoc'h peogwir hoc'h eus va lakaet en Istor ». Komz a reomp kalz a vezañ en Istor. Gant lorc'h ha gant plijadur. N' eus na lorc'h na plijadur da gaout koulskoude, rak un dra yen ha kriz eo an Istor. En Istor eo « n' en deus ket mab an den ur maen da ziskuizhañ e benn ».

Da 29 bloaz, gouest e ven da lavarout an deiz hag an eur, e'm eus anavezet *va* marv, — n' eo ket dre ar poellata pe ar

faltazi, na kennebeut enket gant ar c'hleñved. Un devezh evel ar re all. Un dioueliadenn drumm e voe : aze edo va ankou, o vezañ me, ken me ha va levenez ; diforc'h ne oa ket diouzh va levenez, met kentoc'h e oa evel un tu all anezhi, an tu chomet kuzh betek neuze. Diwar an deiz-se o deus ur bern traoù kemmet e'm buhez, goustad, evel ma tro ar vuhez hec'h-unan. Da gentañ on bet pellaet, dispeget diouzh va buhez, a zo anadet din evel un dra bevennet, n' emañ ket ar peurvoud ennañ, — o talvezout enta ur boan bevennet ivez. D' an eil on bet nesaet d' an dud all dre zindan orjalioù-dreinek ar vuhez kevredigezhel, rak ar gumuniezh dre an ankou (n' eo ket ankou ar varskaoñ, met an ankou ken bezant hag ar vuhez) zo hent diogel an ezhomm karout. Nag e tiskredan war ar c'helennadurezhioù na anavezont ket buhez mab-den gant an arvez-se anezhi : an ankou bezant. An Istor avat a daol goulou leun warnomp, an Istor a ziguzh hon ankou ; muioc'h, reiñ a ra dimp an dro da ergerzhout an tu kuzh-se eus loar hon buhez. A-raok kejañ gantañ ne ouien ket pegement e'm boa c'hoazh da vervel. Bremañ e ouzon, ha n' eo ket nebeut. Spouronus eo. Ur spi ne 'm eus ken : gallout talañ ar priz.

An Istor n' eo ket ar politikerezh, hogen ar politikerezh zo hent boutinañ an Istor en hon amzer. Tereza Avila, o vervel diwar na vervel, hag he c'henvroad Federico Garcia Lorca, intret ken don ha hi gant awen an ankou, a oa en Istor, hag o vont marteze gant ar vali rouantel anezhañ. Ar polikerezh evelkent eo an hent eeun, gwerinel, eus hon amzer. N' eo ket didennoc'h evit-se, na gwelloc'h marc'had an ankou gantañ.

Lavarout a reer ez eo ar politikerezh lec'h ar gasoni. A c'hell bezañ. Hep mar e lak ar bolitikerion kasonioù bras da sevel en-dro dezho. Dreist-holl a-berzh an dud « na reont ket a bolitikerezh ». Ur martezead a rafen a-walc'h : hag un nann d' an ankou bepred treuzwelet e c'hoari ar politikerezh na ve ket e gwrizienn ar c'hasonioù-se ?

Sklaerius eo enebiñ amzer *Walarn* ouzh hon hini evel amzer ar Gened ouzh hini an Daelerezh. Hogen n' eus ket aze lec'h d' an daeroù. Darvoudoù 1945 n' o deus graet nemet dioueliañ tu kuzh ar Gened, ha lakaat *Gwalarn* en Istor da vat. Un noz, pemp bloaz bennak 'zo, ma teuemp eus emvod an *Unvaniezh Speredel* e Louaneg, e vanjomp a-sav e Kallag, Pêr ha Morwena Denez, ha me. Eno, ouzh

un daolenn du eus Skol Sant-Laorañs e reas dimp an Tad Gwilherm Dubourg un displegadenn war an daelerezh. Ha Morwena o taeriñ souden : « Diaoulek eo an daelerezh ! ». Nann, Morwena, n' eo ket diaoulek an daelerezh, anez da se ne vennfec'h ket bezañ ar gristenez ez oc'h. Ne gomzan ket eus daelerezh Stalin, Marx ha Lenin, an hini a lak an Istor war e dreid o troc'hañ outañ e benn, an hini a skoach an ankou dindan ouel skedus ur baradoz kollet a-raok bezañ bet. Komz a ran eus an daelerezh gwirion, an hini a lak an ankou e kont adalek an derou betek an diwezh, a ziguzh ar groaz o pouezañ war bep hini ac'hanomp, an hini ma kollomp pep tra bepred ha ma 'z eo ar c'holl-se dremm og an trec'h. Daelerezh eo an hent a ra dimp bezañ prest en eur hon marv, ken dibourc'h hag hon ankou.

« Ar voualc'h he deus kollet he beg... ». Maodez Glanndour a lavare : « Obererezh glan eo ar c'hoari, hini ar vugale ». Ha ni : pep c'hoari, c'hoari ar vugale dreist-holl, zo daelerezh pur, c'hoari glan ha kriz ar vuhez hag ar marv. Eus an hevelep tra e komzomp. Keit ma vo eus ar bed e vo buhez ha marv o taelañ, ha ni e-kreiz o daelerezh, ni buhez ha c'hoantek d' ar vuhez ha d' ar vuhez ha d' ar vuhez e-kreiz o c'hoari, o lonkañ kaliriad hon marv betek an dakenn diwezhañ, o reiñ e drec'h d' an ankou. Eürus ar re fair-play gant an ankou ! N' eus aze netra diaoulek. Kregiñ a ra an diaoulegezh pa druchomp, pa vank dimp ar feiz da vervel penn-da-benn, pa blakomp war ar marv evel un dar-botin war ur puñs-distrouilh ar gredenn vojennek en ur bed all, pa foeltromp an daelerezh ha pa nac'homp reiñ e drec'h d' an ankou, pa zibabomp kamp an Ankou — evel prizoniad pe brezeliad, koulz tra eo diwar ma n' omp ket ar goullo a ro tu d' an Awen d' hon treantiñ.

« Pep Breizhad, kerkent ha ma krog en e bluenn, a stag da sarmonal », a verke Roparz Hemon e 1925, « mouezh ar ouenn eo marteze ». Kaer zo bet din touiñ da 'm c'heneiled e savfen va fennad Jubile e stumm un aridennad sketchoù hep un eskenn a brederiadennoù. Kit da glask ! Evel-se e'm boa deraouet, ya, met buan on aet diwar an erv. Trec'h eo bet ar ouenn ur wech ouzhpenn. Goulenn ne 'm eus ken d' ober digant ar Jubilead evit an tamm skrid-mañ ar vadelezh a ziskoueze e 1925 ouzh hon barzhed kozh...

MAODEZ GLANNDOUR

Dediet da Roparz HEMON.

Meulgan Simeon

Va lez da vont, Aotrou,
Peogwir ez eo echu va roll
A oa gortoz ha c'hoantaat.
Reiñ a rez da bep den e lod,
Hag ar pezh a gont evitañ
Eo bezañ feal d' e labour.

Bevet em eus er goañv dibourvez,
Gant an avel o c'harmiñ,
Gant an dud skarnilet,
Gant prederiadur ponner an deizioù.
Ha din e oa d' en em soñjal ha da c'hortoz
Ha da c'hoantaat an heol da zont.

Nemet ur frealz, e goañv va c'hozhni, am bez :
Da zougen em divrec'h
Ha da sevel a-us d' ar bed,
Goulou peurbad.

Aotrou, va lez bremañ da vont,
Evel ar re a varv
Pa darzh bleuñv ar balan,
Pa gan er bod an driskli.

Troiadurioù war un hevelep danvez

E-pad ma ren ar goañv er-maez,
Emañ dindan an douar, o labourat hag o vountañ,
Ar roz-kamm,
E kalon pep unan, ur steredenn.

★

Pe ruz, pe glas, pe melen,
Ar bleunioù Primula
O deus bepred ur galon aour.

★

Ar soñjezonoù am eus skrivet
Em digenvez, e goañv ar glav...
Daoust hag un nevez-amzer a welin
Evit o dibunañ d' ar bleunioù ?

★

Pa vefot en ho pleuñv,
Bodoù va liorzh...
Eus an dorn en deus ho plantet
Hag-eñ ho po soñj ?

★

Ar c'hreion diviet, petra reer gantañ ? E zisteurel.
Al levr, ur wech lennet, e serriñ !
Evet ar gwin, petra dalv ar voutailh ?
Penn-sot ! N' hall ket ar soñj bezañ kuzumet.

★

Levrioù 'zo evel feunteunioù war-c'horre ur prad,
Dour sklaer o strinkiñ diouto,
Forzh,
Ha ken aes evañ diouto pezh a garer...

Ha reoù all evel puñsioù dour, teñval o foñs,
A ranker poanial
Sachadenn ha sachadenn war ar gordenn
Evit tennañ ur sailhad hepken.

Met an dour-se a-wechoù, pebezh burzhud !

FRIEDRICH HÖLDERLIN

(1770-1843)

Un Teskad Skridoù

« *Er broioù bras, evel Bro-Saoz, ar Stadoù-Unanet, Alamagn, ez eus barzhed, skrivagnerien, prederourien, livourien, kizellourien, tisavourien dispar, — n' hon eus ket klevet ur ger, peurliesañ, diwar o fenn, ha dianav dimp betek o anv, — n' anavezomp netra anezho. Ha koulskoude, ma karfemp, pebezh mammenn a Gened hag a Skiant evidomp !* » Kementse a skrive Roparz HEMON e 1923. Ha goulenn a rae ma ve « *savet troidigezhioù diwar ar skrivagnerien estren, gwechall hag hiziv, e brezhoneg, da binvidikaat hor yezh ha da neveziñ hol lennegezh.* »

Divizet hon eus enta dediañ da grouer **Gwalarn** ha diaraoger an Emsav kempred an troidigezhioù-mañ. Embannet e vint e teir lodenn.

Da gentañ, un nebeut barzhonegoù ma vez meneget tudennoù evel *Diotima* (Susette GONTARD), *Huperion* ha *Menon* (an eil hag egile o vezañ Friedrich HOLDERLIN e-unan).

D' an eil, ur pennad komz-plaen e stumm lizheroù faltaziet : *Huperion · Thalia-Fragment.*

D' an trede, un eskemm-lizheroù etre HOLDERLIN ha Susette GONTARD.

O kinnig an troidigezhioù-mañ da Roparz HEMON e lidomp war un dro daouc'hantvet deiz-ha-bloaz ganedigezh ar barzh meur alaman.

Trugarekaat a ran ABANNA evit e genlabour war ar barzhonegoù ha raklavar *Huperion · Thalia-Fragment,* ha Goulven PENNAOD evit e enklaskoù war an anvioù divoutin.

Alan E. AR BERR.

FRIEDRICH HOLDERLIN

a voe ganet e 1770 e Lauffen-am-Neckar. Darempredi̇ñ a reas skol kloastr Maulbronn ha chalonied Tübingen, ma teuas, deraouer war an doueoniezh, da vezañ keneil tost da HEGEL ha SCHELLING.

Gant skoazell SCHILLER e voe anvet da gelenner gant mab henañ an Itron von KALB. En Iena e veze o klevout kentelioù FICHTE. E 1795 ez eas da gelenner-tiegezh adarre, e Frankfurt, ma kejas ouzh Susette GONTARD (Diotima), mamm e ziskibl. Eürusañ mare e vuhez e voe. E 1799 e rankas kimiadi̇ñ diouzh tiegezh GONTARD. Tremen a reas ur pennad-amzer e Homburg, goude e Stuttgart, e Suis hag e Bourdel. E 1802 e tistroas d' e vro, da c'houzout e oa marv Susette GONTARD, hag e kouezhas neuze en ur stad a drevari. E 1807 e voe degemeret e ti ur munuzer e Tübingen. Eno e kendalc'has da vevañ en dienez betek 1843.

En e vev ne voe embannet nemet **Huperion,** un nebeut barzhonegoù hag an troidigezhioù diwar SOFOKLES.

DA ZIOTIMA

Buhez kaer ! er goañv e vevez evel ar bleuñv kuñv,
Da-unan e vleuniez, inchajet er bed kozh-kabac'h.
Karourez, a-striv e tiflukez da sorañ er goulou-bloaz,
Klask a rez yaouankted ar bed da dommañ outi.
Da heol, kaerañ amzer, zo aet da guzh
Ha bremañ e skorn an noz en em gann korventennoù.

KAN-TONKAD HUPERION *

Kantren a rit en uheloù al luc'h
War ul leurenn flour, speredoù gwenvidik !
Aezhennoù skedus an doueoù
A stok ouzhoc'h skañv,
Evel bizied an arzourez
Ouzh kerdin santel.

Didonkad, evel ar vagadell
O hunañ, ez anal an neñvidi ;
Miret glan
En ur vroñsenn dister,
Evito da viken
E tifluk an Awen,
Hag o selloù gwenvidik
A bar sioul
Er sklaerez peurbad.

Padal evidomp,
Paouez ebet e nep lec'h,
Koazhañ, kouezhañ ' ra
Mab-den o c'houzañv
Dall a eur
Da eur,
Evel doureier strinket a garreg
Da garreg,
Bloazioù-pad, e strad an amzivin.

* BRAHMS (1833-1897) a wiskas ar barzhoneg-se gant sonerezh : *Das Schicksalslied,* evit korioù ha laz-seniñ.

GOUELVAN MENON DIWAR-BENN DIOTIMA

Heol, desk din derc'hel strizh da hent ar ret.
ROPARZ HEMON.
Lazhadenn Unmab Aife.

1

Bemdez ez an er-maez da glask un all,
Pell ' zo e'm eus aterset holl hentoù ar vro ;
Kement uhelenn rivus, kement disheol a bleustran,
Hag an eien ; krec'h-ha-traoñ e kantre ar spered
O c'houlenn paouez ; 'vel-henn ar gouez tizhet a dec'h er [c'hoadoù
Ma vez o tiskuizh e skeud diogel kreiz an deiz ;
Hogen morse ne vez e galon kennerzhet gant glasvez e faou,
O klemm ha digousk, broudet a bep tu gant beg ar speg.
Ne dalv na gwrez ar sklerijenn na freskadurezh an noz,
Hag en aner e soub e c'hloazioù e gwag ar froud.
Hep vad ez astenn an douar e aourgeotenn laouenus
Dezhañ, ha nep aezhenn ne zistan ar gwad e gor ;
Evel-henn e vo evidon ivez, karidi ? ha den
Ne c'hell argas diouzh va zal ar reze reuzus ?

2

Nann ! ne dalv netra d' ar gour, doueoù ar marv ! mar deu [deoc'h
Kregiñ ennañ, hag e zerc'hel kabestret-start,
Skrapet ganeoc'h, fallagred, e don an noz vraouac'hus,
Klask, aspediñ, pe konnariñ ouzhoc'h neuze,
Pe ivez menel ken habask-all e boem ar spont,
Ha klevout gant gwenc'hoarzh ho kanenn flour.
Mard eo se da donkad, disoñj da salvidigezh, ha mored [didrouz !
Leun a spi neoazh e strink un ton ez askre,
Nepred ne c'hallez, a va ene ! ne c'hallez ket c'hoazh
En em voazañ, hag e huñvreez ez morvitellerezh !

Evidon nep dudi, padal kizennoù a garfen kuruniñ ;
Ha digenvez e ven enta ? hogen e'm ser emañ
Unan a'm c'har a-bell, ha ret din gwenc'hoarzhin ha bamañ,
Pegen gwenn bennak ma ve va bed e-kreiz va doan.

3

Luc'h ar garantez ! 'vel aour d' an anaon e skedez ivez neuze !
En noz e lugernit evidon, skeudennoù ur mare splannoc'h ?
Bezit erru-mat, liorzhoù kuñv, ha c'hwi menezioù
Er ruzell-noz, ha c'hwi rañvedoù sioul an neved,
Testoù d' an drugar neñvel, ha c'hwi, stered a bar a-uhel,
Hag o deus gwechall teurvezet ken lies sellout ouzhin
[brokus !
C'hwi ivez, karidi, c'hwi bugale gaer ar c'hala-mae ,
Lilienn ha rozenn habask, c'hwi a anvan c'hoazh alies !
Moarvat e talc'h an hañvoù da vont, bountet a vloaz da vloaz,
Kemmus ha krozus, evel ma tec'h a-us d' hon penn marvel
An amzer aet e gouez, hogen ket e-biou da 'z taoulagad
[goursavet,
Hag ur vuhez all zo profet d' ar garantezed.
Rak deizioù ha bloazioù ar stered gwitibunan a oa,
Diotima ! unanet don en-dro dimp ha da viken.

4

Hogen ni, laouen a-gevret, 'vel ar c'houbladoù elerc'h
O paouez war aod al lenn, pe luskellet gant ar gwag,
O selloù soublet en dour o velezourañ koumoul argant,
Ha glas an ebr war vordo edan al listri,
'Vel-se war an douar edomp o kantren. Hag ivez pa groze an
[norz,
Eñ, an enebour karadek o kinnig yudal, pa gouezhe
Diouzh ar skourroù an delioù, pa nije ar glav dre ar gwent,
Sioul e vousc'hoarzhemp, hon doue-ni a santemp
E-doug hon diviz ker, e kan un ene,
Bugaleheñvel ha laouen e sioulañs klok hon digenvez.
Hogen bremañ eo goullo an ti evidon, ha lamet o deus diganin
Va daoulagad, dianket me ivez a-gevret ganti.
Rak-se e kildroan amañ-ahont, skeudheñvel e rankin
Bevañ, hag anster e seblant din abaoe pell an nemorant.

5

Festal a garfen ; hogen 'vit petra ? ha kanañ gant ar re all,
Hogen din, ken digenvez, e ra diouer pep doueegezh.
Hennezh eo, hennezh va namm, me oar, dre-se ur mallozh
A seiz va nerzh hag a'm sko d' an traoñ bewech ma [krogan ;
Ken e choman azezet e-pad an deiz, dilavar evel ar vugale,
Nemet un daerenn yen a ziwan liesoc'h c'hoazh eus va [lagad ;
Mantret on gant plant ar park ha kan an evned,
Dre ma 'z int kannaded ken laouen an nenboent ;
Hogen e'm brusk o skrijañ e koazh an heol bevaus,
Yen ha gaonac'h 'vel an noz o skediñ.
Ac'h ! ha noazh ha skarn 'vel murioù ur vac'h, an neñv a
Skourr ur bec'hiad a-us da 'm penn a stou.

6

A yaouankiz ! anav din gwechall e doare all, ne vi direet ken
Gant nep pedenn, biken ken ? hent ebet ne 'm degaso [en-dro ?
Kenttonket evel an disakridi o selloù bervik,
Azezet koulskoude int ivez gwechall-gozh ouzh taol ar [gwenva ;
Met war o gwalc'h a-benn nemeur, seurt kouvidi diroll a van,
Gwech amlavar, ha gwech morgousket dan gan an [aezhennoù,
Dindan an douar e bleuñv, betek an deiz ma 'z int
Ivez, ar beñseidi, dre nerzh ur burzhud, rediet
Da zont en-dro da vale adarre war leton an tir.
Froud un anal nevet a dreuz doueheñvel ar gourwel [splann,
Pa verv ar gouel, pa virvilh houl ar garantez ;
Taranoù ar stêr badaouet-bouilh gant an oabl, a groz,
Ken e tregern ar c'hondon, ken e ro an noz he zeñzorioù,
Ken e lugern eus strad ar gwazhioù an aour enkeviet.

7

Hogen te, a ziskouezas din neuze gant frealz hent ar Gened,
Ha me diskaret endeo dirazout er gaolhent,
Te, a'm c'helennas un deiz, entanet ha parfet,
Dilavar evel an doueoù, evit gwelout ar Meur ha kanañ
[dezho laouenoc'h,
Bugel an doueoù ! ha dont a rez a-wel din da'm c'hevarc'hañ
['vel gwechall,
Da 'm broudañ adarre, 'vel gwechall, d' an traoù uhelañ ?
Sell ! gouelañ ha klemm dirazout a rankan,
O soñjal en amzer haeloc'h, gant un ene mezhus.
Rak ken pell, ken pell e'm eus, boazet ouzhit, da glasket
En diank war hentoù blin ar bed,
Arc'houere laouen ! hogen en aner, ha bloavezhioù zo aet
[e-biou
Aba weljomp gant drouksant an abardaezioù o skediñ
[en hon tro.

8

Te nemedout zo dalc'het er goulou, harozez,
Gant da luc'h ha da c'houzañvegezh !
Morse n' emaout da-unan, laouen gant keneiled
Ma vleuniez parfet dindan roz ar bloaz ;
An Tad end-eeun, dre vanndoueezed o tennañ sioul o anal,
A bep tu a zave dit luskellerezioù tener.
Ya, sed hi a-grenn ! Dirazon c'hoazh e par evel gwechall
An Atenadez o tont davedon plarik.
Spered karadek ! evel ma kouezh da luc'h etre bediz,
Bennozh seder un tal habaskaet gant ar poell,
E tiogelez din, e lavarez din ma lavarin d' ar re all,
Rak reoù all ivez n' henn kredont ket,
Ez eo neoazh al levenez divarveloc'h eget chal ha brouez,
Ez eus erfin un devezh aour bemdez c'hoazh.

9

Neuze deoc'h trugarez, neñvidi, rak diziwezh
Askre disammet ar c'haner a c'hwezh en-dro e bedenn.
Pa savan ganeoc'h, p' emaon ganeoc'h war an uhel heoliet,
Un doue bevaer a gomz din a-greiz an neved.
Kenkoulz on mennet da vevañ ! Glasterañ ' ra endeo !
[Lourennheñvel,
Menezioù argant Apollo a gas betek ennomp o galv !
Deus ! evel un hunvre e oa ! An eskell gwadek zo
Pareet endeo. Yaouankaet e vev an holl c'hoanagoù.
Kavout ar Meur zo kalz, neoazh e chom e-leizh da restañ,
[ha neb
A garas evel-se, ra gerzho, ret dezhañ, ra gerzho gant e
[hent d' an Doueoù.
Hon ambrougit, c'hwi eurioù sakr ! c'hwi parfet,
Yaouank, a ! manit, drouksantoù nevet,
Aspedenn santel ! ha c'hwi entanoù ha c'hwi holl
Arc'houereed, a gar ar re en em gar ;
Manit ganimp ken ma kejimp war douar boutin dimp,
Du-hont m' eo prest an holl wenvidion da ziskenn,
Du-hont m' emañ an erered, ar stered, kannaded an Tad,
Du-hont m' emañ ar banndoueezed, harozed ha karantez-
[ed,
Du-hont pe amañ, war un enezenn o c'hlizhenniñ
M' o deus hon re-ni 'n em unanet da gentañ e liorzhoù
[e bleuñv,
M' edo ar c'hanoù ha m' eo kaer c'hoazh an nevez-amzerioù,
Ha ma teraou a-nevez ur bloaz eus hon ene.

ANJELA DUVAL

Barzhoneg evit ur Vamm

Troet diwar labour ar barzh katalan :
RAMON SOLEY CETO

Mamm ! En abardaez-mañ o tistreiñ d' ar gêriadenn e'm eus kavet stered war va hent.
Diwallet 'm eus d' o flastrañ gant va zreid. Graet 'm eus un tamm distro.
Gwelet 'm eus e goueled didermen ar rannoùigoù kannder da vlev.
Ha 'm eus merzet ez eus ulmennoù eus va soñj gwenn hañval ouzh santadurioù war wenodennoù an douar.

I

Da garout a ran, Mamm, evel ma kar ar park an trouz ken kalet-se eus ar c'harr bleinet gant ur c'houer.
N' hoc'h eus ket e welet morse o vont en-dro gant e dren bepred ingal, dre an douaroù lodennet, o vont hag o tont, rust, oberiant, brokus ?
Gouzañv a ra ar glav, ar yenion, c'hwezh an avelioù, an heol ponner.
Er sioulded, gant habaskter, evel un embleustrer o c'houzañv amzer an arnod.
Met pa stag warnañ ar vulez pe ar marc'h, ar c'harr a advev. Seblantout a ra dont da vezañ kizidik.
Evel pa vije bet un arc'houere hegarat eus ar menez, bet strobinellet e koad pe en houarn gant ar bloavezhioù.
Neuze ar c'harr a grog da hiboudiñ e gan a vuhez, kan al labour hag an douar. Se eo istor an den.

E anavezet en deus. Dougen 'ra etre e c'horzioù c'hwezenn ar c'hantvedoù, abaoe ma teraouas an den labourat an andred-se gant e ivinoù. Dougen a ra d' e rodoù grigoñs an eskern bruzhunet er parkoù-se gant al luc'hed hag ar reier. Dougen a ra en e goad levenez ha poan-bev ar sklavourien hag an dud hanter-dieub o deus digoret betek hiziv hon douar.

Dre-se hiziv p' emañ ar sklavelezh o vont da steuziañ, ar c'hirri ivez a varv. Bez' e kred dezho o deus ar gwir da baouez a vezañ. Me ' gred int laouen, zoken ma seblant mantret o dremmoù.

Bez' int evel kozhni gouzañvet ganto re...

Ha ruilhal a reont c'hoazh ; ruilhal a raint betek an deiz diwezhañ o treinañ striv ur bobl a labour hag a stourm.

Mamm ! Pa 'm eus o gwelet o tremen e'm eus santet e save diouzh an douar un dasson don eus o grigoñs.

Ne oa ket skiltr, na lemm ha poanius evel kantik ar c'harr.

Bez' e oa mouezh didermen ar frankiz emeur o teraouiñ meizout. Ar spi-se en deus mouskanet an douar a-hed kement a gantvedoù.

Pa 'z kwelan o vale, Mamm ! Gant da gig flastret ha pa glevan klemm lemm da eskern e soñjan, Mamm, e treinez poan va fobl a-bezh.

Ha mont a rez o vale trema 'r pellder. Un deiz an dremmwel a'z lonko. An dremmwel o splannañ an heol o vervel.

Met neuze e vennin klevout e'm douar tarzh meurdezus un allelouia.

Allelouia un azginivelezh didrec'hus.

20 a viz Here 1970.

Kinniget gant doujañs hag anaoudegezh vat da Roparz Hemon hanter vloaz zo war ar stern evel ur marc'h labour difaezhus. Yec'hed ha buhez hir dezhañ digant Doue evit brasañ mat hon bro Breizh.

A. DUVAL.

Salmoù Ernesto Cardenal

da Roparz HEMON
a voulc'has hent an treiñ
dimp da c'hounit korvo eus al lennegezhioù estren
ha da zigeriñ hon prenester war stuzioù ar bed holl.

Breur TURIAV.

E Nikaragwa e voe ganet Ernesto CARDENAL, e Granada, e 1925. Mont a reas war e studioù e Mec'hiko hag e New-York. E 1956, ez eas da vanac'h da dTrappe Gethsemani ma voe Thomas Merton, ar barzh-manac'h, e vestr-nevezianted. Goude bezañ bet e Cuernavaca, Mec'hiko, Kolombia, e tistroas da Nikaragwa ma voe beleget (1965).

Emañ bremañ en Enez Solentiname, e diabarzh al Lenn-Veur. Eno en deus diazezet ur gumuniezh gant un nebeut keneiled ; ober a reont war-dro an enezidi ; savet ez eus evite ur skol hag ur boliklinikenn.

Adalek e yaouankiz e oa dedennet gant ar varzhoniezh ; e New-York e tifennas un dezenn war varzhoniezh arnevez e vro. Sellet eo bremañ evel gwellañ nevezour ar varzhoniezh latin-amerikan war-lerc'h Pablo Neruda.

A-raok mont da vanac'h en doa kemeret perzh er stourm politikel, anavezet an handeadur hag ar vac'h. En abati, e veizas ez eo " kleiz " ha " dehou ", dispac'h ha diktatouriezh, darvoudoù speredel kent bezañ beziadoù politikel.

Dedennet eo bepred gant ar politikerezh ; gant daoulagad ar beleg ez a dezhañ avat. « Alies e kavan (gwrizioù an diktatouriezh) ennon-me (). Ennomp e vev an diktatouriezh. Ur beziad en hon ene eo ar vombezenn H. »

Gant yezh an ugentvet kantved eo dezhañ buhezañ ar salmoù. Ouzh Doue e c'harm ar barzh-beleg oc'h adkemer war gont e vro galv ar salmoù. Nikaragwa zo ur vro o stourm ma emañ an dienez, an azenerezh, ar gwaskerezh liesseurt en o gwashañ... Ernesto Cardenal a gan galloud Doue gant ar geizh ha gant kened an hollved ; diskuliañ a ra en e garmoù an diktatourion, ar gaouerezh kefridiel, ar boureverezh, ar c'hampoù-bac'h.

Teurel a ra garm ar gorvoidi eus ar bed a-bezh, skeudennet gant Israel ar Skrifturioù, trema an Neñv...

SALM 1 : **Gwenn e ved an den**

Gwenn e ved an den
nad a ket diouzh sturiennoù ar Strollad
nag en e zalc'hioù na vez ket
na azez e-ser ar C'hangsterion
nag e-ser ar Gadourion er C'huzul-brezel

Gwenn e ved an den na spi ket e vreur
na flatr ket e genskoliad

Gwenn e ved an den
na lenn ket ar belzoù-kenwerzh
na selaou ket o skingomz
na gred ket en o luganoù

Hemañ a vo evel ur wezenn o kreskiñ diwar ar c'han-dour.

SALM 5 : **Selaou va arbennadenn**

Va c'homzoù, ro skouarn dezhe, Doue,
ha steud da 'm c'hlemmoù
Selaou va arbennadenn
Rak n' out ket keneil d' an diktatourion
n' out ket diouzh tu o folitikerezh,
ar moederezh n' out ket levezonet gantañ
n' out ket kevrannet gant ar gangster

Gwirionder n' eus ket en o frezegoù
nag en o stlennadennoù

Ar peoc'h a embannont en o frezeg
ha kresk n' eus ken war o c'henderc'h brezel

Ar peoc'h a embannont e Divizadegoù ar Peoc'h
hag e kuzh e prientont ar brezel

O skingomz gaouiat a hud a-hed an noz

Karg eo o gwazvaoù a steuñvoù torfedus
a deuliadoù war enklaskoù reuzius

Met Te a'm dieubo diouzh o steuñvoù

Dre c'henou ar mindrailherezed e komzont
ha baionetez eo o zeod...

O c'hastiz, â Zoue,
bezent diskaret en o folitikerezh
had an dizurzh en o c'hounskridoù
harz war o raklunioù

Da goulz ar c'hwitell-evezh
Te a vezo ganin
Te a vezo va goudor e deiz ar bombez

An neb na fiz ket war gaou o belzoù-kenwerzh
na war o stourmadoù bruderezh
na war o stourmadoù dilennei

Te en bennig
Evel tankoù hobregonet
en-dro dezhañ emañ da garantez.

SALM 7 : **Pella diouzhin, Aotrou**

Pella diouzhin, Aotrou,
an S.S. an N.K.V.D. an F.B.I. ar G.N.

Pella diouzhin o c'huzulioù-brezel
konnar o barnerion hag o gwarded

Te, Doue, zo barner reizh ar riezoù
Te zo barner
o varn Maodierned ar Reizh
ha Lezioù-Uhelañ ar Reizh

Va gwarez, Aotrou, diouzh ar breud farlotet
Gwarez an divroidi hag an harluidi
an damallidi war spierezh pe tarverezh
barnet d' ar galeoù

Armoù Doue, spontusoc'h ez int
eget an armoù derc'hanel !
Ar re a " spurj " ar re all
d' o zro a vo " spurjet "

Me avat a'z meulo pa 'z out reizh
hag e sonin dit e'm salmoù
e'm gwerzennoù

SALM 9 : **Brudañ a rin, Doue, da vurzhudoù**

Brudañ a rin, Doue, da vurzhudoù
ha seniñ dit gant salmoù
p' o deus tennet war-gil o Luoz
diskaret o beli gant ar c'halloudeion

Tennet kuit o skeudennoù, o delwennoù
hag o zaolennoù arem
karzhet o anv da holl viken
n' emañ ket o anv ken er c'helaouennoù
tremenet eo ar c'houn anezhe
nemet e-ser an hanezourion
Diverket kuit o anvioù diwar leurgêr ha straed
(gante o-unan edont lakaet)
Distrujet 'c'h eus o Strollad
rak Te a beurbad da renad dalbezh
ren ar Reizh anezhañ
da ren war renadoù an douar
an holl bobloù
ha gwarez d' an hini gwasket out-Te

Rak Te 'c'h eus koun eus o drouklazhioù
ne ankouaez ket garm ar reuzeudion

Sell warnon, Doue, er c'hamp-bac'h
troc'h an orjal
Eus dorioù an ankou va laka da sevel
ma kanin salmoù e dorioù Sion
ha ma lidin e Sion an deiz T

E vefont drastet gant o belladurioù dezhe
ha skarzhet gant o c'herreizh dezhe
Evel ma " spurjent " ar re all
e vefont " spurjet " ivez

An Aotrou Doue a zispenno o c'haderezhioù
hag en o bolz-kañv e vefont balzamet

Sav, â Koue,
ma ne vo ket an trec'h gant paotr e vedalennoù
rak ar gorvoidi ned int ket da vout ezkounet dalbezh

Aotrou Doue,
sko warne o ijinoù spouronus

Ma ouezint-i n' eus met denion anezhe
ha neket Doueed !

Betek pegeit, Aotrou, e kuzhi ? (*)
An andoueidi a lavar n' eus ket ac'hanout
betek pegeit e vo an trec'h gant an diktatourion ?
Betek pegeit en devo mouezh o skingomz ?

Festoù a vez gante bep noz
ha ni, sellout gouleier o gouelioù ne reomp ken
Int-i zo gant o gwlezioù
ha ni, emaomp er vac'h

Evite, ur ger difetis eo Doue
ul lugan eo ar REIZH
O diskleriadurioù d' ar Wask
zo lorb ha touell
O c'homzoù ur benveg-brudañ
ur benveg-gwaskañ
O rouedadoù-spiañ zo holl en-dro dimp
O mindrailherezed zo holl ouzhimp

Sav, â Zoue,
n' ankoua ket ar gorvoidi
Int-i a gav gante e padfont digastiz
Te a wel,
pa sellez hon bac'hioù
ennout e laka an handeed e fiziañs
ennout e vez an emzivad fiziet
bugale hon re lazhet

(*) Evel-se e teraou ar salm 10 en hebraeg.

Torr, Aotrou Doue, o diwall kuzh
hag o C'huzulioù-brezel
ma nijo kuit o Luoz

Roue an holl viken ez out-Te
selaou a rez ouzh c'hoant ar geizh
hag ouzh garm an emzividi
hag e roez o gwir d' ar re dibourc'het
ar gorvoidi
ma ne c'hwezfont ket gant al lorc'h
al levierion
ar re a ra o beli.

SALM 114-115 : **Pa zeuas Israel eus ar getoioù**

Pa zeuas Israel diouzh kampoù-bac'h Egipt
eus ar getoioù ma edomp dalc'het kloz
Ar menezioù a lamme evel meot
hag ar runioù evel oaned an deñved...

Neket evidomp, Doue, neket evidomp
henn gra evit klod da anv !

Perak e lavarfe an andoueidi
« Men emañ o Doue ? »

O savadelloù zo bleinerion bolitik
ha sterennoù skeudennva
— lunioù livet war skritelloù
arz kenwerzhel —
Genou dezhe ha ne gomzont ket
daoulagad dezhe ha ne welont ket
divskouarn dezhe ha ne glevont ket
divfron dezhe ha ne c'hwesaont ket
Faltazioù o speredoù eo
difetisterioù naken !
Heñvel oute e vo o saverion
hag ar re a gred enne.

SALM 137 : **E-tal stêrioù Babilon**

E-tal stêrioù Babilon
edomp azezet ha ni o ouelañ
gant ar c'houn eus Sion
En ur arvestiñ skraboù-oabl Babilon
ar gouleier o tamouezañ en avon
gouleier ar c'hluboù-noz ha barioù Babilon
hag en ur selaou o sonerezh
ha ni o ouelañ

Ouzh haleg ar c'hlann
hon eus skourret hon c'hitaroù
oute stouet da ouelañ
ha ni o ouelañ

Pa c'houlenne hon gwasterion
ur c'han diganimp
ur sonenn eus du-mañ
" sonennoù folklorek " Sion
Penaos en arallvro
kanañ kanoù Sion ?

Ra zisec'ho va zeod
ra zeuy ur c'hanker e'm genou
mard ez eus va c'houn
Yerosalem !
ma ne savan Yerosalem
dreist d' o drantiz
ha d' o festoù

Babel dafaret gant bombez !
Gwasterez !

Gwenn e ved an neb a skrapo da vugalennoù
— krouadurion da arnodvaoù —
d' o breviñ ouzh ar Roc'h !

Joelle KERMOAL

Ha se eo a fell din ?

Diouzh sal ar gelennerion e sav ur fraoñvadeg divoas. Laouen eo dremm pep hini, sklerijennet gant un entan na weler ket alies war benn ur c'helenner. 12 eur 05 eo, eurvezh diwezhañ ar sizhun zo o paouez echuiñ. Evidon me, emaon, sur mat, e-touez ar re laouenañ. Ra yelo buan ar vugale fall a welan a-hed ar sizhun da hegasiñ un tammig o c'herent e-pad daou zevezh. Marteze e kompreno ar re-mañ e ve mat feskennañ o mibion hag o merc'hed speredek ur wech an amzer.

Emaon evit ar mare o komz gant div blac'h all — pep hini ac'hanomp prest da skampañ kuit war-du ur bed all a hañval kevrinus d'an div geneilez ; rak mar komz kalz ar gelennerion etrezo a-hed ar sizhun, ar « week-end » zo c'hoazh ul lodenn eus o buhez a chom kuzh. Mall ganin kemer an hent e kevarc'han va div vignonez gant ur « sulvezh mat » laouen ha boutin.

— « Trugarez, Brec'hed, kalz plijadur dit ivez e-pad ar « week-end ».

Mousc'hoarzhin a ran en ur vont kuit gant neuz an hini a oar en a-raok e vo brav forzh penaos ar sulvezh. Kemer a ran rod-stur va c'harr hag en hent !

Ar maezioù goude ar gêrig ma kelennan zo deuet glas en-dro gant an nevez-amzer hag an hent a heulian zo hed-ha-hed dezhañ gwez kuzhet o skourroù dindan vroñsoù tener ha fresk. Pegen lufrus ez int ha diskuizhus evit an daoulagad dindan heol kreisteiz a lugern, ront ha plat, en oabl divlaz. Ober an eikont kilometr betek N. m' emaon o chom zo ur wir blijadur, distanus evel ur valeadenn, abaoe m' eo deuet brav an amzer, hag hiziv e hañval din plijusoc'h c'hoazh, marteze peogwir e'm eus tri devezh ehan. Mouskanañ a ran en ur vleniañ buan a-walc'h rak n' eus den

war an hent d' an eur-mañ, hag evel un diskan e teu da'm spered ar gerioù-mañ :

« Pegen brav e vo an tri devezh a zeu ma c'hellin chom er gêr, sioul, gant Mael. »

Hag e klaskan ijinañ petra e vo an tri devezh-se. Brav eo an amzer. Tu a vo da vont da bourmen. Met ne blij ket da vMael mont da bourmen. Neuze, petra ? graet e vo un dra all, plijus forzh penaos. Petra a blij da vMael ? ar mor ? ar c'hoad ? ar c'hoariva ? mont da veajiñ e-pad daou zevezh pe dri, evel ma 'm eus c'hoant abaoe pell, war ribl ar mor e vefe ken plijus, diouzh an noz, hon daou, ez afemp da vale war an draezhenn hag ar reier, klevet e vefe bourbouilh sioulik ha flour ar gwagennoù o sankañ en traezh sec'h, santet c'hwezh kreñv ha yac'h ar bezhin, ar c'hregin hag holl loened ar mor. Met, nann ! Arabat eo huñvreal, kement-se ne blij ket da vMael. Oabl glas, broñsoù tener pe get, e gwirionez n' eus ket kalz tra a blij dezhañ er-maez eus e labour a emsaver. Emsaver eo, ha me, n' ouzon ket re evit ar mare hag emsaverez on pe gwreg un emsaver nemetken. Ent fetis, se a dalvez dreist-holl ez eo berzet ouzhimp plijadurioù ar mor, ar c'hoadeier, ar beajoù, ar c'hoariva h.a. Er mare diwezhañ ez eus bepred ul lizher da skrivañ, ur pennad da studiañ pe da skriverezañ, ur gentel da sevel, pe tud da welout, a vir ouzhimp a vont kuit. Met, nann ! Ne zegemeran ket se. Yaouank on, ha ne fell ket din tremen ar bloavezhioù brav-se stouet war ur skriverez. Pal ar vuhez, eme vMael alies, ned eo ket dre ret kemer plijadur hag ober traoù fentus. Re e'm eus klevet ar rimadell-se. Neuze, perak n' on ket dimezet gant ur paotr na garen ket, evit va finijenn — hag e hini ?

An tri devezh-se ne dremenint ket evel-se. Armoù a'm eus hag en em gannañ a rin. Gwelet e vo piv a drec'ho. Adpignet va levenez gant mennoz an emgann, e pouezan war ar buanaer evit degouezhout an abretañ gwellañ war an dachenn. Nepell diouzh N. emaon met ar c'hilometroù kasausañ ez eo : kirri-samm a gaver eno bepred. Setu... ur c'harr-samm tremenet, un eil, un trede. An hent zo din. Tiez bras Kerinou a spurmanter war an oabl glas. Treiñ a ran a-gleiz ; ar gwir zo din da dremen a-raok an holl, ha gwelloc'h eo d' ar re all chom a-sav ouzh an arouez " Stop ", rak n' on ket techet d' o lezel da dremen. Ur plas zo evidon dres dirak an ti. Seniñ a ran en traoñ evit lavarout da vMael emaon o tont, ha pignat buan tre gant an diri, laouen ouzh

e welout en-dro. Va gortoz a ra e-kichen an nor digor, mat en em santan en e zivrec'h hag e bokoù zo bepred ken dous da 'm dremm.

— « Ne 'm eus ket kentelioù goude merenn, Brec'hed, ni c'hallo chom a-gevret. »

Ar gwir a oa ganin pa 'm boa spi, chañsoù a'm eus da gaout va beajig.

— « Petra a ri, neuze, ma ne 'c'h eus ket kentelioù ? »

— « Ul lizher a'm eus da skrivañ. Hir e vo.

Gortoz a raen an dra-se. Ret e vo enebiñ, ha buan.

— « Petra a ri, te, Brec'hed ? »

Ar wech-mañ, ne c'hwitin ket evit diskouez va soñj.

— « Netra, ne rin netra. Me zo e vakañsoù. Ne rin ket dreist-holl ar pezh a 'c'h eus c'hoant a rafen : ne fell din na skriverezañ, na reizhañ poelladennoù, na skrivañ, na studiañ un oberenn. Da gentañ ez in e kêr d' ober kefridioù, ne 'm eus ket gwelet ar stalioù abaoe pell tre. »

Met ned eo ket aes enebiñ ouzh Mael, rak en un doare souezhus e sell ouzh ar c'hudennoù. E respont ned eo ket an hini a c'hortozen.

— « Ne fell ket din da rediañ d' ober netra. Ma ne fell ket dit skriverezañ, ma ne 'c'h eus ket ezhomm skrivañ, arabat henn ober. »

Ezhomm ? Ne fell ket din kregiñ er gudenn dre ar penn-se, neuze e tavan. Met o vont kuit gant ur baner evit al legumaj hag un doug-moneiz leuniet mat evit bastañ da 'm ezhommoù-me, n' on ket dilaouen, rak plantet e'm eus ar peul kentañ war hent an dieubidigezh.

Ned eo ket displijus bezañ e kêr, met tomm a zeu din buan tre hag ur bern tud ez eus. Ne vern ! N' on ket dilaouen da « goll va amzer » o klask ur saeig hañv a glotfe gant va c'hoantoù, ur saeig evit mont war vord ar mor, evel just.

Pa zistroan d' hon c'hêr ned eo ket echu c'hoazh al lizher pouezus. Ret eo dibab mat pep ger, n' eo ket 'ta, ha diwall da heñchañ fall ar re yaouank-mañ dre un diouer a evezh. Lonkañ a ran va soñjoù goapaus hag e hastan da aozañ ur pred plijus. Ne zisplij ket da vMael ur saladenn vras ha fresk gant tomatez, irvin-ruz, togoù-touseg pa 'z eo tomm an amzer ; ha peseurt paotr ne vefe ket teneraet gant boued aozet mat ha kinniget brav ? An daol c'hlas teñval gant an daou " set " ruz hag an asiedoù pri zo un daolenn blijus

d' an daoulagad. Ar bier zo fresk met ket re yen. Prest eo pep tra.

— « Mael, dont a ri ouzh taol ? »

Fiñvadenn ebet. Evel boaz e vo ret din gervel dek gwech a-raok ma teuy. Met va mouezh a chom dous betek ar fin, ha se ned eo ket tre ar boaz.

Saourus eo ar saladenn, emichañs, rak Mael ne zistag ket ur ger. Un arouez vat eo. En derou e vezen chalet...

Mall zo ganin ma ve echu ar pred rak emaon e soñj kregiñ gant va emgann fenoz. Klouar eo an aer, tu vo da azezañ war ar pondalez. Lakaat a rin ar bladenn gant Sibelius a blij dezhañ kement. Lennet 'm eus tu bennak e oa un aer glouar, ur sonerezh flour... hag ur wreg plijus peadra da grouiñ un nozvezh sioul hag evurus, zoken en Emsav.

Er gwele e choman dihun, strafuilhet gant an nozvezh a zo o paouez tremen. Plijus e voe. Ganin eo chomet Mael e-lec'h mont da labourat. Komzet hon eus un tammig met dreist-holl lezet hon mennozioù da vezañ luskellet gant an avelig flour a vire ouzh an amzer a vezañ touforek. Evit Mael, anat, e oa ur ster gant an nozvezh-se. A-hed an endervezh en doa labouret, warc'hoazh e labourfe en-dro. Un doare eo bet da dennañ e anal hag ivez da adkregiñ gwelloc'h warc'hoazh. Met evidon ? Ha se eo a fell din, ur vuhez a ve un nozvezh plijus divent, sioul, eürus, o soñjal e netra, oc'h en em lezel da vevañ ? Nann, ned eo ket se, hag henozh eo bet darbet din meur a wech komz eus un nebeudig tud hon eus da labourat ganto, komz ivez eus ar pennad a'm eus da sevel. Ul liamm zo moarvat etre an aergelc'h hag ar c'hoant a'm eus pe na 'm eus ket da labourat en Emsav. Ul liamm zo moarvat ivez etre an nozvezh war ar pondalez hag ar vakañsoù war ar maez a fell din kaout. Ret eo din kompren evit displegañ da vMael. Pouezus eo evidon, pouezus eo evidomp hon-daou.

Antronoz beure en em gavan c'hoazh er gegin o prientiñ evit merenn ur c'hilhog-mezv (*). Ar frond zo dispar ; debriñ a raimp er sal gant an asiedoù, ar forc'higelloù, ar c'hontilli bravañ. Un dudi eo evidon gwelout un daol dreset en doare-se. Braventez eo ha ne c'hell ket bezañ fall. Dreist eo kavet ar c'hilhog-mezv gant Mael, dreist e pep keñver.

(*)meuz anvet « coq au vin » gant ar C'hallaoued.

A-benn ar fin setu un dra ma vimp a-du hon daou warnañ : pouezus eo evit ur paotr kaout ur wreg a oar ober kegin. Evel-se eo bet kinniget a-viskoazh ar gwaz d' ar plac'hed yaouank ; un emzalc'h eeun eo a glot mat tre gant ar c'hoant da vont e vakañsoù. Ha leun a spi e c'houlennan :

— Laouen out peogwir e'm eus graet dit ur c'hilhog-mezv ?

— Ya, met laouenoc'h e vijen bet mar 'z pije graet un tamm kig poazhet e pemp munutenn ha mar 'z pije skrivet pe lennet.

Setu en-dro an diforc'h, an enebiezh, an islonk etrezomp. Aozañ boued a blij din ha ne 'm eus ket ar gwir d' henn ober ; mont e vakañsoù, beajiñ a blij din hag ez eo dic'hallus. Ret e ve din, pa zistroan eus al lise, kemer diouzhtu ul levr pe ur c'haier, ha lenn, skrivañ, studiañ betek an noz, hag heñvel evit ar sulvezhioù. Ar mare-se a zibab Mael evit lavarout din e rank vont da B. warc'hoazh. Ul lizher en deus degemeret a c'houlenn hag e c'hallfe mont di evit un emvod. Evel just, gallout a ra. Labour en deus, skuizh eo, met gallout a ra. Ha fellout a ra din mont gantañ ? Nann, ne fell ket din. Ne fello ket din mont e nep lec'h adal hiziv. Prometet en doa din mont da R. an devezh-se, un doare e oa d' e zesachañ er-maez evit ur wech ha kalz a c'hortozen eus ar valeadenn-se. Leñvañ a ran gant ar fulor pe an dristidigezh, n' ouzon ket re. Ne gomprenan ket penaos en em adkavomp ken pell an eil diouzh egile, ne gomprenan ket ar pezh a ra, ne gomprenan ket ar pezh a ran nag ar pezh a fell din.

Antronoz eo aet kuit, imoret rak nac'hañ a ran mont hiviziken da gement emvod a vo. Koulskoude eo gwelloc'h din chom er gêr ha klask diskoulmañ ar gudenn ma veskan enni an ehanoù, ar saeoù, labour dizehan Mael hag ivez, daoust da bep tra, an aon a'm eus da c'hwitañ war un dra bennak, da dremen e-biou d' ar pezh a zlean ober. Rak, soñj a'm eus eus an endervezh tremenet e kêr gant ur geneilez nevez 'zo ; evit klask ur gwiskamant e oa. A-hed an amzer o kerzhout er straedoù, o lavarout traoùigoù, ouzh he selaou o kontañ istor pemdeziek he buhez graet gant baleadennoù, dañsoù, saeoù, e teuen trist ouzh trist, hep spi ha tost heuget. Nann, ned eo ket se a fell din. Ha koulskoude, soñj a'm eus ivez eus ar beurevezh ma pignen betek al lise. Chomet on a-sav evit kutuilhañ ur blantenn flour, tommet gant an heol, a oa ganti an hevelep frond ha hini ar fanouilh hag

an aniz. Ne 'm boa ket santet ar frond-se abaoe dek vloaz, hag ouzh e glevout en-dro e ouien e oa un dra pouezus evidon. Dastumet 'm eus un tamm eus ar blantenn-se e'm sac'h-skol evit e ziskouez da vMael diouzh an noz ha displegañ dezhañ e'm boa ezhomm e c'hwezhañ evit bezañ me.

Nozvezh dec'h a gounaan ivez ma 'm eus bet c'hoant meur a wech komz « eus an Emsav » ha war un dro ma oan eürus bennozh d' an aer glouar, d' ar sonerezh. Ha dreist pep tra va c'hoant kreñv tre da vont e vakañsoù evel pa ve un afer a vuhez pe a varv. Ne zisoñjan ket kennebeut ar mennoz a'm eus abaoe bremaik a-zivout ur paotr ma labouromp gantañ : ret e vo din lavarout da vMael ne vez ket graet a-walc'h war e dro, e vo ret reiñ dezhañ pennadoù e galleg da lenn.

Ret eo din kavout al liammoù etre pep tra evit ma ve d' hon buhez diazezoù start. Pa zistroy Mael e tisplegin dezhañ. Diaes a-walc'h e vo moarvat.

Hogen p' en em gavan dirazañ, un tammig skuizh gant an hent met prest evel boaz da selaou ha da gompren ez eo aesoc'h. Iskis eo pegen aes e c'hallan henozh displegañ dezhañ ar pezh en deus hon strafuilhet e-pad meur a viz. Displegañ a ran penaos e'm eus nerzhoù evit lenn oberennoù, o studiañ, sevel pennadoù warno, penaos zoken, hag ar pep pouezusañ eo evidon, e'm eus marteze nerzhoù evit skrivañ. Met, hag ar pep diaesañ eo da zisplegañ fraezh, ezhomm a'm eus eus mareadoù a hañval bezañ marv, ur bourmenadenn war ar maez, un nozvezh evit selaou trouz ar mor ha klevout ar c'hwezhioù, un endervezh evit dibab ur sae, ur beurevezh tommheoliet o lenn goustad ur romant...

Ezhomm a'm eus eus kement-se evit leuniañ va nerzhoù, setu perak, war ar pondalez an nozvezh all e'm eus bet c'hoant komz eus an Emsav ; ma ne 'm eus ket eus ar mareadoù-se n' on ket me ha ne c'hallan ober netra. Mael o selaou en deus poan moarvat da gompren : e nerzhoù dezhañ a hañval en em leuniañ dre al labour. Warc'hoazh, pe a-benn miz, pe diwezhatoc'h c'hoazh — rak Mael ne respont nepred buan — e roy din respontoù a stigno ar gudenn fraeshoc'h.

Yann MIKAEL

Ur sizhunvezh dispac'h

— Yann ! Deus 'ta da zebriñ ! Emañ ar soubenn-laezh en asiedoù !

— Ya karedig, dont a ran.

N' eo ket ul labour bihan adlivañ ur gegin, nann feiz, hogen brav e vo goude gant ar pentur gwalc'hadus-se. Kavet 'm eus ul liv dereat, glas-gwer. Hep an harz-labour n' ouzon ket pegoulz hor bije bet amzer d' henn ober.

— Yann ! Dont a rez da zebriñ pe get ? Me zo ' vont da vroc'hañ !

— Ya ! Ya ! Gortoz un tammig c'hoazh, amzer da echuiñ korn an nor !

— Nann ! Goulou vo warc'hoazh. Sell ouzh an eur, tra-walc'h hon eus labouret evit hiziv. Skuizh-marv on. Debriñ a ran ha mont da gousket diouzhtu goude, dit neuze d' en em zibab gant da soubenn, zoken mar bez yen. Ha gwazh e se evidout.

— Mat ! Mat ! Dont a ran.

Eliaza n' eo ket ur wreg fall, pell ac'hano, hogen ne gar ket gortoz, evel-se emañ, ne c'hallan ket he c'hemmañ bremañ.

Dring ! Dring !

— A ? Piv a zeu d' hon direnkañ d' an eur-mañ ha da virout ouzhimp a vont da gousket ? Da fazi eo, dre forzh daleañ !

Yves Dupré e oa, ur paotr a laboure ganin e gwazadur an tredan, ur Gall eus ar Mayenne. Gwenvenez zo ken bras ha strad va godell, hogen Gallaoued zo e pep lec'h, klemmo neb a garo. Ne oa ket ar mare da dabutal war se. Un den hegarat e oa Yves Dupré, e di ne oa ket pell diouzh hon hini.

— Noz vat deoc'h ! Digarezit, ho tirenkañ a ran gant ho koan.

— Nann, nann, tamm ebet ! Deuit tre, m' ho ped. Na gaouier eo ar merc'hed !

— Va soñj a'm eus graet seniñ pa 'm eus gwelet goulou en ti.

— Ne ra mann, deus da azezañ ; ur bannac'h a gemeri ganimp ?

— Nann, trugarez. Re a'm eus evet endeo gant ar skolaerion, paotred an ti ha tud all en harz-labour, evel Joz Alan...

— A ! Hag a nevez ?

— Netra avat evit an harz-labour. Breutadeg zo bet, dreist-holl diwar-benn heuliadoù an ec'hwel evit ar boblañs. N' eus mui trelosk evit ar c'hirri, n' eus mui na sukr na danvezioù all er stalioù. Tud 'zo o deus berniet pourvezioù, atav an hevelep re, ha bremañ n' eus mui netra evit ar re all, dreist-holl ar gozhidi. Setu perak hon eus graet hon mennoz sevel ur poellgor harz-labour o vodañ derc'houezourion an holl c'hweluniadoù a-benn levezonañ war poellgor harz-labour Naoned ha lakaat dic'hronnañ ur gargad trelosk, an trelosk dreist-holl, ha mar bez tu an danvezioù all.

— Un dra vat e ve, hogen bez' ez eus paotred aheurtet groñs e poellgorioù 'zo.

— Ya, me oar, hogen n' eus riskl ebet oc'h ober un taolarnod.

— Nann, evel just. Neuze penaos e vo savet ar poellgorse ?

— Un emvod vo warc'hoazh er maerdi. Goulennet en deus an Aotrou Beynat an aotre digant ar sekretour. An holl dud en harz-labour zo pedet da zont. Aet eur da welout ar skolaerion brevez ha paotred ar post. Dont a rit warc'hoazh ?

— Ya 'vat ! Da bet eur e vo ?

— Da nav eur. Noz vat deoc'h, ret eo din distreiñ d' ar gêr.

— Ur bannac'h koulskoude ?

— Tra. Diwezhat eo hag emañ va gwreg ouzh va gortoz. 'Benn arc'hoazh !

— 'Benn arc'hoazh, Yves.

Nav eur ha kard, atav gant dale. Leun oa sal vras ar maerdi. Er penn pellañ, ouzh an daol goloet gant ar pallenn gwer, edo an Aotrou Beynat o kadoriadañ, ur Gall c'hoazh, hogen n' eo ket forzh piv, rener ar CEG, mar plij. Kemeret en deus kador-vrec'h an Aotrou Maer. Bez' e tle bezañ leun en e vragoù hiziv, eñ hag a oa bet kaset da sutal brulu daou vloaz 'zo pa c'hortoze bezañ dilennet — peadra da labennañ evit an dud warc'hoazh. Aze ' oa tud ar post, merc'hed an dorikelloù dreist-holl, rak paotred al lizheroù a nac'he ober ec'hwel, tud an telldi, paotred an tredan, ar skolaerion, re ar skolioù Stad ha re ar skolioù prevez gant an Tad Pikou rener skol Sant-Mikael en o zouez, ha zoken ar c'hoarezed eus skol Santez-Maria en o c'horn. Piv en dije kredet gwelout kement-se dek vloaz 'zo ? Sekretour ar maerdi a bourmene e reor tev etre ar c'hadorioù en ur skrivañ notennoù war ur c'haier. Degouezhet eo er maerdi pemzek vloaz 'zo, treut evel ur c'hilhog ha dic'hoarzh evel ur vikel, bremañ ez eo ken lart hag ur porc'hell hag e c'hoari ar pennoù bras gant an notered e Leti ar C'henwerzh, mat e tle bezañ ar plas. Ur Gall eo ivez, ur Vandead ar wech-mañ, unan etre reoù all, rak an dud-se zo oc'h aloubiñ ar vro hag o lakaat o fri e pep lec'h. N' o deus ket a-walc'h gant Naoned, bremañ e pignont betek amañ. Emañ Gwenvenez o tont da vezañ kêr vras.

Stardañ a ris un nebeut dornioù en-dro din. Unan a zivegas din ur « salud kamarad Mikael ! » Ar c'hiz oa d' ar « c'hamarad ». Kemer a ris ur gador.

An Aotrou Beynat a zisplege pezh a oa bet lavaret din en derc'hent gant Yves Dupré, stad an traoù d' an ampoent, petra a c'hallfe bezañ graet gant ur poellgor harz-labour hag ar ret ma oa sevel unan. Goulennet e voe digant pep c'hweluniad dileuriañ daou zerc'houezour. Pep hini en em guzulias, ha buan e voe graet an dibaboù : ar CGT a zileurias Joz Alan eus an telldi ha Georges Petiteau ur Vandead eus gwazadur an tredan, FO Yves Dupré hag an Itron Roue eus ar post, ar skolaerion-Stad an Itron Meur ha Pêr Gwazdoue, ar skolaerion-Stad izili ar CFDT Olier ha Herve. Jord Killi eus gwazadur an Hentoù-ha-Pontoù a voe dilennet gant ar re nann-c'hweluniadet. Evit ar CFDT, c'hweluniad kilstourmer mard eus unan ha gwerzhet d' ar gevalaourion hervez darn, ne voe ket diaes ober un dibab, ne oa nemet daou zen : an Itron Brewen eus an telldi ha me.

Ne garan ket ar c'hweluniad-se muioc'h eget ar re all, an holl anezho a gemer o urzhioù e Paris ; nann, ne voe nemet dre zegouezh. Pa grogis da labourat e gwazadur an tredan e klevis a bep tu : « Ret eo dit emezelañ en ur c'hweluniad, un dlead eo e-keñver ar re all, ha mar fell dit sevel uheloc'h e karg e vo aesoc'h ». Mat, emezelomp enta, ha serjanted an tuta da zont da ginnig din o marc'hadourezh. Evit lavarout gwir e teuas unan dreist-holl da 'm bouzariñ gant damkaniezh ar varksouriezh, hogen o welout ne zeufe ket a-benn da 'm gounit d' e vennozioù e roas din e ali, mar dibabfen ur c'hweluniad estreget e hini, da emezelañ er CFDT, an eil dre niver e izili e gwazadur an tredan Bro-Naoned. Gwelloc'h e vefe evit an efedusted eget gant ur strollad disteroc'h, hogen, hervezañ, dreist-holl en abeg da 'm labour, a renen e darempred gant dastumva israrn Blaen, a vaste danvez ha dafar da gevrenn Gwenvenez. E penn an dastumva-se e oa un atebeg c'hweluniadel eus ar CFDT. Ar brud a rede e oa ur penn kalet anezhañ hag evit bezañ servijet mat gantañ e oa gwelloc'h bezañ ezel en e c'hweluniad. N' ouzon ket ha gwir e oa pe lavaret gant an desped, hogen evidon e oa ur paotr gant mennozioù breizhek tost da 'm re hag emezelañ a ris en e c'hweluniad hep klask pelloc'h. Bloaz hanter goude, skuizh gant gwazadur an tredan, ez eas ar paotr da glask chañs da Amerika. Neuze e teuas ar c'hamarad serjant tutaer da 'm gwelout adarre : « Bremañ m' eo aet kuit da vignon kofig, deus ganimp, ne 'c'h eus mui abeg ebet da chom er c'hweluniad brein-se ». Ne ouien ket pehini oa ar breinañ, hag o vezañ ma ne 'm boa ket c'hoant da c'hoari ar furlukin war ar marc'had e chomis e-lec'h m' edon.

Ur wech dilennet an derc'houezerion c'hweluniadel e voemp pedet d' en em vodañ en ur burev a-gostez da zibab ur c'hadoriad hag un iskadoriad. Neuze e voe ar c'hoari bras gant kalz ardoù ha sevenderioù, pep hini o tiogeliñ ne oa ket dellezek eus seurt kefridi. Neuze enor d' ar merc'hed ! Nac'h a reas an Itron Brewen avat, start ha seven, ha kas an dorzh da Joz Alan, he c'henvreur eus an telldi : « Aotrou Alan, c'hwi eo a zo an den a-zoare evit an dra-se ». Gerioù pilpous en he genou pa ouie an holl e kasae Joz Alan, eñ komunour daonet ha hi kentoc'h logodenn iliz ha kuzulierez-kêr ouzhpenn, hogen c'hwezhañ a rae spered miz Mae ! Joz Alan a nac'has d' e dro, o treiñ ar re all warnon. « A nann ! Trawalc'h endeo bezañ er poellgor. Ni n' omp nemet

daou eus hon c'hweluniad, kemerit unan eus ur c'hweluniad derc'houezusoc'h. » Echuiñ a ris, o soñjal er gegin da adlivañ : « Arabat deoc'h kontañ warnon ».

« Ne sammo ket ar c'hadoriad an holl atebegezh, » a lavaras Joz Alan, « ret eo lakaat daou anv, evit ar furm nemetken. »

Ya, kan bepred va labous, da welout e vo ! Hag an holl da bouezañ warnon, ur gwir toull gwesped an emvod-se. Hogen ret e oa disoc'hañ a-benn ar fin.

« Mat, a-du emaon evit bezañ kadoriad gant ma asanto Joz Alan bezañ iskadoriad. » Pezh a reas.

Distreiñ a rejomp d' ar sal vras gant ar re all hag e kemerjomp plas a-dreñv ar pallenn gwer, me e-barzh kador-vrec'h an Aotrou Maer ha Joz Alan e'm c'hichen. Ne oa ket diaes bezañ kadoriad, hag o vezañ ma 'm boa graet va mennoz chom hep re gemer perzh er poellgor-mañ e c'houlennis digant an iskadoriad kenderc'hel gant ar breud, pezh a c'hortoze moarvat o vezañ ma oa gantañ ur raktres eus al labour.

Divizet e voe gervel war ar boblañs evit ar sukr, d' ar re o doa graet pourvezioù reiñ un nebeut d' ar re ezhommekañ. Evit an trelosk e voe anvet tri den, en o zouez an Aotrou Beynat, gant kefridi da vont da Naoned en endervezh, ha d' en em lakaat e darempred gant poellgor harz-labour ar gêr evit dirouestlañ ar gudenn. Un danevellskrid eus an emvod a voe roet d' ar sekretour da skritellañ ouzh dor ar maerdi hag embannet er straedoù gant ar gward-maezioù.

D' an ampoent e tegouezhas an Aotrou Maer, Herri Kabell-Touseg eus Koad ar Bleunioù, bet koronal en arme c'hall, gant ar c'heloù diwezhañ. Edo o paouez pellgomz da isprefed Kastellvrient ha gouezet digantañ e oa dic'hallus kaout an disterañ takenn drelosk, ec'hwelerion purerezh Donz o nac'h atav kargañ ar c'hirri-beol. Hetiñ a reas dimp evelkent dont a-benn gwelloc'h eget an isprefed, hogen diskredik e chomas.

Divizet e voe strollañ izili ar poellgor da nav eur antronoz hag en deizioù da heul, ha divodet e voe an dud.

A-feur ma kuitaent ar maerdi ez aent da leuniañ an tavarnioù tro-dro, c'hoant dezho freskaat o gourlañchenn ha latennañ a-zivout an darvoudoù.

Antronoz. Nav eur er maerdi. Emvod ar poellgor.

Da gentañ e voe lennet danevell an dud kaset da Naoned evit dic'hronnañ ur gargad trelosk. Goude un hir a vreutadeg diaes ha tenn e maerdi Naoned, e voe roet dezho un aotre-tremen evit ur c'harr-beol pemzek mil litrad da gemer e purerezh Donz. Hent o doa graet betek eno ha prometet e oa bet dezho e tegouezhfe ar c'harr-beol war-dro teir eur goude kreisteiz e Gwenvenez. Evit ar peurrest, ne oa mui nemet gortoz. Tud a zeuas koulskoude da reiñ un nebeut pakadoù sukr, ha tu e voe evel-se da skoazellañ ar re baourañ. O vezañ ma ne oa mui netra d' ober a-raok ma ve degouezhet ar c'harr-beol, ez eas pep hini diouzh e du, ha me da bentañ adarre.

Da deir eur ha kard, turmud bras er straedoù : erruet oa ar c'harr-beol. Tizh bras warnon e lammis war va marc'h-houarn. Ar c'hiz anezho oa deuet en-dro. Tennet e vezent eus ar sanailhoù, diboultrennet ha takonet well-wazh. Mont a ris da gentañ d' ar stal-strilheoul ma tlee an trelosk bezañ diskarget. Tabut oa endeo etre ec'hwelerion ha tud eus ar vourc'h a felle dezho kaout strilheoul. N' edo ket ar merour eno, ne oa nemet ur vatezh yaouank war-nes pennfolliñ gant ar darvoudoù. Evit troc'hañ berr d' an tabut en doa Georges Petiteau kemeret alc'houez ar blomenn hag e gaset gantañ d' ar maerdi. Redek a ris di da 'm zro. An Aotrou Maer oa gant an daou eilmaer, izili all ar poellgor a zegouezhas un tammig goude. Ar maer hon pedas da azezañ en-dro d' ar pallenn gwer, — e ballenn gwer — hag e gador-vrec'h a adkavas. Ne dlee ket bezañ laouen da zivizout ganimp dre redi, hogen n' henn diskouezas ket. Ur pellskrid en doa bet digant an isprefed a-zivout dasparzhadur an trelosk o resizañ e oa ret e virout evit ar steuñv-difrae evit ar yec'hed hag ar bevañs. Graet en doa da sekretour ar maerdi prientiñ ur roll eus holl vezeion hag apotikerion ar c'hanton, ma c'hallfent kaout strilheoul er stal nemeti a vefe digoret, ha diwar madennoù sinet gant ar maer, — pe gant un ezel eus ar poellgor. Ar maer a blegas, diaes ma oa dezhañ ober a-hend-all. A-fet ar bevañs ne ve gratiet strilheoul nemet evit mont d' e gerc'hat. Takenn ebet ne ve roet d' ar genwerzh-ourion evit o zroiadoù war ar maez.

Ar sekretour a zegasas ur strobad madennoù merket gant siell ar maerdi, ar maer a sinas un niver anezho hag a lezas ar peurrest gant ar poellgor. Echu oa an emvod.

Mont a reas an Aotrou Maer d' e aferioù all, skañvoc'h e spered o c'houzout e oa diluziet ar gudenn evit an ampoent. An Aotrou Gwazeg, kentañ eilmaer, a yeas gant daou skolaer — Stad ha prevez — da zaskoriñ da verour ar stal-strilheoul alc'houez e blomenn, ha da zisplegañ dezhañ pezh a oa bet divizet. Peurrest ar poellgor, skoret gant an Aotrou Penkastell, adeilmaer, a grogas da reiñ madennoù. Kalzig a dud a c'hortoze abaoe ur pennadig, kenwerzhourion dreist-holl, ha daou vezeg a zeuas evit echuiñ.

E toull dor ar maerdi e kejjomp gant un tolpad ec'hwelerion, en o zouez Itronezed Ar Roue hag Ar Meur hag ar skolaerion Stad o vreutaat a vouezh izel :

— Iset eo an dud a-enep dimp. Lavarout a reer e pep lec'h hon eus kemeret ar maerdi hag e fell dimp gorren ar banniel ruz.

— Tud zo deut da gunujenniñ va gwaz, eme an Itron Ar Roue.

— Gourdrouzoù zo savet a-enep da Joz Alan, eme unan all.

— Pelec'h emañ ?... Petra zo c'hoarvezet gantañ ?

Merzet 'm boa n' edo ket ganimp o vreutaat gant ar maer.

— Tud zo deut e-pad an noz da vastariñ e di gant luganoù kunujennus, ha lakaet o deus ur vriad plouz war an treuzoù gant ur voestad enaouidennoù, hag ur skritell o lavarout e ve plantet an tan en e di ma ne chomfe ket sioul. Setu perak eo aet da welout ar maer.

Perak n' en doa rannet grik a-zivout se ?

— Emañ ivez an Aotrou Hogosfall gant e vab-kaer o kontañ e pep lec'h e fell da dud ar poellgor mirout an trelosk evit an ec'hwelerion ; tabut zo bet en-dro d' ar stal-strilheoul en deus gwerzhet daou vloaz 'zo da Jili Beleg.

— En abeg da alc'houez ar blomenn eo moarvat.

— Ret eo dimp en em vodañ fenoz, eme an Itron Ar Roue, da welout hag embann a rafemp war ar c'helaouennoù ur gemenadenn a zisplegfe pezh omp mennet d' ober. Mat e ve mont da bediñ ar re all, dreist-holl an Itron Brewen, an Tad Pikou hag ar skolaerion brevez.

Divizet e voe en em gavout e sal ar gouelioù da eizh eur hanter. Ac'hanta, ne vo ket c'hoazh fenoz e c'hellin adkregiñ er gwispon. Eliaza zo vont da vroc'hañ a-benn ar fin. Ur gwir torr-penn e teu da vezañ ar poellgor milliget-se !

Tenn ha fentus war un dro e voe an emvod. Diouzh un tu e oa ar re gleiz, strollet en-dro d' ar skolaerion-Stad, darev da zilezel pep tra a-raok ma ve lakaet an hu warnomp, diouzh an tu all ar re zehou, strollet en-dro d' an Tad Pikou hag ar skolaerion brevez a c'houlenne er c'hontrol ma ve kendalc'het gant ar poellgor harz-labour evit diskouez d' an dud e oamp mennet da skoazellañ ha tra ken.

An Itron Brewen a zalc'has da bismigañ war anvad ar poellgor. Edo a-du evit sevel ur poellgor kenskoazell ha ket ur poellgor harz-labour, a vefe degemeret fall gant an dud, hervezi. An Tad Pikou a zisklerias e vefe tud forzh penaos da gavout abeg er pezh a rafemp e doare pe zoare. A-benn ar fin en em gavas an holl a-unvouezh evit sevel ar gemennadenn goulennet gant an Itron Roue. Prientet he doa ur raktres a voe breutaet ha gwellaet. Neuze e c'houlennas an tu kleiz digant an Tad Pikou adaozañ ar skrid. Hep ober re a ardoù, o kavout koulskoude e raed re a stad anezhañ en noz-se, e sevenas ar gefridi fiziet ennañ en ur chaokat e gorn-butun evel boaz. Kaset e voe ar gemennadenn gant tizh bras da genskriverion ar c'helaouennoù *Ouest-France* ha *Presse-Océan*, hag embannet antronoz gant an eil, gant eben daou zevezh goude hepken.

N' ouzon mui tres an amzer en deiz-se, hogen glav pe heol, e voe tomm evidon an trede dalc'h evel kadoriad — kador-vrec'h an Aotrou Maer o treiñ da dron Damokles.

Kregiñ a reas ar sach-blev diouzh ar beure e sal an emvodoù gant ar c'higer Bolmaen a felle dezhañ kaout strilheoul da gerc'hat e gig e boserezh Blaen. Hervez kinnig ar maer e voe erbedet dezhañ en em glevout gant kigerion all ar vourc'h evit mont a-gevret betek Blaen. Evel ma c'halled gortoz e tistaolas an diskoulm-se ; henn diskouez a reas gant forzh a vouezh hag a jestroù a-raok stlakañ an nor en ur lavarout e vefe klevet komz diwar e benn a-barzh nemeur.

O vezañ ma oa ur bern tud o c'hortoz er maerdi, en o zouez teodeion distagellet mat da zezrevellañ e pep lec'h pezh o doa klevet, e kavis gwelloc'h evit troc'hañ berr d' ar c'hoñchennoù mont da welout ar gigerion all gant Georges Petiteau. Unan anezho oa aet d' ar voserezh beure-mat. E wreg a bellgomzas dezhañ e Blaen evit ma sammfe kig Bodmaen war un dro, siwazh, edo ar gwaz endeo war hent an distro. Neuze ne chome mui nemet un dra d' ober : reiñ madennoù

strilheoul da Vodmaen. Ha setu ni war e glask. E gavout a rejomp war dreuzoù un davarn eus straed an Iliz, o kontañ e walleurioù d'un nebeut klapezeion. Penaos mont d' ar paotr ? Ne verne mui neuze. Displeget e voe dezhañ ne oa ket tu hiziv d' ober gant ar gigerion all evit kerc'hat e varc'hadourezh hag e vefe roet dezhañ madennoù. E-lec'h konnariñ gant ar barrad fulor edomp en gortoz kaout, ne reas nemet besteodiñ, e spered morzet moarvat gant ar gwerennadoù. Gwell a se evidomp, a soñjis, evel-se e vo diverret an arvell. Siwazh, setu an Itron Beskig, ar gilhevardonerez, o tont war arbenn dimp, ur plac'h gant blev ruz ha pikoù panez, un tamm evel Maureen O'Hara e film John Ford *An Hini Sioul*, an tan en he blev hag an tan en he gwad. En ur plac'h evel an Iwerzhonadez, neuziet kaerdreist, e c'haller digareziñ an temz-spered taranus marteze, hogen gant an Itron Beskig, bihan ha treutik, ha lunedoù o kreskiñ lemmder he daoulagad war ar marc'had, n' eur ket evit ober kemend-all. Hon beuziñ a reas dindan un disac'hadur kunujennoù diwar-benn an ec'hwelerion, o venegiñ he stad truezus a genwerzhourez o labourat eus tarzh an deiz betek en noz evit gounit nebeutoc'h eget ur gwenneg toull goude tremen an tellour, o c'hervel warnomp holl vallozhioù ar bed ma ne rofemp ket madennoù trelosk d' he gwaz evit mont da werzhañ e gilhevardon war varc'had Sant-Nazer. Skarzhomp ac'halenn a-raok ma kouezho ar gurun, pebezh loen ! ha pebezh gwalleur evit he gwaz ! Dezhañ va gourc'hemennoù a genboan. Ha Georges ha me da vont da evañ ur bannac'h e ti Aldrig. Ar peoc'h en diwezh.

Priziañ a raemp ar muskadig goude kement a cholori, hogen ne voe ket evit pell amzer. Digoret bras e voe an nor gant paotred penndommet eus mengleuz ar Vilin-Nevez, o jestraouiñ evel furlukined hag o jarneal par ma ouient. Stagañ a rejont da gomz holl a-gevret o kemer da dest an davarniad a-bezh. N' o doa ket c'hoazh hon gwelet e korn pellañ a sal deñval. Hervezo, ec'hwelerion eus Redon oa deuet d' o gwelout en derc'hent da c'houlenn diganto paouez gant al labour, anez-se e ve lakaet an tan en ardivinkoù. A c'halle bezañ gwir, rak keloù hor boa bet eus un tourter devet gant harzerion-labour eus Sant-Nazer ha Naoned en ur vengleuz tost da Sant-Gweltaz-Lambrizig.

— N' eo ket gant ar re-se e vimp gopret ! a huche unan.

Rener mengleuz ar Vilin-Nevez, c'hoant ebet dezhañ gwelout e stal o vont d' ober un tantad, en doa kavet fur

serriñ an dorioù da c'hortoz deizioù siouloc'h, ar pezh na blije ket d' e vicherourion, pennoù kalet evit an darn vrasañ.

— Ni a zistroio d' al labour warc'hoazh, eme unan all, ya ! gant hon fuzuilhoù, ha mar deu unan bennak d' hon ammerdiñ e vo holenet e reor, m' henn tou deoc'h !

— Anaout a reomp unan e-touez an hailhevoded-se, a lavare ur sklipard kreouichennek en ur deurel e holl aked da amboulat ur sigaretenn gant butun re sec'h. Ya, e anaout a ran mat. Labourat a ra gant an tredan e Gwenvenez. Mar c'hoarvez dimp tapout krog ennañ, e c'hallo goude mont da ouelañ war varlenn e vamm, mar chom e zaoulagad gantañ c'hoazh.

Petiteau a sellas ouzhin : — Eus piv e komz ar gailhennmañ ?

Dont a reas da gomz ganimp. Gagouilhat a rae, ha feukañ ma ne bledemp ket a-walc'h gant kement a glaske lavarout. Gant poan e paras e zaoulagad dispourbellet war dremm Petiteau :

— Da anaout a ran mat ; te a labour gant an tredan ; te eo ar paotr a felle dezhañ lakaat an tan er vengleuz...

Petiteau a glaskas e zidouellañ, hogen poan gollet e voe.

— Deuit amañ, paotred ! a youc'has d' e genseurted, kavet 'm eus an tangwaller !

Fardiñ a ra ar bagad a-bezh warnomp. Taolioù meilhdorn ha taolioù koad a nij a bep tu d' an dachenn emgann, kenkoulz hag ar c'hadorioù.

Fin a voe d' ar c'hrogad gant an archerion o tont en davarn, ket evit lakaat an urzh da ren, evit evañ ur banne evel boaz. Tenn e teu ar vicher da vezañ, hag unan a anavezan a vo laouen o welout va chupenn roget.

Ankounac'haet hor boa gourdrouzoù e wreg pa zegouezhas an Aotrou Beskig er maerdi goude kreisteiz. Strilheoul a felle dezhañ kaout evit mont da werzhañ e gilhevardon war ar marc'hallac'hioù. Kadarnaet e voe ar respont roet d' e wreg c'hoazh diouzh ar beure : takenn ebet, ken evit kerc'hat bevañs, ken evit e werzhañ. Sklaer oa pellskrid an isprefed, hogen ar c'henwerzhour ne blegas ket :

— Kig a gasan da Sant-Nazer ha ne c'hallan ket lezel va arvalion da c'hortoz.

Beulkeed a zistagas outañ :

— Arabat deoc'h skuizhañ. Evel-se e vo tud all evit magañ Sant-Nazeriz. Pe neuze goulennit strilheoul du-hont.

Va Doue ! Petra o doa lavaret ? Ne c'hortoze an Aotrou Beskig nemet ar seurt respont evit teurel ouzhimp ur barrad salmennoù d' ober d' ur c'harrad gisti ruziañ gant ar vezh. Kenteliet mat oa bet gant e wreg.

Penaos kenderc'hel ken ? An Itron Roue, strafuilhet gant kunujennoù an Aotrou Beskig, a ginnigas ma ve graet un emvod-kelaouiñ e-sell displegañ d' an dud, ur wech ouzhpenn, ar saviad a-hed hag a-led. Ne oan ket a-du gant seurt abadenn, hogen o vezañ ma ne oa nikun evit enebiñ groñs, ez asantis. An eilmaer Penkastell, a gemere perzh er gaozeadenn, ne voe ket evit skoilhañ.

— Da bet eur e fell deoc'h ober hoc'h emvod, eizh eur hanter, nav eur ?

— Nav eur a vo abred a-walc'h.

— Mat. Neuze skrivit ur paperig bennak evit ar gward-maezioù. Mont a ran d' e glask ; ma n' eo ket re vezv ez aio d' ober un embann dre ar straedoù.

Pa zistrois d' ar gêr e tisplegis da Eliaza darvoudoù an endervezh, a lakaas nec'h enni, hogen en em voazañ a rae.

— Un emvod-kelaouiñ a vo er maerdi da nav eur fenoz. Taol evezh, bez' e tle ar gward-maezioù tremen er straedoù gant e daboulin da gemenn an emvod ; mard eo re dommet dezhañ avat, ne vo ket evit henn ober ha neuze ne vo ket a emvod.

Ha taboulinadur ebet ne voe.

— Gwell a se, eme va gwreg, evit ur wech ma c'hallimp koaniañ e peoc'h !

Siwazh ! E-kreiz ar pred e voe stoket ouzh an nor. Yves Dupré e oa, berr war e anal :

— Petra rez, Yann ? N' eus nemedout a c'hortozer. Leun chouk eo ar maerdi, hast afo !

— Met, ne 'm eus ket klevet taboulin ar gward-maezioù !

— Souezh ebet ! Mezv-dall eo. N' en deus gallet mont nemet betek penn straed ar Maerdi hag al leurgêr Simon. Pelloc'h eo redet ar c'heloù a di da di.

— Mil gurun ! Mennet int da gaout va c'hroc'hen ! Mat, ur predig hepken, lakaat a ran va chupenn ha mont ganit.

Un engroez a oa e gwirionez er sal vras. Lamet oa bet ar speurennoù. Ne felle da zen dioueriñ an arvest. Klask a ris stardañ un nebeut dornioù evit mirout un emzalc'h

dereat, hogen dornioù 'zo a hañvale bezañ peget e strad ar godelloù, aon tapout lorgnez diganin moarvat. A ! Ar c'horonal Kabell-Touseg eus Koad ar Bleunioù, bepred *gentleman*.

— Noz vat, Aotrou Maer.

— Noz vat, Aotrou Kadoriad.

Pilpouz ac'hanout !

— Neuze, Aotrou Maer, mont a reomp ? Nav eur ha kard eo.

— Aotrou Kadoriad, deoc'h eo. Fenoz n' on nemet un arvester evel ar re all.

Mont a ris da azezañ gant izili all ar poellgor. Koun a zalc'hin pell eus ar pallenn gwer. Joz Alan, o tilezel e blas a iskadoriad, oa azezet en ur penn eus an daol gant Petiteau. An Itron Brewenn ivez he doa pellaet diouzhimp, hogen war-du ar penn all. En em gavout a ris adarre e kador-vrec'h an Aotrou Maer, gant ur skolaer prevez en daou du.

Tevel a reas an dud, sellout ouzhimp ha digeriñ o div-skouarn brasañ ma c'hallent. Arabat oa dezho koll an disterañ ger, n' eus ket c'hoariva bemnoz e Gwenvenez hag evit ur bennozh Doue ouzhpenn. Ober a ris van da basaat, amzer din da gavout ar c'homzoù a zeree evit kregiñ : evel-se e vez graet gant an dud a-zoare. Diaes eo bezañ en ho pleud gant daou c'hant daoulagad paret warnoc'h pa ouzoc'h ez eus en o zouez tud mennet da dangwallañ ti ur c'heneil, kilhevardonerion ha kigerion youlet d' ho tistlipañ, ha gouvriaded darev da gavout abeg e pep ger lavaret a-dreuz ha da stignañ un trap war ho hent. Stagañ a ris gant un nebeut lavaredoù seven evit trugarekaat an dud da vezañ deuet ken niverus — pilpouz ac'hanon ivez ar wech-mañ — ha goustadik, o kemer va anal, e tisplegis peragoù ha penaozioù an darvoudoù c'hoarvezet e-kerz ar sizhun. An dud a selaoue evel pa vije bet un oferenn, hogen a-dreñv talioù 'zo ne veze ket dibunet pedennoù. O koll tamm-ha-tamm eus va lentegezh ez is betek penn va frezeg. Pedet e voe da gomz ar re o doa goulennoù d' ober. En e sav ez eas an Aotrou Rouzig, noter, kuzulier meur, hag ouzhpenn-se bet maer seizh pe eizh vloaz 'zo, ar gouvriad skouer :

— Kuzulier meur on abaoe pell, an holl henn goar, maer on bet er gêr-mañ e-pad ar brezel diwezhañ, da lavarout eo e'm eus bet da ziluziañ kudennoù grevusoc'h eget ar re a c'hoarvez en deiz a hiziv. Er vro ez eus tud all eveldomp a zo boas ouzh hevelep enkadennoù. Neuze daoust ha ne

gredit ket e vije bet gwelloc'h chom hep sevel ho poellgor ha lezel an dachenn gant tud barrekoc'h egedoc'h ? Ne vije ket e kêr ar reustl a ren bremañ enni.

Hag an dud da stlakañ o daouarn. Dre ober ar goulenn-se e klaske an Aotrou Rouzig en em zidamall e-keñver darn eus ar boblañs a rebeche dezhañ chom hep ober tra evit an strilheoul. Gortoz a rae diganin ma kadarnafen pezh en doa diskleriet ; kement-se a ziskoueze ne c'halle ober tra hep tremen diouzh an ec'hwelerion. Gouzout a raen ervat petra respont. A-daol-trumm avat e savas an Itron Brewen evel pa vije bet an tan en he c'hador, hag o skiltrañ he mouezh :

— Emaon er c'huzul-kêr ; ober a ran war-dro ar c'hudennoù kevredigezhel e-barzh ar c'huzul ; an holl a'm anavez, ha daoust da se ez eus bet reoù 'zo o tamall din trubardiñ ar c'huzul-kêr. A-du edon evit sevel ur poellgor kenskoazell, hogen goude ez eo bet kemmet an anv evit dont da vezañ poellgor harz-labour. N' on ket ali gant pezh a zo bet graet, ne'm eus ket kemeret perzh en divizoù-se, ha mard on deuet amañ fenoz ez eo evit reiñ va dilez eus ar poellgor harz-labour.

Sklaer e oa c'hoari an Itron Brewen : tapet he doa ur c'hofad spont dirak an dud dichadennet hag en em zidamall a venne ivez kousket a gousto. Klask a rae neuze prouiñ e oa bet touellet gant izili all ar poellgor, pezh na oa ket diwir penn-da-benn. Evit echuiñ e kouezhas war he c'hador en ur ouelañ evel ur vadalen. An arvesterion a respontas dre stlakañ o daouarn adarre.

Neuze e soñjas d' an Aotrou Maer e oa poent dezhañ diskleriañ e vennoz, hag e sell da se e teuas a-dreñv an daol, tost d' e gador-vrec'h. E di e oa, neketa ? Kemplezh a-walc'h e oa pezh a c'houzañve ar c'horonal. Da gentañ ne oa ket bet laouen o welout an harzerion-labour oc'h aloubiñ e vaerdi, d' an eil e oa fuloret ouzh ar re a lavare en doa pleget dirak ar poellgor. En em dennañ a reas well-wazh eus an asoupadenn-se dre rebech d' an ec'hwelerion bezañ sevenet o zaol gant aotre sekretour ar maerdi hep goulenn tra digantañ en a-raok. En endervezh-se e oa aet da weladenniñ e zouaroù. Ne oa ket difennet, pa ouie, gweladenniñ e zouaroù e miz Mae ! Goude e troas e damalloù ouzh an teodoù fall a skigne flugez dre ar vourc'h a-bezh. Maer Gwenvenez e oa c'hoazh ha keit ha ma vefe en e garg ne vefe ket ar vordel er maerdi-se. — Koronal eur pe n' eur

ket. — Komz a reer eus sevel ar banniel ruz war an ti ? Eñ bev ne vo biken a vanniel ruz !

An arvesterion a respontas dre stlakañ o daouarn adarre.

Sevel a ris da 'm zro evit trugarekaat an Aotrou Maer ha diogeliñ ur wech ouzhpenn ne felle dimp nemet skoazellañ an dud da sevel ar poellgor harz-labour hep klask gorren ar banniel ruz. Ur banniel all a'm bije a-walc'h gorreet war ar maerdi, hogen grik ne rannis a-zivout se.

Ar maer-koronal a glozas an emvod o c'houlenn digant an dud mont war-eeun d' ar gêr hep chom da lugudiñ en tavarnioù, ha da sioulaat ar re all en-dro dezho dre zanevellañ rik pezh o doa klevet fenoz, hep livañ ar wirionez.

An arvesterion a respontas dre stlakañ o daouarn adarre.

Antronoz oa ur sadorn anezhi hag ar sul hini ar Pantekost. Dic'hronnet e voe ar strilheoul kerkent hag ar sadorn beure. Neuze hep mui gortoz e voe divodet ar poellgor ha pep ezel, disammet eus e drabasoù, a gemeras e garr da vont da vale dre ar c'hoadoù pe betek an aod da aveliñ e benn.

D'ar meurzh goude e kejis war ar straed ouzh ar c'horonal Kabell-Touseg eus Koad ar Bleunioù.

— Penaos ? N' oc'h ket marv ? Hag ar c'horonal o silañ, chivous, e pleg va skouarn, istor an darvoudoù c'hoarvezet d' ar sadorn kent, goude kreisteiz, ur wech divodet ar poellgor ha rentet ar c'hontoù da sekretour ar maerdi ha d' an Aotrou Gwazeg, kentañ eilmaer.

— Aet oamp da evañ an digor-kalon en ostaleri Joz Bihan gant an Aotrounez Gwazeg ha Penkastell. Daleet hor boa eno evit lidañ fin an holl abadenn. Distreiñ a raen d' ar c'hastell war va marc'h-houarn, war-dro un eur ha kard, pa welan va gwreg o tont en hent war arbenn din, war he marc'h-houarn ivez. Fromet-holl oa. Soñjit 'ta ! Pellgomzet oa bet dezhi gant ar sekretour. Edod ouzh va c'hlask e pep lec'h. Traoù spontus a dremene er maerdi. Bagad mengleuzierion ar Vilin-Nevez oa diskennet e kêr da aloubiñ ar salioù hag ar burevioù. O c'havout a ris eno gant bep a fuzuilh-hemolc'h, gourizet gant tennoù, hag an darn vuiañ tommet mat dezho. Mennet oant da dapout krog en izili ar poellgor, dreist-holl Joz Alan, Georges Petiteau ha c'hwi, evit ho fuzuilhañ.

— Hon fuzuilhañ ?

— Ho fuzuilhañ. Setu pezh en doa lavaret dezhi ar sekretour. Kredit me, mennet oant a-zevri-kaer d' ober ho stal deoc'h. C'hoarzhit bepred, hogen kement-se n' eo ket bidennoù, rak gwelet int bet gant an holl. Komzet 'm eus ganto evit o sioulaat, pezh na oa ket aes, ken bras konnaret hag aheurtet oant a-enep deoc'h. Deuet on a-benn da sankañ un tamm poell enno goude un hir a dabut, hogen ne voe ket hep poan, m' henn tou deoc'h ! Neuze o deus goulennet diganin sevel ar banniel triliv war ar maerdi, asantet 'm eus laouen da lakaat zoken an hini brasañ hor boa. Gwelet hoc'h eus ?

— Gwelet 'm eus.

— Goude o deus graet tennañ, n' eo ket tennoù fuzuilh, met ul luc'hskeudenn war dreuzoù ar maerdi, holl a-gevret, ha me e-kreiz. Brav e tlee bezañ an daolenn ! Savet oa e penn unan kanañ ar *Marseillaise*. Ober a ris dezhañ tevel, a-walc'h a furlukinerezh oa bet. Gant paotred ken mezv e vije bet brav ar c'han ! Ur pik echu hon eus lakaet d' an abadenn e Leti ar C'henwerzh. N' on ket techet da ginnig da evañ da dud o deus lonket re endeo, hogen diaes oa din ober a-hend-all, ha gwelloc'h oa echuiñ evel-se eget gant an tan e ti Joz Alan, neketa ? pe en ho ti deoc'h-c'hwi.

Ya, gwelloc'h oa !

Savetaet oa ur wech c'hoazh Frañs hag ar Republik !

Gwenvenez-Penfaou, Here 1970.

Pierrette KERMOAL

JAMES BALDWIN

" E-kreiz youc'hadeg ar bolitikerion hag ar pobloù dallet, un nebeut mouezhioù a sav ; un nebeut tud a wel an dismantr. "

ROPARZ HEMON.
(Ur Breizhad oc'h adkavout Breizh.)

« Kuitaet 'm eus Amerika gant aon a vezañ divarrek da zreistbevañ d' an ernez a sav diwar gudenn ar Re Zu. (An aon-se a'm eus c'hoazh a-wechoù.) Ne felle ket din dont da vezañ un den du hepken, pe zoken ur skrivagner du hepken. Fellout a rae din gwelout penaos, o vezañ doareoù dibarek va buhezadur, e c'hallfen kejañ gant ar re all, e-lec'h chom rannet diouto. (Ken digenvezet e oan e-touez ar Re Zu hag ar Re Wenn, evel ma c'hoarvez pa grog un den du da grediñ, e don e galon, pezh a lavar ar Re Wenn diwar e benn.)

Rediet ma oan da zizoleiñ e pe zoare e c'hallfe va buhezadur kejañ gant hini ar re all, Du pe Gwenn, skrivagnerion pe get, e verzis, ha me souezhet-bras, e oan ken amerikan ha forzh petore GI eus Texas. Merzout a ris e oa ar santadur-se boutin d' an holl skrivagnerion amerikan a anavezen e Paris. Eveldon e oant troc'het diouzh o andonioù ; ha pa ve europat orin an Amerikaned wenn, hag afrikat va hini, e oa se disterbouez a-benn ar fin ; en Europa e oant ken displantet ha me.

Mab sklaved e oan, mibion tud rez e oant, met adalek ar mare ma oamp war zouar Europa, ne oa ket se ken pouezus hag ar c'hlask a renemp, int kenkoulz ha me, d' hon hevelepted. Pa hor boa he c'havet, e oa evel ma lavaremp etrezomp e oa arabat chom stag c'hoazh ouzh ar vezh hag an droukañs o doa hon rannet e-pad keid-all.

En Europa e teue da vezañ sklaer-spontus, sklaeroc'h eget na oa bet biskoazh en U.S.A., e ouiemp kalz muioc'h an eil re diwar-benn ar re all eget forzh peseurt Europad. Anat e teue ur wirionez all ivez ; e forzh pe lec'h ma oa bet ganet hon tadoù, ha forzh pe blanedenn ma oa bet o hini, gant Europa e oamp bet stummet, an eil re evel ar re all, hag an dra-se oa ur parzh en hon hevelepted hag en hon hêrezh. »

(Emskiantadur ouzh dere an Amerikan.)

Evel-se e krog kentañ pennad *Den ne oar va anv (Nobody knows my name)*, gant James BALDWIN. Ur skrivagner kempred eo James BALDWIN, unan eus ar re vrudetañ en Amerika er mare-mañ. Un darn eus e vrud a zle moarvat ivez, henn lavaromp diouzhtu, d' ar perzh oberiant a gemer en unan eus al luskadoù Re Zu a stourm en U.S.A., al luskad enteuzelour. Kement-se, anat, ne denn netra eus barregezh lennegel ar skrivagner. A-walc'h eo lenn e romant *Ur vro all (Another country)* evit henn gwelout.

Den ne oar va anv n' eo ket ur romant. Un dastumad pennadoù ez eo, ma tispleg ar skrivagner e soñj war un tammig forzh petra. A-zivout André GIDE e lavar da skouer : « Ne hañval ket din e c'hell an natur hon sklerijennañ kalz da gompren aferioù an den. Kendrec'het start on ez eo unan eus redioù uhelañ an denelezh sevel a-us d' ar stad natur.

« N' eo ket penaos bezañ naturel a ra kudenn, da'm meno, er c'hontrol. Ar gudenn vras zo penaos bezañ — e ster gwellañ ar ger liester-mañ — un den. »

Pa anavezer un tammig James BALDWIN, e c'haller bezañ souezhet o kavout dindan e bluenn un nebeut evezhiadennoù a seurt-se. Pa gomz eus Richard WRIGHT, eus FAULKNER hag an dihanbarzh, e komprener. Met GIDE ? Met an natur, met heñvelreviadezh GIDE ? Pe zarempred a c'hellont kaout gant kudenn ar Re Zu en Amerika a zo, anat, danvez oberenn hag obererezh BALDWIN ?

P' en anavezer gwelloc'h avat ne souezher ket ken, rak « ar gudenn vras zo penaos bezañ un den », hag e kalon ar gudenn emaomp aze, hini ar Re Zu en Amerika, hini ar Re Wenn, hini an holl en Amerika pe er-maez eus Amerika.

Bezañ un den zo da gentañ holl en em anaout, en em zegemer. En em anaout evel den du, en em zegemer evel den du, hag heñveldra evit ar Re Wenn. Pelloc'h ez a BALDWIN eget an deskrivadurioù diwar-c'horre a zanevell kement euzhadenn graet gant ar Re Wenn pe gant ar Re Zu, hep dianaout ar wirionez-se koulskoude : en *Ur vro all* e tiskouez daou vugel gwenn taget gant bugale du : « Paol a azezas, juntet e zaouarn.

— N' ouzon ket e gwirionez petra zo c'hoarvezet. — Warnes leñvañ edo e-unan ; e dad a c'hortozas.

— C'hoariet polotenn hor boa, edomp o vont da zistreiñ ; ne raemp droug ebet, bale a raemp en ur c'hoari. Ne daolen ket evezh ouzh Mike ; a-dreñv din e oa gant keneiled dezhañ... Ha neuze — sellout a reas ouzh e dad — paotred — du — zo diskennet gant ar straed en ur huchal un dra bennak. Ne 'm eus ket klevet pezh a huchent. Unan anezho en deus graet ur peg-gouren en ur dremen, hag o deus kroget da skeiñ war ar re vihan. Diskennet omp en-dro evit mirout outo a ober. Sellout a reas adarre ouzh e dad — Biskoazh n' hor boa o gwelet ; ne ouzon ket eus pelec'h e teuent. Unan anezho a blade Mike war an douar hag e roe taolioù dorn dezhañ, met e argaset 'm eus. Sellout a reas ouzh e zorn leun a wad. Me ' gav din e'm eus e lakaet da lonkañ daou zant. »

Ne zeu da heul an danevell-se barnadenn divezel ebet, klemm ebet. Ret eo kompren ar perag eus seurt barrad ernez, a-berzh bugale en degouezh-mañ.

Mar komz James BALDWIN, en *Ar wech kentañ, an tan (Next time, the fire)* da skouer, eus e yaouankiz en Harlem, n' eo ket evit tamall fallagriezh ar Re Wenn, na trueziñ d' ar Re Zu a waskont, met hepken evit lavarout : « Evel-se emañ, » ha klask kompren perak.

E-se ez eo enebet-krenn e emzalc'h ouzh hini ar « Black Muslims ». Ar re-mañ a loc'h ivez eus an devoudoù : ar Re Zu n' o deus lec'h ebet e kevredigezh U.S.A., nemet al lec'h miret dezho gant ar Re Wenn — distreiñ a raimp war ar c'hraf-se. Ar bed gwenn n' eo ket graet evit ar Re Zu, n' eus nemet un diskoulm, e nac'hañ, e guitaat. Ar bed kornogel zo gwenn ; kenstur d' ar bed gwenn e savont ur bed du : Doue oa gwenn ; Doue zo du, emezont, Allah eo e anv. An den du zo krouadur Allah e derou kentañ ar

bed, an den gwenn un ijinadenn eus an diaoul, ha diaoul e-unan. Diskaret e vo a-barzh nemeur rouantelezh an den gwenn evit ma vo diazezet rouantelezh peurbad an den du, rak evel-se emañ youl Allah : « An dra-se (hon glanded) a dalvez neuze hon eus ar perzhioù ret evit bezañ e tu Doue, pezh a laka Doue a-du ganeomp... » a lavare Malcolm X (*Ni, ar Vorianed,* Cahiers Libres 70). Ar Re Zu zo Afrikiz, Afrika zo o douar ar bromesa ; ar pep gwellañ a vefe distreiñ du-hont, ha da nebeutañ e c'houlenn ar Black Muslims un taread eus U.S.A. evit o broad, disterat gopr da labour o hendadoù. Prederiet e hañvalont bezañ da ziverkañ prantad mezhus ar sklavelezh, prantad mezhusoc'h c'hoazh ar gwaskerezh abaoe m' eo bet « dieubet » ar Re Zu, evit derc'hel soñp hepken eus o orin afrikat. Kement-se zo nac'hañ an istor, klask repu en ur vojennouriezh relijiel, ha BALDWIN a garez an emzalc'h-se. Ret eo lavarout e hañval ar Black Muslims bezañ heuliet war an hent-se gant Afrikiz 'zo, en o zouez SENGHOR. Setu pezh a lavar BALDWIN eus prezegenn SENGHOR e Kendalc'h ar Skrivagnerion hag an Arzourien Du e Paris e 1956 : « ... Un tammig diwezhatoc'h e tiogelas (Sengor) e oa afrikat hêrezh ar Re Zu amerikan. Da harpañ e dezenn e komzas eus ur varzhoneg gant Richard Wright a oa, hervezañ, leun a arouezioù afrikat, daoust da Wright bezañ chomet dic'houzvez eus an dra. (...) Koulskoude, *Black Boy* a oa bet savet diwar un niver bras a elfennoù all, kalz nebeutoc'h dister hag arvarus. O reiñ un dachenn ken ec'hon da hêrezh afrikat Wright, e hañvale kentoc'h Senghor klask nac'hañ outañ e hevelepted wirion. *Black Boy* a studi yaouankiz ur paotr du, e don ar Su, hag ez eo unan eus ar pouezusañ emvuhezskridoù amerikan. Morse ne 'm bije e sellet, evel ma rae anat Senghor, evel unan eus ar pouezusañ emvuhezskridoù afrikat, un teul ouzhpenn — evel ul levrenn ouzhpenn eus ar Bibl — a-zivout heskinerezh hag hir harlu an Afrikan. » *(Den ne oar va anv — Priñsed ha galloudoù.)*

Pelloc'h e tispleg c'hoazh BALDWIN : « ... Wright, (...) n' en doa ket bet tro da chom e darempred gant an hêrezh afrikat-se ken arvarus ».

Evit mont a-du gant SENGHOR ez eo ret degemer neuze e chom kuzh en den mennozioù, santadurioù, henvoazioù, gwengeloù, barrek da dreuziñ ar c'hantvedoù en deñvalijenn ha da zifourkañ un deiz er goulou ; pe neuze eo an traoù-se

peg ouzh natur an den. BALDWIN, evel just, ne zegemer nag an eil goulakadenn nag eben. An den evitañ zo den ar gevredigezh ma vev, ha n' eo ket den ar gevredigezh ma veve e hendadoù tri c'hantved bennak en a-raok. Klask distreiñ da Afrika, pe gwashoc'h c'hoazh, huñvreal en distro da Afrika na vo graet biken, zo un dec'hadenn, evel an alkool, an dramm, ar jazz, ar relijion, pe c'hoazh ar feulster. N' eus aze nemet ersavioù diazas rak ur stad a draoù dic'houzañv-adus ; lavarout a ra, dindan stummoù disheñvel, poan ar Re Zu, met se n' eo ket klask kompren, n' eo ket klask un diskoulm. Rak ret eo anaout andon an droug evit e bareañ.

Lavaret e vez diwar-benn ar Re Zu ez int drouk, lezirek, divalav, chatalek, ha divarrek. E seurt barnadenn n' eo ket dibouez moarvat arouezelezh vrizhrelijiel al livioù : an den du zo skeudenn an droug, an den gwenn skeudenn ar mad, mar kaser an traoù betek o fenn pellañ. Talvoudoù ar bed gwenn eo a ren, hag an den du o degemer, zoken ma ne gred ket enno. Hag hervez talvoudoù ar bed gwenn ez eo ar Re Zu divalav : e *Black Boy* e tiskouez Wright merc'hed du a dremen o amzer o klask dirodellañ o blev ha gwennaat o c'hroc'hen gant toazioù liesseurt — setu perak moarvat e kemer BALDWIN ar boan da skrivañ en *Ar wech kentañ, an tan* : « Ar Re Zu zo brav-kenañ » : ret eo terriñ holl-vedegezh talvoudoù ar Re Wenn. Hervez an hevelep talvoudoù ez eo an den du divarrek ha lezirek, peogwir ne ra ket berzh : rouez eo ar Re Zu a zeu da vezañ pinvidik, pe zoken desket ; n' eo ket kement-se e ve miret outo a genderc'hel gant o studioù. BALDWIN a zispleg en *Ar wech kentañ, an tan* n' o deus ket c'hoant kenderc'hel alies. Kuitaat a reont ar skol o-unan. Un den yaouank du a sant en un doare lemm eo stanket an dazont outañ ; ne c'hallo forzh penaos nemet krakvevañ evel e dad, gant pe hep diplomoù. Perak poaniañ neuze ? Koulz eo leziregañ er straed. Hag e teu da vezañ heñvel ouzh ar skeudenn o deus ar Re Wenn anezhañ. Emzalc'h ar Black Muslims zo kevatal da hemañ : embann a reont bezañ gwelloc'h eget ar Re Wenn, met an dave a chom an den gwenn. Arouezelezh al livioù zo eilpennet hepken, dre m' eo Doue du. En diwezh, an den du en Amerika zo divarrek d' en em anaout er-maez eus ar gwaskerezh a c'houzañv ; ar renk izel ma klasker o derc'hel a vroud ar Re Zu — lod anezho — da glask dont da vezañ kevatal d' ar Re Wenn, ha dre-se kement striv zo tonket da c'hwitañ.

Penaos neuze dont a-benn da derriñ ar c'helc'h-bac'h ? Strivañ d'en em anaout, eme vBALDWIN, d'en em zegemer, ha n' eo ket da vezañ degemeret e kevredigezh ar Re Wenn. Rak bezañ degemeret pe distaolet zo e gwirionez an hevelep tra, hag aze e kouezher adarre er c'helc'h-bac'h.

« An diac'hinad — ha spontus eo — eo n' en devo morse an den du dazont ebet e nep lec'h, war nep kevandir, keit ha ma ne asanto ket degemer e dremened. Degemer e dremened, degemer e istor, ne dalvez ket beuziñ enno ; talvezout a ra deskiñ ober ganto, » a skriv BALDWIN en *Ar wech kentañ, an tan.* Pezh a ginnig BALDWIN n' eo nemet an dra-se : ar striv evit en em anaout.

Arabat e vefe krediñ avat ne dalvez ar c'hinnig nemet evit ar Re Zu. Liv ar c'hroc'hen n' eo nemet un digarez evit kuzhat un diaezamant kalz donoc'h a zo kleñved ar gevredigezh amerikan. Abeg ar gasoni a vag ar Re Wenn ouzh ar Re Zu zo an aon d' en em anavezout. Evit ar Re Wenn ez eo ar Re Zu ur skeudenn anezho, met ur skeudenn gontrol. Ar Re Zu zo arouez vev ar pezh na c'hallont ket bezañ, na fell ket dezho bezañ, ha war ar Re Zu e vez sammet an holl bec'hedoù na c'hallfent ket gouzañv enno o-unan. Morse n' eo bet sellet an den du evel ul loen, zoken e mare ar sklavelezh gant ar re a zesave morianed evel ma tesaver chatal (kv. *Mandingo* gant Onstott). Kalz aesoc'h e vije bet ; met an hevelep roll ha bremañ en doa neuze an den du er gevredigezh amerikan, aotren da skouer ar pezh a veze difennet er bed puritan gwenn : n' eo ket hep abeg o doa bepred ar blanterion ur vestrez du. An den du fallakr ha chatalek zo evit an den gwenn prouenn e vadelezh hag e c'hlanded. Setu perak moarvat e talc'h ken start ar Re Wenn d' an dezvad devoudel o deus roet d' ar Re Zu. Gallout a reer neuze kompren perak ez eo liammet en un doare dizisrannadus tonkad ar Re Wenn ha tonkad ar Re Zu. Bezañs diziouerus ar Re Zu zo war un dro koustiañs vat ha koustiañs fall Amerika. Kudenn vras an den amerikan, forzh pe liv e vefe e groc'hen, zo, hervez BALDWIN, klask e hevelepted. Pezh a ginnig BALDWIN a denn da freuzañ an doare kempouez a ren e kevredigezh U.S.A., kempouez diazezet war un emdouell o vont war washaat. Ur striv a wirionded eo a c'houlenn, a ziskaro kement tra a zo bremañ, met a aotreo ivez marteze da ziazezañ ur gevredigezh nevez.

Nannig AR MEE - CHEREL

AR MERZHER

Da Roparz HEMON, va faeron.

Ar Merzher, resisoc'h e ve skrivañ Merzher-Salaun, a denn e anv eus ar priñs Salaun, diaraoger Gradlon, bet lazhet eno e 421.

Kloc'hdi an iliz, o tinodiñ eus ur boked gwez a-dal da goadoù Penc'hrann, Sizhun, Dirinonn, a sav sonn etrezek an oabl.

O tegouezhout er vourc'h dre unan eus an hentoùigoù marellet gant kroazioù ha kalvarioù, kentañ a verzer eo ar renkennad tiez izel savet e lefan war ribl ur c'hozh hent-tro pavezet gant greunvaen. Hemañ, diginkl, zo a-us dezhañ ur c'halvar gotek : emañ ar C'hrist, seder, etre an daou laer gliziennet en un doare euzhus.

Aet e-biou d' ar volz-enor e tifourk ar gweladenner dirak ar porched ; stouet eo hemañ war-du ar sav-heol : paour kaezh kozhiad, an hini henañ eus Bro-Leon ! Soñjit ervat !

War ur banell greiz, ur Werc'hez gourvezet, moarvat poltred an itron a uhelrenk, zo muturniet. A bep tu d' ar porched, eus an traoñ d' an nec'h, ur vordilh a dudenn-oùigoù : kizellet brav int, hogen gant an avel, ar glav ha dorn fallakr ar vandaled ez eus bet mekaet ul lod anezho. Dilerc'hiadoù liv, strewet amañ hag ahont, a ro dimp da soñjal na pegen pinvidik e tlee bezañ kinkladur ar porched. War ar peulioù e vez gwelet skeudennadurioù eus ar Bibl. An Tri Roue oc'h azeuliñ ar Mabig Jezuz, ar vugulion oc'h eveshaat o deñved, ar Werc'hez e ti Elesbed, Jezuz dirak an Doktored, hag all..., an holl arvestoù-se gwitibunan, lakaet buhez enno gant un engroez a aeled hag a aeledigoù, o leuniañ an holl lec'hioù didud. Dre-holl emaint, o tiskenn eus an Neñvoù da gemenn ar C'heloù Mat d' ar vesaerion o tougen skoedoù pe levrioù e-tal gwele Mari nevez wilioudet. Kement-se zo naturel kenan, hag e c'hell nep gweladenner tremen aes-tre gant seurt sellad hepken. Petra an diaoul

avat a ra ar boulomig gant dilhad dornwezhour en-dro dezhañ, ur vazh hir en e zaouarn, o vountañ ur volotenn ? Petra a ra ar manac'h daoulinet un tammig uheloc'h ? Petra a ra an dug, aes da anavezout dre e gurunenn ha bezañs un ael o tougen en e gichen skoed ar Roc'haned ? Tud zo a fell dezho gwelout er c'hoarier *golf* usveneget ur mesaer o poulzañ gant e gammellig un oanig distummet ar skeudenn anezhañ. Hag ur sant dianav e ve neuze ar manac'h ? Hag an dug, Herodez marteze ? Met koulskoude, skoed ar Roc'haned ?

Ha ne ve ket tu da ziskleriañ bezañs ar skeudennoù-se en un doare poellekoc'h ? Bennozh dezho e c'haller e gwir gwelout framm ar gevredigezh e diwezh ar 15t kantved. Eus an traoñ d' an nec'h, ganidigezh mab-den, da heul ar bugel e teu an oadour, al labourer, o trevelliñ evel ar vesaerion, pe o tiskuizhañ : ar c'hoarier *golf* a gav aze e blas ; a-us ar gloer, ar soudarded, ar vrientinion lerc'h-ouzh-lerc'h.

Pep ezel eus ar gevredigezh zo skeudennet : ar « renkadoù labourer » aroueziet gant ar gouerion hag an dornwezhourion, ar « renkad kefredour » gant ar manac'h, ar « renkad-leviañ » gant ar vrientinion hag an Dug... Pep hini a gav e blas en ur gevredigezh urzhasaet ha kempouez, an holl izili anezhi avat troet etrezek ar bed all, skeudennaouet gant Doue, ar Werc'hez hag an Aeled. Hep troc'h ebet e tremener evel-se eus ar bed-mañ d' ar bed peurbadel...

« Atersomp an traoù, eilgeriañ a reont, pep hini gant e zoare... Disheñvel an heklev hervez an eneoù... »

An neb a blij dezhañ an arz a c'hell tennañ kentel eus arvest aketus labour hon tadoù. Buan e tizoloy en arz breizhat ur skiant, ur c'halvezerezh donoc'h eget ma kreder. Sellet ouzh Jezuz e-touez an Doktored da skouer ! Merzout a ray un denig moan en e sav, hag ur c'hozhiad : Jezuz hag un Doktor eo. En o c'hichen seizh tudennig, paotred ha merc'hed, a hañval bezañ dedennet bras gant ar gendael. Kizellet int gant blizidigezh hag aked. Munud boemus : ar selaouer rividik sanket don e zaouarn en e vilginoù.

An neb a venn kompren ster don an arz — en hon amzer ma vez anv dres eus « sevenadur hep arz » — a zesko evel en ul levr digor, ul levr eus ar 15t kantved deuet betek ennomp hep an disterañ divankadur, « kentel ar c'hantvedoù tremenet ».

G. PENNAOD

krKn. keth, ke- , krBr. quez

Da ROPARZ HEMON
e koun e studiadennoù war ar c'herneveg e **Gwalarn** ma teskis an elfennoù kentañ eus ar yezh-se.

§ 1.

Anavezet mat eo krKn. *keth* « se, se dres », LlCC 39. Setu amañ skouerennoù eus e arver a ziskouezo splannoc'h e ster :

a) ger-mell + *keth* + anv-kadarn + *-na* (« -se ») :

Ny dyf guels na flour y-n bys
y-n **keth** *forth-na may kyrthys.* OM. 712-13

« Ne gresk geot na bleuñvenn ebet en hent-se (meneget a-zioc'h) ma kerzhis ».

Dun ahanan ha touth da
the whyles an **keth** *guas-na.* RD. 1779-80

« Deomp ac'hann ha timat da gerc'hat ar paotr-se (emeur o paouez komz anezhañ) ».

b) ger-mell + *keth* + anv-kadarn + *-ma* (« -mañ ») :

Py nyl o mogha sengys
an **keth** *den-ma the care ?* PD. 510-11

« Piv a oa an dellezekañ da garout an den-mañ ? » (meneget endeo, hogen amañ dirazomp).

k) ger-mell + *keth* + anv-kadarn :

Rak Ihesu luen a vercy
agan gor [sur] the-n **keth** *ioy*
byth na thyfyc. RD. 76-78

« Rak Jezuz leun a drugar hol laka (sur) da 'r joa-se da viken na fell ket ».

An **keth** *map eth alemna*
yw myghtern a lowene. RD. 2509-10
« Ar paotr-se dres, a yeas ac'hann, zo ur priñs a levenez ».

d) ger-mell + *keth* + raganv-diskouezañ :
*Dew zen Crist a zanvonas * ze berna boys ha dewas ;*
an **keth** *re-na a spedyas.* PA. 42
« Daou zen e taveas Krist da zastum (berniañ) boued ha died ; difraeañ a reas ar re-se ».

Guren vn alter tek ha da
may hyllyn sacryfye
thotho war an **keth** *honna.* OM. 1170-72
« Greomp un aoter vrav ha mat, ma c'hellfomp aberzhañ dezhañ war honnezh, dres ».

Nyns a den vyth vynytha
a-n **keth** *re-na the-n tyr sans.* OM. 1878-79
« Ned ay den ebet biken, eus ar re-se, dres, da 'n tir santel ».

Laha Moyses thym yma
hag yn ol an **keth** *henna*
nyns-us y hanow scryffys. OM. 2643-45
« Emañ ganin lezenn Voizez, hag en honnezh holl, ned eo ket skrivet e anv ».

Gwelout a reer e vez arveret *keth* dalc'hmat evel raganv-diskouezañ *anaforek,* eleze o taveiñ d' un dra bet meneget endeo. Ac'hann arver *-na* « -se » hag ar raganvioù kevelep kentoc'h eget *-ma* « -mañ ». Kompren a reer ez eur bet techet d'e dreiñ gant « memes, hevelep » (Williams, LCB 56 : « the same » ; Lewis, LlCC 39 : *an keth honna* « yr un honno » ; Lewis-Pedersen, CCCG 225 : *an keth map* « that same son »).

§ 2.

An hevelep ger a gaver e krKn. *kettel* < */ked del/* « kentizh e, pa, en doare ma », gant *del* « evel », kv. hBr. *delu, -deluoc,* krBr. *-deluëc,* Br. *delwenn,* DGVB 191, hag en troioù *yn ketelma* « evel-mañ », *yn ketella* < * *y'n ketel-na* « evel-henn » :

a) *kettel :*
Kettyl *y-n geffo an bay.* PD. 986
« Kentizh en devo ar pok ».

Kettel *tersys an bara*
aswonys Cryst a gara. RD. 1318-19
« Pa dorjout ar bara ez anavezis Krist a garan ».

Wharre y gen lowennas
kettel *thueth er agan pyn.* RD. 1328-29
« Buan en hon laouenaas pa zeuas war arbenn dimp ».

b) *ketelma :*
*Mes y zewzys o mar feyn * pub vr an trylya zeza,*
*may zeth war ben y zewleyn * ha pesy y-n* **ketelma.**
PA. 54
« Met e zoueelezh oa ken glan, bep gwezh ma troe dezhe, ma 'z eas da 'n daoulin ha pediñ evel-mañ ».

*An lader a-n barth dyghow * a besys i-n* **ketelma.**
PA. 193
« Al laer eus an tu dehou a bedas evel-mañ (:...) ».

k) *ketella :*
Nep a rella
y-n **ketella**
mernans yv gvyw th-y vody. OM. 2240-42
« An neb a raje evel-se, dellezek eo ar marv evit e gorf ».

Y-n **ketella** *ty re wruk.* OM. 2243
« En doare-se (emeur o paouez menegiñ) ec'h eus graet ».

Ru-m fey honna yv cusyl da,
y-n **ketella** *me a wra.* PD. 1453-54
« Dre va feiz, ur c'huzul mat eo hennezh, me a ray evel-se ».

*I-n er-na ze-n menyzyow * why a ergh warnough coze,*
y-n **ketella** *an nanssow * why a bys r-agas cuthe.*
PA. 170
« Neuze da'r menezioù e c'hourc hemennfet kouezhañ warnoc'h, evel-se e pedfet an nantoù d' ho kuzhat ».

§ 3.

Rakgeriet eo ivez krKn. *keth* er gerioù *kekemys* ha *kekefffrys,* met ne hañval ket bezañ bet merzet mat. Kent studiañ ar gerioù-se e vo gwell spisaat arver *kemmys* ha *kefrys.*

a1) *kemmys.*
Da geñveriañ eo ar ger-mañ gant Br. *kement,* Kb. *cymaint,* hIw. *comméit,* arveret evel kevrez da krKn. *meur mer mur,* nKn. *mür,* Kb. *mawr* « bras, meur », sl. LlCC 21 :

Rag the lathe den mar qura,
ef en gevyth seyth **kemmys.** OM. 598-99
« Rak mar az lazh unan bennak, eñ en devo seizh kement ».

Ny wozewys den bythqueth * **kemmys** *peynys ow pewe.*
« Ne c'houzañvas den biskoazh kement poanioù o vevañ » = « poanioù ken bras ».

Ha hy a wolas **kemmys** * *gans mar ver nerth ha galloys,*
an fenten may trehevys. PA. 224
« Ha hi a ouelas kement, gant un nerzh hag ur galloud ken bras, ma strilhas ar feunteun ».

Merzout kichen-ha-kichen *kemmys* ha *mar ver,* a ziskouez ul ledanaat eus ster *kemmys.* Sl. ivez LlCC 21 ha LCB 51 ; 80-81.

b1) *kefrys.*
Talvout a ra « also, likewise, moreover, too », CED 52 :
Adam, otte an puskes,
ythyn an nef ha-n bestes
kefrys *y-n tyr hag y-n mor.* OM. 117-19
« Adam, setu ar pesked, evned an neñv hag al loened, kenkoulz en douar hag er mor ». (Ha da heul e ro Adam o anvioù da 'l loened.)

Ov cafus banneth ov mam
ha banneth ov thas **kefrys.** OM. 471-72
« O kaout bennozh va mamm ha bennozh va zad a-unan ».

a2) *kekemmys.*
Gosteyth thymo y a vyth
kekemys *vs ynne gvreys.* OM. 53-54
« Sentus e vint ouzhin, forzh pegement ez eus bet graet enne ».

Ha **kekemmys** *na-n cresso*
goef termyn a theffo
deuones a brys benen. RD. 1347-50
« Ha nep piv bennak na en kredo, gwa eñ, an amzer a zeuy ma teuy eus kof ur vaouez ».

The **kekemmys** *na-m guello*
hag yn perfyth a-n cresso
ow len benneth my a pys. RD. 1554-56
« Da nep piv na 'm gwelo, hag ent-wir en kredo, e pedan va bennozh leal ». (Pe « leun »).

b2) *kekeffrys.*

Yma ov cul sacryfys
ha-y pobel ef **kekeffrys**
the-n ketk dev-na gans mur tros. OM. 1556-58

« Emañ oc'h ober un aberzh hag e bobl a-gevret (gantañ) da 'n doue-se dres gant trouz bras ». (Amañ e weler ur skouerenn all eus *keth* o taveiñ d'un dra veneget.)

Yma omma dev clethe,
parys gans ov cowethe,
cales ha scherp **kekeffrys.** PD. 925-27

« Setu amañ daou gleze, darev gant va c'hileion, kalet ha lemm an eil hag egile ».

Ny yv plesijs hag a vyn
boys revlijs drethogh certeyn
ha Meriasek **kekefrys.** BM. 314-16

« Ni zo plijet hag a venn bout gouarnet ganeoc'h, sur, ha Meryasek kenkoulz ».

Lauaraf theugh a dus vas,* (*Dsk. pennañ : *tus*)
kekyfrys *byan ha bras,*
lemmyn gureugh ol ov sywe. OM. 1672-74

« Bez' e lavaran deoc'h, â dud vat, kenkoulz bihan ha bras, heuilhit-me holl bremañ ».

Evel a weler e tave *kekemmys* ha *kekeffrys* da ergoradoù bet meneget a-raok, tra ma tave *kemmys* pe *kefrys*, kentoc'h da draoù anvet goude.

Ne hañval ket bezañ bet komprenet ar ster gant ar re o deus pledet gant ar c'herneveg : Williams a gav amañ *ke-* eus * *kom-* (LCB 48) ha H. Lewis a skriv ivez (LlCC 21) « dyblir y rhagddodiad » a gaver e *kemmys, kefrys*. Daougementet n' eo ket avat evit kement a seller ouzh ar c'hrennvrezhoneg evel a welfomp bremañ.

§ 4.

E krennvrezhoneg, e-kichen *quen* « ken », *quement* « kement », *queffret* « kevret », *quent* « kent », e kaver ivez *quezquen, quez quement, quez queffret, quezquent*. Bez' o daveer da Kb. *cyd* « a joining » (kv. *gyda* « gant ») — gant mar — e LlLlC^{2} 16 ha LlLlC^{3} 19, oc'h heuliañ Ernault, DEBM 364. Berr-ha-berr en hon boa staget ar gerioù-se da krKn. *keth* en hon DBK 17, hep reiñ diskleriadur ebet, — ha

gant ur ster amwir roet da Br. * *kez* — dre ziouer amzer ha peogwir ne oa ket mennet DBK da vezañ ul levr o plediñ gant kudennoù a genyezhoniezh. Diwar ar pezh emaomp o paouez gwelout e Kn. avat e c'haller resizañ ar mennoz-se. Setu ar skouerioù (kv. DBK 17) :

a) *quezquen.*

Gant scourgezaou ha barraou Coat, /
Quezquen *dyfflat en en goatsont,*
A plant an Troat, bet bar an pen, /
Quic, ha crochen, en dispensont.
Nl. 135

Hac en leque=sont en croas pren, /
Mas voe **quezqu'en** *tenm astennet,*
Ne mennas Ioendr, en garr, na brech /
Na chenchas lech dré hon pechet.
Nl. 136

(Lenn : *hac y en lacas, tenn,* reizhet gant Villemarqué ; ha *quezquen,* rak ar skrivad *quezqu'en,* a verk hepken e kaved *quezquê,* gant berradur *-en* en *-ê* en embannadur kozh heuliet gant hini 1650).

En gouabren, vn steren **quez qu'en** *net*
A voe guelet, estimer (lenn : *estimet*) *credet prest.*
Nl. 141

Distreit hoz drem oute lem gant memoar
*Rac * y pep tro dreist quement so ho car*
* Emb. *hac*
Quez quen * *dispar clouar me en goar plen.*
* 1ñ Emb. *quesquen* B. 550

Rac **quezquê** *bras eu da cas glâ*
Mennat gracc bremâ coll poâ eu.
Pa. 1808-09 (= J. 90)

b) *quezquement.*

Ganet eo Ro'ue-n sent, da **quezquement** *so.* Nl. 386

Ober an bet net dre-z-edy
Ha **quezquement** *penn so enn = hy.* B. 320
Eff eu map Doe beu ha seuen
Oz pep hiruout a re souten
Da **quez quement** *den so en gracc.* B. 557

Quez queient *ob dre douch aman*
(= **Quezquement** *ol dr'edouch*) Pathelin 924

k) *quez queffret.*

An Iuzeuion diraesonet,
A sauuas oll, hac y sollet, * * lenn : *follet*
Da disput-en scler **quez queffret,**
Ouz Stephan, à gouez-an bet. Nl. 551

d) *quezquent.*

Gant stat ha madaou, ez stouent, /
Hac en henorent, **quezquent** *tra.*
Nl. 471

Troet eo « avant tout » DEBM 364.

§ 5.

Anat eo n' eur ket evit disrannañ krBr. *quezquement, quez quement* diouzh krKn. *kekemmys,* na *quez queffret* diouzh krKn. *kekefrys :* heñvel eo ar furmadur, heñvel ar sterioù.

Ernault, avat a wel, *RC* 7 160, e krKn. *kekefrys* ur stumm evit * *keskefrys,* gant krKn. *kes* = krBr. *quet* = Kb. *cyd* < * *kitu-* ; hogen ne c'hell ket bezañ rak *kes-* zo bet miret e *-s* dirak /k/, dres er skouer a ro :

Duen alema kescolon (Dornskrid : *kescolen)*
BM. 1756 (neket 1769, Ern.)

« Deuomp ac'hann a-unvan », gant *kescolon* = krBr. * *quet-calon,* Br. * *kedkalon.* En enep, un nebeut gwerzennoù da c'houde e lenner :

Desesijs bras off defry,
kekefrys *ha nos ha deth.* BM. 1171-72

« Klañv bras on, ent-wir, kenkoulz noz ha dez ».

N' emañ ket en hor soñj studial amañ krKn. *kes-,* met a-walc'h e vo daveiñ da CED 54 evit gwelout ez eo miret dalc'hmat an *-s* : *kescoweth, kespar, kesregnya, kessenyans, kessynsy, kestalkya, kesünya, kesvewa* ; en hKn. e kaved *chespar* (OCV 72), hogen ar furm koshoc'h *chetua* /kedva/ sp. conuentus conuentio, hSz. *gemeting,* Kb. *cydfa* (OCV 99-100). E lec'h ebet avat ne gaver * *keskemmys* na * *keskefrys* : a-walc'h evit diskouez ez eo disheñvel an orin.

§ 6.

Ar pezh a c'hallas lakaat Ernault da faziañ zo marteze stummoù zo a gaver e krennvrezhoneg. Da skouer :

En hanu an tat ha-n mab apret /
quet queffret *hac an speret glan.*
N. 1127

Peoc'h r-oz bezo cref **quet gueffret** Re. 580 (= J. 199)

A lyuirit ên hent entroch
Quet gueffret *ne-d-eux ne=medoch.*
Re. 701-2 (= J. 206)

Aes e ve reizhañ e *quez*, met marteze n'hon eus ket ar gwir d' e ober, rak en embannadur 1557 *Barba* e lenner

Euit donet d-oz guelet hep **quezquen.** B. 81

Hogen, en embannadur 1647 e teu ar skrid da *heb quet quen*, hag ar gentel diles e tle bezañ, evel a voe gwelet gant Ernault *RC* 7 160, en abeg da 'n enklotenn (*donET, guelET, quET*).

E brezhoneg enta e c'haller lakaat kichen-ha-kichen *quez queffret* ha *quet queffret, quezquen* ha *quet quen*. Met ret eo merzout ez anavezer mat an dro lavar *hep quet* sl. DEBM 310, GIB 1271-72, arveret e krennvrezhoneg gant ster *hep* ; da grediñ eo e talv *heb quet quen* eus B. 81 kement ha « hepken, hep mui ». Chom a reomp neuze gant teir skouerenn hepken eus *quet gueffret* m'eo bet degaset *quet* marteze diwar levezon ster *queffret*.

§ 7.

Aet eo da get ar gerioù-se e brezhoneg hiziv. Mar barner diouzh *petra* eus /pe*th* tra/, *petore* eus /pe*th* dwere/, e vijent aet da **keken, *kekement, *kekevret* ha **kekent*. War a hañval ez eo disheñvel orin hor *kerkent* eus *quen quent* (sl. GMB 537-38).

Un arliv a c'haller savelañ etre ar furmoù eeun hag ar furmoù gant *quez* : hañvalout a ra **kez* /ke*d*/ talvout d' ur resisaat e brezhoneg : **keken* « na pegen dres », **kekement* « kement dres », h.a.

§ 8.

Evit orin krKn. *keth*, krBr. *quez*, sl. CCCG 225, o taveiñ da 'r raganvioù- diskouezañ Ie. ** k-* evel hIw. *cé* < Ie. ** kei* « amañ, eus an tu-mañ ». Adstummet e c'hell bezañ e Ie. ** ke-dem* marteze, gant an dibenn a gaver e La. *i-dem*, hIn. *i-dam*, La. *quan-de*, h.a. (sl. Ernout-Meillet, *Dictionnaire éty-*

mologique de la langue latine 306). Sevel a rejont kevrennegoù laosk gant Br. *ken, kevret,* h.a. Nebeutoc'h gwirhañval e ve Ie. * *ki-dem,* rak e krKn. e vije bet kavet ar skrivad * *kyth* e-kichen *keth.*

Ar raganvioù Ie. * *k-* a zave d'un ergorad tost : Hi. *kas,* Li. *sis,* hSl. *si*, La. *ci-tra,* Ar. *-s, sa,* h.a. Sellout ouzh Meillet, *Introduction,* 326 ; Pokorny, *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch* 609. Gwelout ivez al levrioù arbennik evit pep yezh, evel Kronasser, *Vergleichende Laut- und Formenlehre des Hethitischen,* Heidelberg 1960 67 ; Pedersen, *Hittitisch und die anderen indoeuropäischen Sprachen,* Kobenhavn 1948 50 ; Stang, *Vergleichende Grammatik der Baltischen Sprachen,* Oslo-Bergen-Tromsö 1966 233 ; Vaillant, *Grammaire comparée des langues slaves,* Lyon-Paris 1950- , 2 381 ; Meillet, *Esquisse d'une grammaire comparée de l'arménien classique,* Vienne 1936 88 ; h.a.

Heverk eo e kaver peurliesañ ar bonad-mañ evel *ich-deixis* er yezhoù indezeuropek all, tra ma vez anaforek er yezhoù keltiek. Ret eo merzout avat en en kaver ivez e Gr. *keînos ekeînos* « an ( )-hont », sl. Schwyzer, *Griechische Grammatik,* München 1959 1 613.

05/03/1968.

BERRADURIOU

B.	E. ERNAULT, *Le Mystère de Sainte-Barbe,* Nantes-Paris 1887-88.
BM.	W. STOKES, *Beunans Meriasek. The Life of Saint Meriasek,* London 1872.
CCCG	H. PEDERSEN & H. LEWIS, *A Concise Comparative Celtic Grammar,* Göttingen 1937.
CED	R. MORTON NANCE, *A Cornish English Dictionary,* 2t emb., Marazion 1955.
DBK	G. PENNAOD, *Dornlevr Krennvrezhoneg* (= *Preder* 59-61), Kastellin 1964.
DEBM	E. ERNAULT, *Dictionnaire étymologique du breton moyen.* (Da heul B.)

DGVB	L. FLEURIOT, *Dictionnaire des gloses en vieux-breton,* Paris 1964.
GIB	R. HEMON, *Geriadur Istorel ar Brezhoneg,* Kastellin, 1959- .
GMB	E. ERNAULT, *Glossaire moyen-breton,* Paris 1895-96.
J.	H. de la VILLEMARQUE, *Le Grand Mystère de Jésus,* Paris 1865. (An arroudennoù zo daveet dezhe amañ dre niverenn ar gwerzennoù eus Pa. (= *An Passion*) ha Re. (*An Resurrection*), hervez un eilskrid graet ganeomp eus emb. 1530.)
LCB	R. WILLIAMS, *Lexicon Cornu-Britannicum,* Llandovery-London 1865.
LlCC	H. LEWIS, *Llawlyfr Cernyweg Canol,* 2t emb., Caerdydd 1946.
LlLlC	H. LEWIS, *Llawlyfr Llydaweg Canol,* 2t emb. Caerdydd 1935 ; 3e emb. (gant J.R.F. PIETTE), Caerdydd 1966.
N.	E. ERNAULT, " La vie de sainte Nonne ", en *RC* 8.
Nl.	H. de la VILLEMARQUE, " An Novelou ancien ha devot " en *RC* 10-13. (Meneget amañ hervez un eilskrid graet ganeomp eus emb. 1650.)
OCV	E. VAN TASSEL GRAVES, *The Old Cornish Vocabulary,* Ann Arbor (Mich.) 1962.
OM.	E. NORRIS, " Ordinale de Origine Mundi " en *Ancient Cornish Drama,* Oxford 1 1859.
PA.	W. STOKES, " Pascon agan Arluth " en *Transactions of the Philological Society,* 1860-1, skrid adwelet evidomp war an dornskridoù gant Mr. Retallack Hooper (Talek) a drugarekaomp a galon.
PD.	E. NORRIS, " Passio Domini J. Christi ", en *Ancient Cornish Drama* 1.
RC	*Revue Celtique,* Paris 1870-1934.
RD.	E. NORRIS, " Ordinale de Resurrextone Domini Nostri ", en *Ancient Cornish Drama* 2.

Notenn. — Gwelout ivez an notenn, p. 690-691, eus hon fennad " An Nouelou ancien ha devot (§§ 534-580) " en *Annales de Bretagne* 76 (1969) 663-703.

Wolfgang DRESSLER

EVIT UN EREADONIEZH EUS AR BREZHONEG

Evezhiadennoù a-zivout amsav ar verb, an argouezh, ha selladur arc'hwelel ar frazenn

Er *Zeitschrift für celtische Philologie* 24 (1954) 161, e klemme ar jubilead ne oa bet embannet hogos netra a dalvoudegezh war dachenn ereadurezh ar brezhoneg. Keuziusoc'h c'hoazh eo an diouer-se hiziv, evit daou abeg : da gentañ, peogwir ez eus bet kaset da benn abaoe ur bern imbourc'hioù yezhoniel war ar brezhoneg ; d' an eil, peogwir ez eo deuet an ereadoniezh da vezañ kreizenn prederioù ar yezhoniezh hollek.

Kement-se dre ma chom bihan niver ar vrezhonegourion dedennet gant an ereadoniezh, ha dre ma welont, e gaou, en ereadoniezh ur stagadenn hepken d' ar yezhadoniezh (Morphologie) pe c'hoazh d' ar c'heriadoniezh. Kevrennoù-kreiz ar c'hramadeg eo avat an ereadoniezh hag ar steradoniezh ; isurzhiet dezho eo studi ar yezhadoù, anezho anadennoù-ezteurel nemetken. Teir skouer a vo a-walc'h evit diskouez pe gefridioù bras a zo da imbourc'h ereadoniel ar brezhoneg.

■

Ur rann bouezus eus an ereadoniezh eo studi an troadoù (Kasus-Syntax). Pa seller ouzh ar gorre, n' eus ket a droadoù e brezhoneg. Hogen e donderioù e c'hramadeg e kaver keñverioù troadheñvel, eztaolet er gorre gant araogennoù. Ne c'haller avat dezrannañ reizh ereadoniezh an

troadoù nemet dre he stagañ ouzh amsav ar verboù (*valence* e ster L. Tesnière) (1).

Rannañ a reer neuze ar verboù hervez niver ha natur ar renadennoù rekis a c'houlennont ; verboù 'zo a c'hell, evel reizh, bezañ dezho amsavioù disheñvel p' o deus sterioù disheñvel. Da skouer, ar verboù *bevañ, bezañ* (o verkañ an hanvoudelezh, an devoudelezh), *kreskiñ,* zo unamsav *(Monovalent),* dre ma c'houlennont holl dre ret ur rener hepmuiken. Daouamsav eo ar verboù oc'h enderc'hel ur rener hag ur renadenn eeun, evel *anavezout, devout* pe *kreskiñ* en droienn *ar beleg a gresk ar pedennoù,* pe verboù emodel evel *en em vevañ,* met ivez *bezañ* en *eñ zo klañv* gant ur rener hag ur prezegad rekis, pe c'hoazh *fellout* gant ur renadenn eeun (anor-kadarn) hag ur renadenn-c'hour ameeun (2), pe *dont* gant ur rener hag ur renadenn-lec'h, pe *bezañ* gant ur rener hag ur renadenn eeun hag ur renadenn ameeun, *goulenn un dra bennak digant,* gant ur rener, ur renadenn-dra eeun hag ur renadenn araogennek ; heñveldra evit *lakaat* e *lakaat ur pennad en ur gazetenn,* h.a.

Ret eo diforc'hañ ar renadennoù rekis diouzh ar re diredi, evel *bremañ (on klañv), amañ (ez a mat an traoù), gant / hep va c'hoar (on deuet amañ),* h.a. Ar renadennoù diredi n' o deus ket kement a bouez hag ar renadennoù rekis hag alese ez eo aes o dilezel en ur frazenn.

Met bez' ez eus ivez, e-ser ar renadennoù rekis, ur renkadur o tiskenn eus ar rener d' ar renadenn eeun (pe gant an araogenn *a*), ar renadenn ameeun (gant an araogenn *da*), betek ar renadenn gant araogennoù all. Anataat a reer ar renkadur-se da gentañ gant argemmoù an amsav : da skouer, pa droer en danod ur verb er gwezhod e tigresk an amsav : ur rener hepken zo d' ar verb en danod, renadenn eeun ebet. A-du-rall e tiforc'her un treod (Al. Kausativ) diouzh ar ger-diazez dre zegas ur renadenn eeun e darlun an amsav (*bevañ* : : *bevañ al loened*).

D' an eil, diwar-bouez ar renkadur-se e lakaer a-wel devoudoù savadur ar frazenn : pep tra kevatal, emañ tostoc'h d' ar verb ar renadennoù a renk uheloc'h. Ur skouer tennet eus teodyezh Buhulien (e-kichen Lannuon) (3) : / 'ro:ëd ë''mös 'ne:aⁿ ''d(ei) / = *roet em eus anezhañ dezhi* ; pe krBr. *deoch e ministraf a graf* (N. 1264), rnBr. *da puplian un aret da-r gristenien mechant* (CC. 395).

Torret e vez ar reolennoù-renkañ-se pa 'z eo ar renadenn rekis a renk izeloc'h un araogenn displeget poueziet : / 'ro:ëd "di^{n} ar 'hi:k / = *roit din ar c'hig* ; krBr. *reiff diff remet* (N. 346), *comps deoch a mennaf* (N. 1739), *duet eo diff consol* (N. 119), h.a.

Ar savadurioù o vont a-enep d' an div reolenn-se eo ar re a dalvez da verkañ un dreistpouezañ *(Emphase)*, sk. / 'ro:ëd ar 'hi:k di^{n} / = *roit ar c'hig din* (4). Evel reizh e c'hell ar verb bezañ lakaet etre div renadenn rekis.

■

Un eil rann bouezus eus an ereadoniezh eo studi an argouezh (5). A-zivout argouezh ar verb brezhonek en deus A. Maniet skrivet un nebeut linennoù (6), peurfazius da 'm soñj, peogwir ne ra diforc'h ebet etre *argouezh* (Al. *Aspekt*, Sz. *aspect*, Gl. *aspect*, Ru. *vid*) hag *arvez* (Al. *Aktionsart*, Sz. *manner of action*, Gl. *espèce d'action* pe *ordre de procès*, Ru. *sposob dejstvija* pe *sovershaemost' glagol'nogo dejstvija*). An hevelep fazi a ra Chr.-J. Guyonvarc'h (7) a nac'h ouzhpenn c'hoazh bezañs an argouezh e brezhoneg.

Gant an termen argouezh ez intenter an enebadur etre an argouezh peurveradel (perfektiv) ha darnveradel (imperfektiv) : gant an argouezh peurveradel e kouezh ar sell war an ober en e gevanded, gant an darnveradel e vez skeudennet pe taolennet an ober evel en hent, diglok, diechu. E brezhoneg evel e galleg, ne c'hoari an enebadur-se nemet war dachennoù 'zo eus reizhiad ar verb : an enebadur etre ar bonator pe ar bongevor skorek, diouzh un tu, hag an eilgevor diouzh an tu all. Anadiñ a ra endeo an enebadur-se en darlunioù galvet « degouezhel » (Inzidenzschema) : troc'het e vez taolennadur un ober kinniget en argouezh darnveradel gant danevell un ober kinniget en argouezh peurveradel. Skouerioù a gaver endeo gant Le Gonidec (8), sk. *c'houi a gouské c'hôaz, pa ounn béd enn hô ti* ; ur skouer eus Buhulien : /pa la'bu:rën "bah ar 'zardin // ë 's(ei^{n})sës an 'a^{n}mzer / = *pa labouren e-barzh ar jardin e cheñchas an amzer*. Bremañ, div skouer eus mister raknevezvrezhonek *Saint Crépin et Saint Crépinien* : *pa oant y bars e n-ent, e quefgeont ar chorfo* (CC. 1571) ; *ag ebars en-e chreis e voa ur grusify. Neuze e*

songis ... ag e choullis ... neuse e tisquaris (CC. 1875 hh.). Pe, evel ma oa bet merket gant P. Le Roux [9], e *Bvhez an itron sanctes Cathell,* e krennvrezhoneg, e vez troet an ampervezh latin gant an eilgevor, ar pervezh latin gant ar bonator pe ar bongevor skorek. Klotañ a ra an diforc'h etre pervezh hag ampervezh al latin gant an enebadur etre an argouezh peurveradel hag an argouezh darnveradel.

E lies teodyezh vrezhonek a-vremañ e vez merket an amdremened gant an eilator, dreist-holl pa ranker, e-barzh framm an argouezh darnveradel, ezteurel an arvez padel (trebadel, ampadel). Ar c'hontadennoù pobl a deuk alies etre eilgevor hag eilator, da skouer e derou ur gontadenn dre gomz eus Buhulien (bet enskrivet ganin war warell-gomz) : /pa "wam da 'sko:l // 'wa k:et "ret da go'ze: en bre'zo:nëk // a 'vizë 'ret "dim: ko'ze: en 'gal:ëk/ = *pa oamp da('r) skol, (ne) oa ket ret* (= *aotreet*) *da gaozeal en brezhoneg, a* (= *e*) *vije ret dimp kaozeal en galleg.* Kevatal eo an daskemmadurioù argouezhel-se eus an eilor mozel (Al. *modal Konditional*) ouzh arver ar saozneg *would* : an droidigezh a ve, war-bouez nebeut : *when we were at school, we were not allowed to speak Breton, we would have to speak French* [10].

E saozneg e vez eztaolet alies an argouezh darnveradel gant ar *progressive form* pe *expanded form* diouzh ar patrom *I am writing.* Ha keñveriañ a c'haller gantañ an troiennoù brezhonek *me zo o skrivañ* pe *emaon o skrivañ* ? Hervezon, n' eur ket. Kevatalderioù da 'r brezhoneg a gaver kentoc'h en It. *sto scrivendo,* Sp. *yo estoy escribiendo* [11] hag en droienn, implijet kalz rouesoc'h, Gl. *je suis en train d'écrire.* Da imbourc'hiñ e ve ent-tipologel.

■

Ur gounid eus skol bPraha ar yezhoniezh frammadel eo dizoloadenn « selladur arc'hwelel ar frazenn » (Al. *funktionellen Satzperspektive,* Sz. *functional sentence perspective*) [12]. Evit ar savadur e tisoc'h ar reolennoù-mañ : *1)* E penn-derou ar frazenn emañ hec'h alf (Al. *Ausgangspunkt, Basis*), a vo lavaret un dra bennak diwar e benn e parzh all ar frazenn. *2)* An anavezed (dodenn, Al. *Thema*) o tont eus an destenn diaraok pe eus ar saviad, a vez peurliesañ

kent an dianav (korenn, Al. *Rhema*). Gant ar yezhoù a zo enno ur ger-mell, e vez peurliesañ ar ger-mell strizh e-kichen an dodenn, ar ger-mell amstrizh pe netra e-kichen ar gorenn. Graet e vez a-wechoù gant meizad ar « rener poelloniel » ha se kenkoulz evit an dodenn hag an alf. *3)* Er savadurezh reol ez eo peurheñvel an dodenn ouzh an alf ; ar savadurioù all zo savadurioù-dreistpouezañ.

E galleg hag e saozneg da skouer, eo strishaet kenan ar reolennoù-se a savadurezh gant ar savadurezh c'hramadegel, rak en div yezh-se e rank peurliesañ ar rener gramadegel bout alf ar frazenn. N' eo ket heñvel e brezhoneg, pa 'z eus lies doare da sevel ar frazenn, evel a ouzer ervat. Peurliesañ e komzer, evel a-zivout ar yezhoù slavek, eus « savadurezh dieub » (Al. *freie Wortstellung*). Ul litorienn n' eo ken, dre ma ne c'hallje ur savadur bezañ dieub evit gwir, nemet mar bije tu da gemmañ ar savadurioù en un heuliad frazennoù (eleze un destenn) hep degas kemmoù er ster. Selladur arc'hwelel ar frazenn avat a gemm war un dro gant ar savadur end-eeun. Ul labour frouezhus eo e wiriekaat, ul labour hir ivez, pa ranker e gas, n' eo ket war frazennoù distag, hogen war ur gendestenn (*Textzusammenhang*).

Hervezon eo stag ivez ouzh selladur arc'hwelel ar frazenn ar gudenn eus arver *eo* ha *zo*. Ar reolenn voas a lavar [13] : lakaet e vez *zo* goude ar rener gramadegel, hogen *eo* araozañ. Penaos diskleriañ avat ar frazennoù da heul : *Setu amañ div daol : pehini eo ar vrasañ ? — An daol velen eo ar vrasañ.* Pa droer ar frazennoù-se e yezhoù all, e weler dalc'hmat ez eus renerioù gramadegel eus keveleboù *pehini* hag *an daol velen* ; en eneb, e c'hell *ar vrasañ* bezañ, d' ar muiañ, rener poelloniel [14]. Savelet eo neuze evel anav ez eus un daol vrasoc'h (en abeg da se ivez emañ aze ar ger-mell strizh, dodennek *(thematische)* !), ha dianav eo hepken pehini eo eus an div. En doare-se emañ lec'hiet *zo* goude an dodenn hag *eo* dirazi.

Kentelius eo an diforc'h a ra va zitourerion eus Buhulien : / 'anm:a "zo: d(ou) 'grejon // 'pin:ni "he "bras:an / = *amañ zo daou greion, pehini eo brasañ ?* Diredi eo ar ger-mell strizh, ha neuze hep ger-mell eo strizh an dreistrez ennañ hag evitañ e-unan, en doare ma ne c'hell daveiñ nemet d' un hinienn (Al. *Exemplar, Individuum*) hepken (heñvel ouzh un niver-petvediñ) [15] : tuet eo, ouzhpenn, an dreistrez

da vezañ dodennek. An eil frazenn avat a c'hell bezañ displeget evel-henn : / 'piⁿ:ni zo 'bras:oh / = *pehini zo brasoc'h ?* gant erlec'hiadur an usrez ouzh an dreistrez e c'hoarvez ivez erlec'hiadur *zo* ouzh *eo* ; e-se, n' eo ket an usrez ken strizh na ken dodennek hag an dreistrez, hag anat eo n' eo ket dodennekoc'h eget *pehini,* hemañ o taveiñ unsteriek rik da *daou greion.* Evel-se e verke va zitourerion ne fell ket d' an neb a ra ar goulenn : *pehini zo brasoc'h ?* lakaat er-maez e c'hell an daou greion bezañ keit-ha-keit. Gant an aters *pehini eo (ar) brasañ ?* ez empleger ez eus dre ret unan brasoc'h eget egile, hag hep ster e vije un hevelep aters mar bije an daou greion keit-ha-keit.

Ar vrezhonegourion a-vihanik a c'hell gwiriañ ha reizh pe get eo an diskleriadur-se ; forzh penaos heverk eo an diforc'h (16), zoken e par ar c'heñveriañ yezhoù : pouezus eo imbourc'hiñ ereadurezh ar brezhoneg, n' eo ket e sell eus ar vrezhonegouriezh hepken, hogen evit mat ar yezhoniezh hollek hag indezeuropek ivez. Daou ziviz avat a rankfed da lakaat : *1)* Loc'hañ a zlefe an imbourc'h ober, n' eo ket diwar ar yezhadurezh latin pe c'hallek, hogen diwar an damkaniezhoù gramadegel arnevez (17) ; *2)* kregiñ a zlefe an imbourc'h an abretañ gwellañ, keit ma n' eo ket re greñv levezon ereadurezh ar galleg war ereadurezh ar brezhoneg !

NOTENNOU

(1) Sl. H.-J. HERINGER, *Deutsche Syntax* (Berlin 1970) 31 hh. ; W. DRESSLER, " Comment construire la syntaxe des cas en latin ? " e *Revue de Philologie,* 1970, 25-36.

(2) Ha bez' eo *me* e *me a fell din gouzout* un dra bennak estr eget ur stambouc'h eus *din* ?

(3) Treuzskrivadur fonologel hervez W. DRESSLER, " Vorbericht über zwei linguistische Studienreisen in die Bretagne ", *Anzeiger Oesterreichische Akademie der Wissenschaften* 106 (1969) 93-100. [**Notenn an embanner :** dre ziouer a arouezioù moulañ e voe degaset ar c'hemmoù da heul e treuzskrivadur an aozer : /ë/ a verk ar chva = *e* mut ar galleg ; ar sonennoù-fri a vez aroueziet gant un ⁿ bihan a-us ; */e o/* e lizherennoù italek a verk sonennoù serr ; / " / a verk ar pouez eilel ; /:/ e-lec'h ur pik a-us a verk an hirder ; */s z/* e lizherennoù italek a dalv *ch* ha *j* ar brezhoneg. Pediñ a reomp an Aozer d' hon digareziñ.]

(4) Kavet e vo muioc'h e " Skizze einer bretonischen Textsyntax " § 4, *Donum Indogermanicus, Festschrift A. Scherer.*

(5) Sl. levrlennadur e W. POLLACK, *Studien zum " Verbalaspekt " im Französischen* (Wien 1960) ; W DRESSLER, *Studien zur verbalen Pluralität* (Wien 1968).

(6) *Revue Belge de Philologie* 36 (1958) 142-143.

(7) *Ogam* 19 (1967) 359-361.

(8) *Grammaire Celto-Bretonne* ² (Paris 1838) 241-242.

(9) *Mélanges Loth* (Rennes-Paris 1927) 39-40.

(10) Skouerioù en F. KERVELLA, *Yezhadur bras ar brezhoneg* (La Baule 1947) 189-191 ; R. HEMON, " On Some Forms of the Verb « to be » in Breton " e *Celtica* 2 (1954) 217-228.

(11) Sl. H. MARCHAND, " On a Question of Aspect : a comparison between the progressive form and that in Italian and Spanish ", *Studia Linguistica* 9 (1953) 45-52.

(12) Sl. F. DANES, *Travaux linguistiques de Prague* 1 (1964) 225 hh. ; J. FIRBAS, *Brno Studies in English* 7 (1968) 11 hh. ; M. HALLIDAY, *Journal of Linguistics* 3 (1967) 199 hh. ; 4 (1968) 179 hh. E miz Here 1970 e vo ur *Symposium über Funktionelle Satzperspektive* e Marianske Lazne (bet Marienbad), Tchekoslovakia.

(13) Sk. KERVELLA, *Yezhadur* 137.

(14) F. VALLÉE, *Conseils aux écrivains bretons* (St-Brieuc 1935) 9, a lavar en un degouezh heñvel eus *hennez eo va breur* enebet ouzh *hennez a zo breur din,* e ve ar rann-frazenn *va breur* ar « sujet réel ». Neuze, petra eo ur « sujet irréel » ? Sl. V. FAVÉ, *Annales de Bretagne* 70 (1963) 496 ; P. LE ROUX, *Le Verbe breton* (Rennes 1957), 391, 457.

(15) Kv. E. BENVENISTE, *Noms d'agent et noms d'action en indo-européen* (Paris 1948) 144 hh.

(16) Kv. c'hoazh *pehini ac'hanoc'h zo bet er marc'had ?*

(17) Soñjal a ran dreist-holl en ereadoniourion evel N. Chomsky, Ch. Fillmore, H. Frei, M. Halliday, H.-J. Heringer, G. Lakoff, S. Lamb, J. McCawley, K. Pike, H. Seiler, P. Sgall, S. Saumjan, L. Tesnière, h.a.

Institut für Allgemeine und Indogermanische
Sprachwissenschaft der Universität Wien
Luegerring 1, A-1010 Wien.

Ohio State University
Department of Linguistics
Columbus 43 210, Ohio.

Notenn an droerion.

Talbenn alamanek ar pennad zo : FÜR EINE SYNTAX DES BRETONISCHEN. *Bemerkungen zu Verbvalenz, Verbalaspekt und funktioneller Satzperspektive.* An anvadur arveret en droidigezh zo an hini bet diazezet gant *Kreizenn Imbourc'h Sturyezhouriezh* (sl. *Preder* 79-81 (1966) 75-94).

Youenn OLIER

Evezhiadennoù a-hed hag a-dreuz

Here 1970.

Un dra iskis eo ar skinwel : ober a ra eus ar bed a-bezh ur gêriadenn. Ar soñjenn-mañ a oa deuet d' am spered en devezh all o sellout ouzh ar filmoù a oa bet kemeret diwar zarvoudoù Jordania.

E gwirionez netra n' eo bet espernet ouzhimp : gwelet hon eus ar c'hirri-nij pulluc'het, an emgannoù e kêr, ar c'hloazidi en ospitalioù. An arvest-mañ dreist-holl a oa fromus : diaes eo ankounac'haat dremmoù losket ar vugale, duet ha disneuziet pe lienet, gwenn-kann, gant toulloù teñval an daoulagad pe ar genou, heñvel ouzh spezoù. Kement-se holl a zo frouezh ar feulster. Hogen daoust hag hemañ a rank bepred gwiskañ ar stumm-se ? Douetañs am eus. Darn, dezho galloud pe oc'h hiraezhiñ d' ar galloud, a zo prest bepred da ober ouzh o nesañ evel ouzh chatal war ar marc'hallac'h, mat da vezañ lazhet atav ! Rak mezh eo da bolitikerion bezañ denel. Sed pezh a soñje moarvat Arafat koulz hag Hussein oc'h en em vriata goude-se er C'hairo dreist d' an holl gelanoù-se !

Hogen Palestiniz dres ? Ar c'hiz eo e-touez emsaverion zo kanmeuliñ o emgann evel ma oa ar c'hiz ugent vloaz zo kanmeuliñ hini Israheliz (kounomp e voe gouestlet un niverenn eus " Al Liamm " da Israhel).

Moarvat e kavan reizh he defe ar bobl-se evel ar pobloù arall un douar hag ur Stad. En em c'houlenn a ran avat ha par eo degouezh Palestiniz da hini Israheliz. Evidon-me — lavaromp kement-se daoust ma ne blijo ket d' an holl — e

kav din ez eo bet emgann Israheliz — en desped da lies diforc'h e meur a geñver — tostoc'h ouzh hini Breizhiz eget hini Palestiniz. Ur yezh o deus bet Israheliz da adsevel, un istor da adperc'hennañ. Uhelvennad Palestiniz avat n' en deus donder ebet, plaen eo hepken ; ar bobl-mañ n' he deus ket a istor ; n' he deus yezh ebet. Rak an arabeg komzet adal Iran betek Maroko n' eo ket ur yezh vroadel. Evel pep yezh hollvedel ez eo e gwirionez ur yezh impalaerelour ; ha se daoust da youl an dud o-unan, dre he saviad end-eeun.

Evel-se e komprenan mat tre en em lakfe Palestiniz war an " araogelouriezh " kentoc'h eget war hini ar " vroadelouriezh " petra bennak m' o deus graet moarvat a-benn klask gwarezourion kentoc'h eget evit n' eus forzh peseurt arbenn all. Hogen an dra-se a gavan mantrus : rak an aotrouion gwarezourion ne reont forzh ebet eus o gwizion feal. Anat a-walc'h eo bet dres e-kerz an emgannoù p' o deus nac'het ar Rusianed dont war sikour o c'hevredidi ; implijout, ya ; servijout avat, houmañ n' eo ket micher aotrouion ar bed o deus gwell d' ober eget bezañ " S.P.A. " ar pobloù bihan ! Gortozit tonton Mao, eme re all : war hennezh hag e 700.000.000 a Sinaiz ken jentil e c'heller kontañ. Rak, na petra, broad vihan ebet n' eo gouest moarvat d' en em saveteiñ hec'h-unan. Hogen daoust ha ne vint ket kerseet un deiz gant ar re-se kerkoulz all ?

E ser Palestiniz ez on deuet da brederaiñ diwar-benn anadenn an " araogelouriezh " en Emsav. Rak holl emsaverion sirius Breizh, e-giz ma ouzoc'h, a zo « araogelourion » hiziv an deiz, allaz.

Kavout a ra din e tiskouez an anadenn-mañ en deus an Emsav kollet pep ster evit stourmerion zo. Hag e gwirionez, steuziet eo e 1970 ar pezh a rae diazez stourm an Emsav en e zerou : marv eo ar yezh « poblek » (n' eo ket dav en em douellañ pelloc'h diwar-benn tonkad ar brezhonegoù poblek) ; marv ivez ar sevenadur hag ar gevredigezh henvoazel. Alese an arnod da adtreiñ an Emsav en ur reiñ dezhañ ur roll mesiazel nevez : hini diogeliñ trec'h an " araogelouriezh " en Europa, evel m' he deus Kuba moarvat diogelet an trec'h anezhi en Amerika. Na mui na maez.

Lavarout a rin da gentañ n' on ket a-enep d' ar vesiazelezh rak pep broad a rank kaout un uhelvennad da zifenn er bed ; lavaret em eus ivez he devoa Breizh ur c'halvedigezh

ha se a soñj ivez pep emsaver .Ar gudenn avat eo en em glevout diwar-benn ster ar vesiazelezh-se. Evidon-me atav e kredan ez eo ar vesiazelezh " araogelour " un huñvre e Breizh. Daoust hag houmañ he deus ezhomm eus Breizh evit trec'hiñ ? Tamm ebet ; se zo sklaer. E Breizh zoken, n' o deus ket ezhomm an " araogelourion " e nep doare eus an Emsav. Skrijet neb a garo : an nerzh " araogelour " gwirion nemetañ e Breizh a zo a PCF. Ma soñjfe hor stourmerion giz nevez ez eo ar stourm " araogelour " pouezusoc'h eget ar stourm broadel — war an diviz-mañ hepken e c'hellont bezañ " araogelourion " wirion — ez afent da sikour paotred ar PC diouzhtu. Nemet tud zo ne c'hellont morse bezañ nag e-barzh nag er-maez ; ret eo dezho bezañ e-kichen. Hogen daoust hag an Emsavioù gwirion o deus ezhomm eus ar seurt tud ?

Ha ma soñjont ez eo ar vroadelouriezh pouezusoc'h eget an " araogelouriezh ", neuze n' int ket " araogelourion ", broadelourion, ne lavaran ket. Perak chom hep henn degemer ? Breizh avat, c'hwi ' oar, a zo bro ar rannvroelourion-broadelourion, dic'houest da zibab etre Breizh ha Bro-C'hall — ha bez ez eo ivez bro an araogelourion-broadelourion dic'houest ivez da zibab etre ar stourm broadel hag ar stourm etrevroadel hag a glask diskouez bepred ez eus tu da unaniñ an daou. Kement-se moarvat a zle bezañ arallekadur, e-giz ma lavaront o-unan.

Hogen distroomp d' ar skinwel. A-drugarez dezhañ hon eus gellet arvestiñ ouzh obidoù ar « Raïs » ha dav eo din lavarout adarre ez on bet boemet gant ar arvest-se. Dreistfaltazi e oa lid-kerzh ar c'helan ambrouget gant ur mor a dud trelatet ha pennfollet. Pa lavaran ez on bet boemet e rankfen ouzhpennañ ez on bet spontet ivez en ur stumm. Rak n' eo ket natur ober eus un den un doue. Ha setu pezh a c'hoarvez koulskoude e-barzh renadoù zo a dro o renerion da zoueed evel ma rae ar Romaned ergentaou (gant un diforc'h evelato : ar Romaned ne gredent ket evelato e doueelezh o impalaered). Tud isdiorret ha dizesk hepken, bugale, ya, bugale marvet o zad diganto a c'hell koll o emreizh evel-hen, a felle din krediñ. Ha, padal, daoust hag engroezioù an Alamaned a-raok ar brezel ne oant ket bet teoget er memes doare gant o Führer ? Moarvat, a-barzh pell e voe divoemet an engroezioù-se pa rankjont en em aberzhañ d' o doue a vilionoù. Met, dres, chañs ar « Raïs »

a zo bet en em vataat eus « gwarezourion » c'halloudus o deus miret ouzh e bobl a vezañ flastret gant hec'h enebourion e 1956 hag e 1967. Da c'hortoz, evel just, Ejipt a hañval bezañ dieub. Hogen, er frankiz-se daoust hag ez eus kalz en tu-hont d' ur seblant ? E pelec'h emañ gwir frankiz ar pobloù bihan ? Rak dibab — hogen daoust ha dibab a zo ? — ur gwarezour eus ar Reter pe ar C'hornog ne gemm netra er gudenn.

Hiniennoù o devo bet estlamm ouzh unvaniezh Ejiptiz en-dro d' o « Raïs » a oa ken anat en devezh-se. Evidon-me, anzav a rankan n' em eus ket bet. Gwir eo n' eus ket bet ac'hanomp biskoazh e Breizh azeulerion ar galloud stadel. N' eus bevet Faraon ebet war hon douar, na petra ! N' omp ket bet biskoazh impalaerelourion. A-walc'h eo studiañ " Hen gustum Breizh " evit merzout ne roe ket hor gourdadoù un dalvoudegezh hud d' ar galloud na d' ar Stad. Darn a lavaro ez omp bet trec'het en abeg da se gwechall. Se zo lavaret buan ha me ' gav din e c'hellfed moarvat kavout abegoù all da zrouziwezh grez kentañ hon istor. Ar re a hiraezh d' ar Stad « kreñv » e Breizh a hiraezh e gwirionez d' ar Stad c'hall. Un drama eo bet moarvat evit emsaverion zo troc'hañ pep ere etrezo ha Bro-C'hall a chom o mamm speredel, goude ma ve en desped dezho, hag a glask bepred, hep gouzout dezho adarre, adkavout ar skeudenn eus ar vamm o deus kollet er Stad vrezhon a empennont.

Hogen n' emaon ket o vont da skrivañ ur studiadenn diwar-benn ar Stad vrezhon hogen da gomz un tammig eus ar Stad dre vras pe, kentoc'h, diwar-benn an orin anezhi. Nevez zo e lennen war ar gelaouenn skiantel saoznek " *Nature* " ur pennad gouestlet d' ul levr savet gant un amerikan, Barneiros e anv — m' em eus soñj mat — a-zivout orin ar Stad hec'h-unan (1). Gouzout a ra an holl ez eo bet an destenn-mañ unan eus ar re a zo bet ar muiañ meret hag adveret gant politikourion ha kevredadoniourion liesseurt abaoe meur a gantved, dreist-holl gant paotr Genève, Rousseau (an holl o deus heuliet ar Stad c'hall a anavez istor ar gouezad mat). Betek-hen e oa tuet ar gevredadoniouron da gavout er brezel derou ar Stad : un nebeut kadourion

(1) War ar " Revue internationale des sciences sociales " em eus lennet ur pennad all war an destenn-se, gant ur Soviedad, « mont-da-heul » penn-da-benn avat.

gadarn o sammañ o beli war engroezioù a sujidi drec'het o dije savet ar Stadoù kentañ. Barneiros avat, diwar studiañ degouezh meuriadoù ar stêr Amazonia, a vefe prest a-walc'h da soñjal ne vije ket c'hoarvezet an traoù er mod-se ez eeun. Ur gudenn a « annezoniezh » ez eo hini ar Stadoù « kentael », eme ar skrivagner ; ne c'hell diwanañ ur Stad « kentael » nemet adal ma vez annezet stank a-walc'h un dachenn douar bennak evit ma savfe bec'h etre ar re a zalc'h anezhi ha ma vefe santet an ezhomm eus ur galloud reoliekaer ; un anadenn natur ez eo ar Stad eta (seurt keal a zo konfortus da spered ur skiantour).

Evel just, an holl Stadoù a vez savet hiziv an deiz a zo Stadoù « eilel » e gwirionez ; holl ez int artifikel, o vezañ ma vezont savet diwar skouer stadoù arall bet savet en o raok. Evelato ; o lenn ar pennad-mañ, on en em c'houlennet ha ne c'helled ket lakaat da dalvezout an damkaniezh-mañ evit an Emsav. Ur gouelec'h eo Breizh evit ar poent ; a-boan m' en deus gellet an Emsav diazezañ un nebeut kreizennoù amañ hag a-hont, gwall zistart ha gwall zistabil an holl anezho. Penaos e vefe ezhomm hiziv eus ur galloud reoliekaer ? Dont a ray ur mare ma vo ezhomm eus ar galloud-se moarvat hogen n' omp ket degouezhet d' ar bazenn-se c'hoazh. Klask kreizennañ re an Emsav er mare-mañ eta a vefe koulz ha bodañ an holl emsaverion en ur gambr enk e-lec'h e kerzhfent an eil re war dreid ar re all (pezh na laka ket an dud en imor vat peurvuiañ) hep gounid ebet evit den ; pe c'hoazh, se a vefe barn anezho da vezañ war un dro « Mavdiern an Deskadurezh » ha skoliad (ar pezh n' eo ket fentus kennebeut).

A-hend-all, — ha dont a ran en-dro d' ur mennoz am eus klisiet a-gent — daoust hag o sevel ur Stad e tleomp trevezañ ar Stadoù a welomp war hon tro ? Perak bezañ nec'het kement gant ar re all hag ar rebechoù a c'hellfent ober deomp, evel tud kablus en a-raok ? Perak krediñ n' eus a silvidigezh nemet en hollvedelezh, da skouer ? Daoust ha ne welomp ket adal bremañ ez eo ur c'hwitadenn ar sevenadur a zo ganet dres diwar ar « Reverzhi c'hreantel » peogwir n' eo ket bet fur a-walc'h mab-den evit tennañ mad eus an traoù en deus krouet hep dont da vezañ sklav dezho war un dro ? Hag ivez, daoust ha pep den ne zoug ket ennañ an denelezh a-bezh ? Ar mennoz-se eo a zeue d' am spered en devezh all adarre p' edon o lenn ur pennad diwar

ur gelaouenn skiantel all, amerikan en dro-mañ, " *Science* ", diwar-benn reolerezh ar ganedigezhioù. An Amerikan en doa savet ar pennad-mañ — sirius meurbet evel an holl Amerikaned — ne wele mui silvidigezh ebet evit an denelezh nemet en ur reolerezh diazezet a-berzh-stad ha sammet war ar boblañs hep goulenn hec'h ali : dav e oa eta meskañ er boued hag en dour, dre gefridi, kenderc'hadoù disperiekaat. Setu emaomp erru dija en " Enez ar Vertuz " — ha me 'soñje din o skrivañ ar romant-se pemp bloaz zo e oan o sevel un oberenn a skiant faltazi ! Faziet e oan eta : ur romant a istor kempred an hini eo edon o skrivañ e gwirionez.

Ar Stad impalaerelour a zo gouest adal bremañ da zistrujañ pep buhez a-ziwar-c'horre an douar a redi ac'hanomp da brederiañ a-zevri diwar-benn an doare Stad a fell deompni kempenn el Ledenez-mañ. Hogen peseurt « emsaver » — sañset — a soñj a-zevri e kement-se ? Petra eo an « emsaver » a-benn ar fin nemet ur " razh-levraoueg-o-c'hortoz-burzhudoù ", o kontañ a bep eil war ar MOB pe an UDB pe n' eus forzh peseurt strollad all evit seveniñ ar mennadoù ha n' eo ket kalonek a-walc'h evit seveniñ e-unan ? Hogen daoust ha krediñ a ra e gwirionez e c'hell ur Stad bezañ savet e Breizh ? Moarvat ne ra ket kalz. An « Emsav » evit an « emsaver » -se a zo un doare « souvenir napoléonien », evel e-barzh kontadenn vMeavenn gwechall, soñj hoc'h eus : un toullad oristaled kozh oc'h en em vodañ en ur gambr gloz evit pokañ ent deol d' ur banniel erminiget gant un daeraouenn e korn o lagad, ur bochad istrogelled o predañ a-gevret bep an amzer evit ober gourc'hemennoù an eil d' egile en ur santout priz o mignoniezh, er-maez eus eus ar bed hag an amzer. Moarvat ez eo un torfed gwastañ e vuhez hag hini ar re all en aner hogen etre ar follentez didalvez hag ar furnezh digalon-se, daoust ha ne vefe ket un hent etre ?

NOTENNOU

Profoù

Degouezhet eo ganeomp ar profoù-mañ e-korf an daou viz diwezhañ :

Miz EOST : J. Corbel, 5 lur ; J. Le Guern, 5 ; M. Vetelet, 10 ; B. Audic, 9 ; P. Guilloux, 5 ; B. Le Rallic, 5 ; L. Bihannic, 70 ; A. Le Berre, 5 ; A. Le Floc'h, 5 ; M. Piron, 4 ; F. Favereau, 25. — *War un dro :* 148 lur.

Miz GWENGOLO : R. Le Sclotour, 5 lur ; M. Guillerm, 5 ; M. Blanchard, 25 ; J. C. Bozec, 30. — *War un dro :* 65 lur.

1.982,34 lur profoù hon eus bet abaoe derou ar bloaz. Bennozh Doue d' hor mignoned.

617 Koumananter

E fin miz Here e konte ar gelc'hgelaouenn 617 koumananter lodennet evel-hen :

Aodoù an Hanternoz, 86 ; Penn ar Bed, 136 ; Il ha Gwinum, 77 ; Lijer Atlantek, 33 ; Mor Bihan, 37 ; Rannvro Bariz, 119 ; Departamantoù all, 70 ; Afrika an Hanternoz, 2 ; Afrika Du, 1 ; Iwerzhon, 9 ; Kembre, 13 ; Skos, 1 ; Bro-Saoz, 5 ; Alamagn, 9 ; Helvetia, 1 ; Izelvroioù, 5 ; Belgia, 1 ; Stadoù-Unanet, 3 ; Kanada, 6 ; Arc'hentina, 1 ; Haiti, 1 ; Kaledonia-Nevez, 1.

A-hend-all, setu ar sifrennoù a gontomp evit kêrioù Breizh :

Roazhon, 67 ; Brest, 39 ; Kemper, 28 ; An Naoned, 21 ; St-Brieg, 14, Lannuon, 12 ; Gwengamp, 11 ; An Oriant, 8 ; Douarnenez, 8 ; Gwened, 6 ; Montroulez, 5 ; Gwezeg, 4 ; Redon, 4 ; Kastellin, 4 ; St-Malo, 4 ; Loudieg, 3 ; Boulvriag, 3 ; Fouenant, 3 ; Konk-Kernev, 3 ; Kintin, 2 ; Groñvel, 2 ; Karnag, 2 ; Pondi, 2 ; Binig, 2 ; Penvenan, 2 ; An Alre, 2 ; Benac'h, 2 ; Plistin, 2 ; Louaneg, 2 ; An Uhelgoad, 2 ; Dinarz, 2.

Ar sifrennoù evit kêrioù Bro-C'hall o vezañ ar re-mañ :

Pariz, 52 ; Angers, 5 ; Le Mans, 4 ; Marseille, 3 ; Toulon, 3 ; Bordeaux, 2.

War an 306 koumananter a anavezomp o micher e kontomp : Beleien, 54 ; Studierien, 43 ; Kelennerien, 41 ; Mezeien, 29 ; Kargidi, 19 ; Skolaerien, 18 ; Kenwerzhourien, 17 ; Implijidi, 17 ; Retrededi, 13 ; Ijinourien, 10 ; Ofisourien, 10 ; Levrdierien, 7 ; Advokaded, Notered..., 6 ; Micherourien, 6 ; Arzourien, 5 ; Arti-

saned, 3 ; Soudarded, 3 ; Renerien-bank, 3 ; Oberiataourien, 3 ; Tisavourien, 2 ; Labourerien-douar, 2 ; Kelaouennerien, 1.

Pep unan a raio e soñj gant ar sifrennoù-se. Stourm a ranker da astenn levezon **Al Liamm,** da c'hounid lennerien nevez ha renkadennoù 'zo, a chom er-maez eus an emsav sevenadurel. E Bro-Wened, ur gudenn ankenius. Kollet eo gant Gwenediz c'hoant ur sevenadur diazezet war ar brezhoneg ?

Notenn d' ar Goumananterien

Evit meur a abeg, kalz aesoc'h e vije da deñzorer Al Liamm ma krogfe an holl goumanantoù e derou ar bloaz. Gallout a ra hol lennerien hor skoazellañ evit se en ur baeañ o adkoumanant evit 14, 16, 18, 20 pe 22 miz ha kas eta d' hor c'hef 29, 33, 38, 42 pe 46 lur. Trugarez en a-raok.

Deiziadur Godell Al Liamm

Deiziadur godell Al Liamm zo deut er-maez. Ar priz zo 7 lur an dek. Lod a gaver warno evel boaz bruderezh evit hol levrioù, ha lod a gaver warno ar meneg " Bloavezh mat ". Kasit ho chekenn da R. Huon. CCP 1629 14 Rennes.

Ar C'helaouennoù

Setu amañ roll ar c'helaouennoù e brezhoneg penn-da-benn a zo degouezhet ganimp e-kerz an daou viz diwezhañ :

— **Emsav,** politikel (niv. 45), roneoskrivet. Emsav, 30, place des Lices, Rennes - c.c.p. 2 460 10 Rennes.
— **Imbourc'h,** politikel (niv. 10), roneoskrivet. Y. Ollivier, c.c.p. 1 534 25 Rennes.
— **Ar Bed Keltiek,** sevenadurel (niv. 142), roneoskrivet. 24, rue Poull ar Bachet, Brest - c.c.p. Rennes 1907 07.
— **Barr Heol,** relijiel (niv. 65), offset. Ar gelaouenn-mañ zo o paouez cheñch stumm. Plijusoc'h eo da lenn eget pa oa roneoskrivet.
— **Hor Yezh,** yezhoniezh (niv. 62). Gerioù diazez ar brezhoneg gant F. Kervella. — P. Denis, Le Ris, Douarnenez, c.c.p. 1499 51 Rennes.
— **Wanig ha Wenig** (evit ar vugale), offset. En niverenn 59 e kaver Merc'hig ar Rozenn hag an Ti Bara-Mel (skeudennet). Rennes c.c.p. 1705 96.
— **Preder** (115-116), skiantel, roneoskrivet. An ardivink Denel gant Gab Cherel (kenvelladur an ilin, an arzorn, an dorn). 113 pajenn. G. Etienne, c.c.p. 16.093 13 Paris.

Un Iwerzhonadez o klask dont da Vreizh

Un Iwerzhonadez yaouank eus Cork a zo o klask labour e Breizh evit 6 miz. Gouzout a ra skriverezañ ha komz a ra iwerzhoneg, kembraeg, saozneg, italianeg ha galleg. Desket he deus ivez iwerzhoneg er Skol Veur e-pad ur bloaz. Skrivañ da Rivanon Kervella, Croissant de Perros, Lannion 22.

Kenstrivadeg Al Liamm 1971

Burev Al Liamm en deus divizet reiñ prizioù evit ar gwellañ skridoù embannet adalek bremañ betek dibenn 1971 er gelc'h-gelaouenn.

Ar prizioù a vo ar re-mañ :

— danevell verr (war-dro 10 pajenn) : 200 lur
— danevell verr (war-dro 5 pajenn) : 100 lur
— studiadenn war arboellerezh broadel Breizh (war-dro 10 pajenn) : 200 lur
— studiadenn (5 pajenn d'an nebeutañ) : 150 lur
— barzhoneg (war-dro 2 bajenn) : 100 lur
— barzhoneg (war-dro 1 bajenn) : 50 lur

Digor eo ar genstrivadeg d'an holl. Ur c'huzul, ennañ skrivagnerien anavezet, a raio dibab ar skridoù a c'hell bezañ embannet ha renkadur ar skridoù embannet. Evel just, ar varnerien a ranko chom hep kenstrivañ. Evit pep danvez e vo savet ur roll eus ar 5 skrid gwellañ.

Ar pennadoù pe varzhonegoù a c'hell eta bezañ kaset adalek bremañ. Ret eo o c'has skriverezet pe d'an nebeutañ dornskrivet en un doare splann evit ar mouler. Ret eo o skrivañ war un tu eus ar follennoù hepken. Embannet e vint en doare-skrivañ peurunvan.

Pa gaser ur skrid ez eo ret menegiñ anv ha chomlec'h an oberour hag ivez ez eo kaset ar skrid evit " Kenstrivadeg 1971 ".

An dornskridoù ne vezint ket kaset en-dro.

Ur priz ouzhpenn

Hor mignon ha koumananter René Tugdual zo o paouez kas deomp 200 lur evit ur priz ouzhpenn war arboellerezh broadel Breizh. E drugarekaat a reomp a-greiz kalon ha spi hon eus e raio berzh ar genstrivadeg.

Ul levr kelenn evit an deskarded

Niverenn 59 *Wanig ha Wenig* a vo ul levr kelenn, e anv " Levr kentañ Herve ha Nora ".

— ul levr da zeskiñ lenn, komz ha skrivañ d'ar vugale etre 7 hag 11 vloaz,

— ul levr da zeskiñ brezhoneg d' ar c'hallegerien vihan hag d' an dud vras zoken,
— a vo lakaet war bladennoù e 1971,
— ennañ 36 kentel, 8 pajenn a c'heriadur hag a yezhadur e galleg,
— levr kentañ ur rummad a 3 levr,
— an eil levr a zeuio er-maez war-dro Pask 1971.

An oberour, an Aotrou Kalvez, a anavez ar vicher, kelennet en deus e-pad meur a vloavezh hag aliañ a reomp al levr-mañ da gelennerien al liseoù, dreist-holl evit ar re vihan. Levr Roparz Hemon " Cours Elémentaire " a c'hell bezañ implijet evit ar re vras.

Da rakprenañ betek an 1/12/1970.

Revue SKOL, Crec'h Avel, Lannion, c.c.p. Rennes 1911 06 :

1 sk. 5 lur, franko
2 sk. 10 lur — 10 % = 9 lur
5 sk. 15 lur — 15 % = 12,75 lur
10 sh. 50 lur — 25 % = 37,50 lur
20 sk. 100 lur — 33 % = 67 lur
30 sk. 150 lur — 40 % = 90 lur

Pladenn gentañ Wanig ha Wenig

Pedet omp bet da embann kement-mañ :

Emañ Wanig ha Wenig oc'h embann ur bladenn e giz stagadenn d' an niverenn 59, miz Du 1970. Engravet eo bet gant meur a vouezh war ar bladenn-se div gontadenn : " Merc'hig ar Rozenn ", hervez Andersen, hag " An Ti Bara Mel ", hervez ar Vreudeur Grimm. Embannet eo bet dija an div gontadenn-se gant Al Liamm, e rummad Levrioù Ar Vugale, renet gant Per Denez. Trugarekaat a reomp Rener Al Liamm ha Rener Levrioù Ar Vugale da vezañ roet dimp an aotre d' ober ur bladenn ganto.

Ar bladenn-se (33 tro, 25 sm) a bad 13 munutenn pep tu anezhi. war niverenn 59 Wanig ha Wenig e vo kavet penn-da-benn an destenn engravet war ar bladenn. Taolet ez eus bet evezh bras da zistagañ fraezh ha gorrek an div gontadenn. Rak se e c'hello an niverenn-mañ eus Wanig ha Wenig, anezhi ur skrid hag ur bladenn pourchas brezhoneg aes d' ar vugale ha sikour ar re a zo o teskiñ ar yezh.

Bez' e c'heller rakprenañ an niverenn 59, skrid ha pladenn, betek an 10 a viz Kerzu 1970. Ar priz evit ar rakprenerien a vo 13 lur (gant 10 % ouzhpenn evit ar mizoù-kas). Da c'houde e vo gwerzhet 21 lur.

Kas an arc'hant da : Y. SOUFFES-DESPRE, c.c.p. 806-13, Marseille.

Un Devezh Studi gant ar Gelennerien Vrezhoneg

Un emvod kelennerien vrezhoneg zo bet d' ar 27 a viz Gwengolo e Menez Kamm e Spezed (Kernev) gant KEVREDIGEZH an DESKADUREZH NEVEZ.

Da 10 eur ez eo kroget an devezh. Goude rentañ-kont ar burev o deus roet dimp ar re a zo kret evit pep rannvro un alberz eus stad ar c'henteliañ brezhoneg dre ar Vro. A bep seurt kudennoù ispisial o tennañ da frammadur ar strollad zo bet gwelet da c'houde ha dreist-holl ar re a sav gant e aozidigezh lec'hel. Burutellet eo bet al levrioù deskiñ hon eus. Divizet eo bet sevel levrioù nevez : ul levr deskiñ eil bloavezh zo prest da zont ermaez ; bandennoù magnetek enrollet warno darn eus ar " Cours Elémentaire " a vo tu da gaout hep dale ivez. Ul levrig gerioù renket diouzh o ster a vo embannet. Kudenn aozidigezh an arnodennoù zo bet studiet da c'houde : Kevredigezh an Deskadurezh Nevez eo a ray bremañ war-dro arnodenn an Trec'h Kentañ. Degas a reomp da soñj d' ar gelennerien o defe skolidi c'hoant dezho tremen an arnodenn-mañ skrivañ d' ar sekretourva evit reiñ dimp da c'houzout al lec'h hag an deiziad a yafe ar gwellañ outo.

Da 2 eur ez eo adkroget al labour gant un abadenn luc'hvannañ diapozitivoù diwar-benn « an hen hag ar c'hrennvrezhoneg » savet gant Gwenole Ar Menn. Ur skouer ez eo eus ar pezh a c'heller ober e fin kentelioù zo (pe en o flas) evit diduiñ un tammig ar skolidi ha plediñ ouzh o stummadur. Da veur a hini eus ar re a gemere perzh e teskas kalz zoken an abadenn-mañ rak Gwenole Ar Menn zo anezhañ un arbennigour war an danvez : ne oar ket an holl moarvat ez eo eus an 8vet kantved hor c'hentañ skrid brezhoneg.

Per Denez, kelenner e Skol-veur Roazhon, a zisplegas dimp da c'houde penaos ober skol vrezhoneg diouzh ar skiant en deus prenet hag an anaoudegezh don en deus eus ar gudenn. Pouezañ a reas war prientiñ ar c'hentelioù, an doare d' ober d' ar skoliad derc'hel soñj en ur ober dezhañ soñjal war-eeun er yezh emañ o teskiñ, tremen war-eeun eus ar c'heal d' ar ger hep bezañ rediet d' ober gant un droidigezh estren. Aesoc'h eo peogwir « ez eo ar c'helenner brezhoneg ur c'helenner a youl vat hag a gar ar pezh a gelenn ouzhpenn, » a lavaras ; « aes eo ober kentelioù plijus gant ar re a vez o teskiñ brezhoneg ; dont a reont dre m' o deus c'hoant da zeskiñ ha n' eo ket dre ma 'z int rediet ». Gant ur gendael ec'h echuas an devezh studi.

An hini kentañ eo eus ar rummad devezhioù studi a aozo ar bloaz-mañ Kevredigezh an Deskadurezh Nevez. Degas a reomp da soñj ez eo palioù Kevredigezh an Deskadurezh Nevez deskiñ kelenn d' an dud c'hoant dezho kelenn hor yezh, skoazellañ ar gelennerien da wellaat o doareoù kelenn, da vastañ d' o ezhommoù e-keñver binvioù kelenn (dornlevrioù, pladennoù, h.a...) ha da embann anezho diouzh rekis. Kendaeloù a vez en devezhioù studi ma c'hell ar gelennerien difenn o sav-poent, kinnig an doareoù o deus amprouet, komz eus o diaesterioù ha klask diskoulmoù a-gevret. Bez e vez ivez prezegennoù war ar poent-mañ, poent o tennañ d' ar c'helenn. Ober a ra ivez ar gevredigezh war-dro an arnod-

ennoù (an Trec'h Kentañ) hepken evit ar mare oc'h aozañ hag o pourchas testennioù-arnodenn hag arnodennerien.

Bodañ a ra ar gevredigezh kelennerien, a vicher pe get, strewet dre Vreizh a-bezh gant tud kret evit pep rannvro a ra war-dro ar c'hudennoù lec'hel (pourchas kelennerien nevez, sevel skolioù, aozañ arnodennoù, h.a...). War c'houlenn ur c'helenner e c'hell ar gevredigezh kas dezhañ ur skoazeller evit e sikour da ziskoulmañ e gudennoù ispisial. Bez e c'hell erfin ar gevredigezh kaout darempredoù gant aozadurioù-all a bleustr war ar c'helenn.

Evit resisadurioù all, skrivañ d' ar sekretourva Kevredigezh an Deskadurezh Nevez : A. LE BEC, 12, rue Astor, 29/S Quimper.

Skol Eil derez an Emsav

Kounañ a reomp e c'heller en em enskrivañ evit ar rummoù kentelioù da heul : Lennegezh, Istor Breizh, Istor ar broioù keltiek, Douaroniezh hollek. Emeur ivez o prientiñ rummoù kentelioù war Istor Europa ha Yezhoù liesseurt : kembraeg, saozneg hag hen yezhoù, gresianeg ha latin.

Evit kaout diskleriadurioù skrivañ da : SKOL AN EMSAV, 30 pl. des Lices, 35 - Rennes.

Priz an enrolladur : 35 lur.

S.A.D.E.D.

KENTELIOU NEVEZ EMBANNET.

Abaoe derou an Navet Bloavezh-Skol en deus S.A.D.E.D. embannet ar c'hentelioù-mañ :

Istor

Breizh emren. Feur-emglev 1532 hag e heuliadoù politikel, armerzhel, kevredigezhel, sevenadurel. Embannidigezh **Istor Breizh** hag ar **C'hustum Nevez** ; Beltram AN ARC'HANTREG ha stourm ar wiraourion. Harzerezh ouzh ar veli c'hall hag emzalc'hioù mirelour. Emdroadur Breudoù Breizh. Bleuniadur an armerzh hag an arz. Ar verdeadurezh vrezhon hag he diskar da heul ar Stagidigezh. Berzh Sant-Malou ha Naoned bennozh ar c'henwerzh dre vor ; ar morianetaerezh ha diwanadur ur vourc'hizelezh vras e Naoned. Reuzioù ar gounezerezh hag ar gwiaderezh. Breizh hag ar brezelioù a Relijion ; MERKEUR hag ar C'hevre. Breizh dindan LOUIS 13 ha LOUIS 14 ; kresk ar gwaskerezh arc'hantel. Ar Bonedoù Ruz hag ar moustrerezh. Mougadur gwirioù ar vro, dispennerezh an armerzh. Ar Vreudeur Vreizhat hag an Unvaniezh evit difenn frankiz Vreizh. AR CHALOTEZ hag an Dug D'AIGUILLON. Darvoudoù 1788 ; stourm ar Breudoù hag ar Stadoù ; obererezh DE BOTHEREL. Ar Stadoù Meur hag ar Vodadenn vroadel e 1789. Emdroadur hollek ar gevredigezh vrezhon e-doug an Emrenerezh hag eginoù kentañ an adsav broadel (Han-104).

Politikouriezh

Ar Stad. Testenn ar gentel en *Notennoù Politikel* (1), **Emsav** 25/19-34 1969 (Pol-101).

Ar galloud. I. Bevoniezh ha bredoniezh. En *Notennoù Politikel* (2), **Emsav** 26/49-65 1969 (Pol-102).

Ar galloud. II. Gwirionezh. En *Notennoù Politikel* (3), **Emsav** 27/79-96 (Pol-103).

Dibab al levierion. En *Notennoù Politikel* (4), **Emsav** 29/141-159 1969 (Pol-104).

Framm al levierezh. I. - Elfennoù framm al levierezh. 1. - Organoù al levierezh. En *Notennoù Politikel* (5), **Emsav** 30/ 177-192 1969 (Pol-105).

Armerzhouriezh

Alioù d'ar skolidi war an armerzhouriezh (Arm-100).

Armerzh hag armerzhouriezh. Meizadoù-diazez ha termenadurioù. Ar stourm ouzh ar rouezded. An obererezh armerzhel. Ar savelennoù armerzhel. Ur sell war ganedigezh hag emdroadur an armerzhouriezh (Arm-101).

Ar reizhiadoù armerzhel. Doareoù hollek ha termenadurioù. Damkaniezh ar skol istorel alaman ; damkaniezh ar reizhiadoù armerzhel. Ar patromoù-arc'hwel : armerzh renet diouzh ur greizenn, armerzh digreizennet. Reizhiad ha renad. Ar dornwezhel, ar reizhiad gounezel-amaezhiadurel (Arm-102). reizhiadoù rakgreantel : ar reizhiad a glozarmerzh, ar reizhiad

Ar gevalaouriezh. En *Notennoù Armerzhel* (19), **Emsav** 23/ 335-346 1968 (Arm-103).

An armerzhioù. En *Notennoù Armerzhel* (11) & (12), **Emsav** 13/ 13-30 & 14/50-66 1968 (Arm-104).

Emglev an Tiegezhioù

30, leurgêr al Lisoù, e Roazhon

En Emvod Lanuon
d' ar Sul 25 Here 70

D'an Ao.Ao. Eskibien a Vro-Euskadi (*),
Aotrou 'n Eskob...,

Mantret omp o tegemer doareoù a Vro-Euskadi. Bac'het ez eus bet tud hag o deus stourmet da c'hounit d' o c'henvroiz ar gwir da vezañ ha da chom Euskadiz.

E Breizh eo c'hoarvezet kement-se ivez, nevez 'zo. Ouzhpenn 60 a dud a zo bet bac'het. Stourmet o doa ouzh doareoù gouarnamant Pariz da c'hounit d' o c'henvroiz ar gwir da vezañ ha da chom Brezhoned.

Daoust m' o deus klasket gant doareoù taer, ar Vrezhoned-mañ, ober da c'houarnamant-kreiz Pariz kemmañ frammadurioù ar Stad int bet lezet da vont en o frankiz ha da zistreiñ da vevañ gant o zud en o Bro.

Tamallet ez eus bet ouzh hor mignoned a Vro Euskadi bezañ kaset da vat taolioù taer pe daeroc'h a-enep gouarnamant-kreiz Madrid.

« Den ne da da glask trabas ouzh e amezeg pa vez eürus gant e dud ha dienkrez e-keñver amzer da zont e vugale. » Ma c'hoarvez gant tud 'zo sevel krenn a-enep d' an doareoù bevañ a glasker o lakaat da zegemer, eo, sur-mat, dre n' en em santont ket en o aez nag en o frankiz gant an doareoù-mañ, ha ne gavont ket e vez graet justiz en o c'heñver.

« Pa vez terzhienn e vez kleñved, » a lavar furnezh ar Bobl. « Gwelloc'h distanañ an derzhienn ha pareañ ar c'hleñved eget lazhañ ar c'hlañvour. »

(*) Lizher euskarek ha latin da heul.

D' ar gelennerien vrezhoneg

Un devezh-studi a vo aozet e Menez Kamm (hanter hent etre Gourin ha Spezed) gant Kevredigezh an Deskadurezh Nevez d' ar sul 20 a viz kerzu

Roll labour evit en devezh :

Diouzh ar beure (eus 10 eur da 12 eur)

— Danevell labour ar burev.
— Kudennoù pleustrek o tennañ da frammadur ar strollad.
— Ar binvioù kelenn nevez.
— An enklask graet war ar c'helenn brezhoneg dre ar vro.

Goude kreisteiz (eus 2 eur da 6 eur)

— Ur gentel skouer evit an eil bloavezh gant Per Denez.
— Ur gendael renet gant Gwenole ar Menn : Penaos lakaat ar skol vrezhoneg da vezañ dudius ha liesdoare.

Devezhioù-studi ar Goañv " Emsav ar Bobl Vrezhon "

Devezhioù-studi **Emsav ar Bobl Vrezhon** a vezo dalc'het e Koat-an-Doc'h, e-tal Gwengamp, etre ar sul 27 a viz Kerzu da noz hag an 30 a viz Kerzu da noz. Evit kaout muioc'h a ziskleriadurioù, skrivañ da Emsav ar Bobl Vrezhon, 30, place des Lices, Rennes.

Emsav ar Bobl Vrezhon

D' ar sadorn 7 a viz Du en deus **Emsav ar Bobl Vrezhon** dalc'het ur vodadeg evit sikour Euskariz bac'het gant gouarnamant Franco ha dreist-holl c'hwec'h anezho emeur o vont da varn er miz Dumañ end-eeun ; dezo ar gouarnamant francoat a zo kendaoniñ ar vrogarourion-se d' ar marv evit digalonekaat Emsav Euskadi. Deuet ez eus un tri c'hant bennak a dud yaouank da selaou dileuridi eus E.B.V., ar J.E.B. hag eus Emsav Euskariz o komz dezho eus strivoù ha poanioù ar vrogarourion euskarat (gouzout

a reer e vez bourreviet alies ar re-mañ e-barzh toulloù-bac'h Spagn).

Un dlead eo evit brogarourion Vreizh harpañ ar vrogarourion euskarat. Ar re a garfe eta sinañ ar c'houlennadeg a-du gant gwirioù Euskadi aozet gant E.B.V. pe skrivañ da diegezhioù ar brizonidi evit reiñ kalon dezho pe skoazellañ anezho en un doare all a c'hell skrivañ ivez da Emsav ar Bobl Vrezhon, 30, place des Lices, 35 - Rennes.

STUDI HA DUDI

NEVEZ DEUT ER-MAEZ :

AN DOUR EN-DRO D'AN INIZI

gant Youenn Drezen

Priz : war baper boutin : 7,50 lur
war baper kaer : 12,00 lur

●

DINDAN AR WASK :

GWERZIOU KOZH BREIZH

gant An Uhel

Priz : war baper boutin : 10,00 lur
war baper kaer : 15,00 lur

Mlle J. QUEILLÉ, 47, rue Notre-Dame
Guingamp — C.C.P. 1136-82 Rennes

E ti Moulerezh AR BAOL - Bali ar Marichal-de-Lattre-de-Tassigny
Diskleriet hervez lezenn : pevare trimiziad 1970
Niverenn er voulerez : 31224
Ar merour : P. AR BIHAN

Nevez deuet er-maez :

DAFAR GERIADUR AR YEZH ARNEVEZ

Geriaoueg gallek-brezhonek,
brezhonek-gallek dre fichennoù
Strobad Kentañ
Rann A-1 : A - Dict

Aozet gant
Kreizenn Imbourc'h Sturyezhouriezh

Embannet gant
PREDER

Priz ar c'haier kentañ : 9 F
(G. Etienne, CCP 16 093 13 Paris)
PREDER, 30, Place des Lices, 35 - RENNES

Pep miz, lennit

ARMOR

Kelaouenn ar vuhez e Breizh
Rener : Yann Poilvet
10, rue Vicairie, 22 Saint-Brieuc. Pell. 33 29 31

Koumanant-bloaz : 20 lur
C.C.P. 2691 70 Rennes

AL LIAMM - TIR NA N-OG

Kelc'hgelaouenn daouviziek

Koumanant-bloaz :

war baper boutin .. **25 F**

war baper kaer .. **30 F**

Studierien, soudarded, kloareged .. **15 F**

Kas 1 lur evit kemmañ chomlec'h

Rener : **Ronan HUON**

" Gwaremm ar Groaz "
2, Venelle Poulbriquen — 29 - BREST

Merour : **P. LE BIHAN**

Résidence La Concorde - Esc. E 2
35 - SAINT-SERVAN

Teñzorierez : **Mme S. CHEREL**

109, Boulevard de Verdun
35 - RENNES
C. C. P. Mme CHEREL " Al Liamm "
2184-34 Rennes

Priz : 5,00 L.

"EDITIONS LA BAULE"